Ongewone zusters

De activiteiten van zustercongregaties tijdens de Tweede Wereldoorlog

Promotor: Leen Alaerts

Robin Vranckx en Kenny Mathues

Opleidingsonderdeel Afstudeeronderzoek

Academiejaar 2018-2019

Inhoud

1. Voorwoord 6
2. Inleiding 7
3. Onderzoeksopzet 8
4. Literatuuronderzoek 10
   4.1. Inleiding 10
      Zustercongregaties voor de Tweede Wereldoorlog 10
      De Duitse Inval 10
   4.2. Op de vlucht: mei 1940 12
      Inleiding 12
      Rol van de Kerk in de Belgische samenleving voor de oorlog. 12
      Stilte voor de storm: 1938-1939 13
      Belgische militaire coup? 14
      Zusters op de dool: de vlucht van mei 1940 15
   4.3. Zoals het klokje thuis tikt, tikt het nergens, … toch? 24
      Inleiding 24
      Het voorzien van voedsel aan en het opvangen, verzorgen van vluchtelingen tijdens de oorlog (Achttiendaagse Veldtocht en rest van de oorlog) 25
      Ziekenzorg 27
      Onderwijs 30
   4.4. Tegendraadse zusters 36
      Verdraagzame Kerk? Of Een kruistocht tegen het onrecht 36
      Een pact met de duivel: collaborerende zusters 40
      Van beide walletjes gegeten? 40
5. Praktische luik 42
   5.1. Inleiding bronnenonderzoek 43
   5.2. Werkblaadjes 44
1. De vlucht mei 1940 44
   1.1. Bronnen “De vlucht mei 1940” 44
   1.2. Opdrachten 44
   1.3. Stellingenspel 54
2. Historische Kritiek bij bombardementen 55
   2.1. Doelstellingen 55
   2.2. Instapopdracht 55

2.3. Kaartoefening 56
2.4. Kroniek van de Zusters Annonciaden van Huldenberg 57
2.5. Opdrachten bij “Historische kritiek” 61
2.6. Stellingenspel 62
3. Voedselbedeling 63
3.1. Doelstellingen 63
3.2. Bronnen “Voedselbedeling” 63
3.3. Opdrachten bij “voedselbedeling” 65
3.4. Stellingenspel 70
4. Continuïteit tegenover discontinuïteit, toegespitst op het dagelijkse leven en onderwijs 71
4.1. Doelstellingen 71
4.2. Inleiding: 71
4.3. Bronnen “Continuïteit tegenover discontinuïteit” 71
4.4. Opdrachten bij “Continuïteit tegenover discontinuïteit” 74
5. Bijlage 1 75
6. Oplossingen Lessenreeks 78
1. De vlucht mei 1940 78
1.1. Bronnen “De vlucht mei 1940” 78
1.2. Opdrachten 78
1.3. Stellingenspel 88
2. Historische Kritiek bij bombardementen 89
2.1. Doelstellingen 89
2.2. Instapopdracht 89
2.3. Kaartoefening: 90
2.4. Kroniek van de Zusters Annonciaden van Huldenberg 91
2.5. Opdrachten bij “Historische kritiek” 95
2.6. Stellingenspel 96
3. Voedselbedeling 97
3.1. Doelstellingen 97
3.2. Bronnen “Voedselbedeling” 97
3.3. Opdrachten bij “voedselbedeling” 99
3.4. Stellingenspel 104
4. Continuïteit tegenover discontinuïteit, toegespitst op het dagelijkse leven en onderwijs 105
4.1. Doelstellingen 105

4.2. Inleiding: 105
4.3. Bronnen “Continuïteit tegenover discontinuïteit” 105
4.4. Opdrachten bij “Continuïteit tegenover discontinuïteit” 108
7. Besluit 109
8. Bibliografie 112

1. Voorwoord

Dit afstudeeronderzoek werd mede mogelijk gemaakt dankzij verschillende mensen.

Eerst en vooral willen we onze promotor, Leen Alaerts, bedanken. Doorheen het maken van dit onderzoek hebben we steeds kunnen rekenen op haar feedback, tips en begeleiding.

Verder willen we graag Roeland Hermans en Ria Christens bedanken voor het zoeken naar en ter beschikking van de bronnen over de vrouwelijk congregaties die we onderzocht hebben.

Vervolgens gaat onze speciale dank uit naar zuster Miet Van Der Schoot die ons met haar interview zeer gedetailleerde informatie verschaft heeft over het leven van zusters tijdens de Tweede Wereldoorlog.

Ten slotte willen we onze dankbaarheid uiten naar de andere partijen die ons rechtstreeks of onrechtstreeks geholpen hebben bij het verschaffen van informatie en bijgevolg ons hard geholpen hebben bij de vormgeving van dit onderzoek.

Kenny Mathues en Robin Vranckx, mei 2019

2. Inleiding

Het onderwerp van dit onderzoek, namelijk het samenstellen van een lessenpakket over de activiteiten van vrouwelijke religieuzen tijdens de Tweede Wereldoorlog, heeft onze interesse gewekt tijdens een van de laatste lessen didactiek geschiedenis van vorig academie jaar.

Na enkele afspraken met meneer Hermans en mevrouw Christens heeft dit onze interesse nog vergroot omdat het ons een boeiende opdracht leek om met primaire bronnen aan de slag te gaan en te grasduinen in archieven.

Tijdens een van deze vergaderingen deelden meneer Hermans en mevrouw Christens dat ze op zoek waren naar geschikte bronnen en naar manieren om dit over te brengen in een tentoonstelling of lessenpakket. Hierbij werd ons de vraag gesteld of we een educatief pakket konden uitwerken rond het thema 'activiteiten van zustercongregaties tijdens de Tweede Wereldoorlog' in het kader van ons afstudeeronderzoek. Dit is dan ook het centrale thema van ons onderzoek geworden.

Na overleg hebben we de thema's afgebakend waarop we ons zouden focussen in dit onderzoek. Deze hebben we in twee deelvragen gegoten.

De eerste focust zich op de literatuurstudie de activiteiten die de zusters ontplooide tijdens de Tweede Wereldoorlog. Hierbij hebben we besloten om ons te focussen op verzet/ collaboratie, het vluchten bij het begin en hulpverlening. Vervolgens zijn we op zoek gegaan naar verschillende bronnen over deze thema's bij het archief Kadoc, bij verschillende congregaties die we aangeschreven hebben en bij zusters die het nog meegemaakt hebben.

De gevonden informatie uit de literatuurstudie hebben we gebruikt om te bepalen welke leermaterialen, archiefmaterialen en erfgoedstukken we konden gebruiken om een didactisch lessenpakket samen te stellen rond het thema 'activiteiten van zustercongregaties tijdens de Tweede Wereldoorlog.

3. Onderzoeksopzet

Zoals in de inleiding besproken zijn we in aanraking gekomen met dit onderwerp tijdens één van de laatste lessen didactiek geschiedenis. In mei vond de eerste ontmoeting plaats met de verschillende partijen waar het onderwerp en het doel voor het eerst besproken werden. De concrete invulling werd daarna definitief gemaakt aan het begin van het volgend academiejaar.

Tijdens de eerste vergadering van het academiejaar werden de onderzoeksvragen en de invulling hiervan uitgebreid besproken waarna er reeds een duidelijk plan naar voren kwam.

Onze eerste onderzoeksvraag focust zich op de activiteiten van de zustercongregaties tijdens de Tweede Wereldoorlog. Dit onderzoek spitst zich toe op enkele deelthema's, die in overleg werden vastgelegd. De thema's zijn "de vlucht in mei 1940", "hulpverlening en onderwijs" en "verzet en collaboratie" geworden. Hierover hebben we dan ook uitgebreid informatie over opgezocht en besproken. Om het literatuuronderzoek uit te werken hebben we enkele stappen ondernomen om het onderzoek zo goed mogelijk te volbrengen.

De eerste stap van het literatuuronderzoek werd ondernomen begin oktober. We hebben toen verschillende congregaties via mail aangeschreven of zij ons informatie konden verschaffen over bovenstaande thema's. Vervolgens hebben we op twaalf oktober met Roeland Hermans van Kadoc afgesproken om het doel en de onderzoeksvragen van ons onderzoek te bespreken. Hierbij hadden we dan ook de vraag of we bepaalde archiefstukken van verschillende congregaties konden inkijken en gebruiken voor het uitwerken van de literatuurstudie.

Hierna zijn we dan aan de slag gegaan met het onderzoeken van de informatie uit de literatuur, die we gekregen hadden van de congregaties, en uit de bronnen van het archief. Op basis van deze informatie hebben we tussen november en januari onze literatuurstudie vorm gegeven. Deze hebben we laten nakijken door onze promotor en de externe partijen, die we vervolgens aangepast hebben op basis van hun feedback.

Na grondig onderzoek van de literatuurstudie zijn we erin geslaagd een goed thematisch en chronologisch overzicht te geven als antwoord op onze eerste deelvraag. Daarmee hebben we dan ook de structuur van ons lessenpakket kunnen

samenstellen en hebben we doelbewust bronnen kunnen selecteren waarmee we leerlingen graag kennis mee wilden laten maken. Dit houdt in zowel met primaire bronnen, als met het leven van de zustercongregaties tijdens de Tweede Wereldoorlog.

4. Literatuuronderzoek

4.1. Inleiding

We zullen de zustercongregaties tijdens Tweede Wereldoorlog in twee fases bespreken. Om te beginnen zullen we enkele kloosters voor de oorlog even bespreken en toelichten om een beeld over hun alledaagse leven te vormen zodat het verschil met tijdens de oorlog duidelijker zou moeten worden. Vervolgens zullen we de Duitse inval kort toelichten, waarom vielen zij België binnen en hoe komt het dat het voorbereidde België zich al gauw moest terugtrekken.

Zustercongregaties voor de Tweede Wereldoorlog

De meeste congregaties hadden voor Tweede Wereldoorlog dezelfde activiteiten als tijdens en na dit conflict. Hun werkzaamheden werden enkel onderbroken door een korte maar massale vlucht die we ook uitgebreid zullen bespreken. Gedurende enkele weken hebben de vrouwelijke religieuzen dus hun alledaagse activiteiten neergelegd. Deze activiteiten waren vaak het voorzien in het eigen levensonderhoud, m.a.w. het produceren van voedsel, maar ook waren vele zusters actief in scholen en stonden zij dus in voor het onderwijs van vele kinderen. Vaak volgden zusters vervolgens een onderwijsopleiding aan één van de normaalscholen, dit is dus vergelijkbaar met bijvoorbeeld de UC Leuven-Limburg vandaag. Daarnaast leidden zij logischerwijs een leven van gebed en hielpen zij diegenen die hulp nodig hadden. Dit hing af van congregatie tot congregatie. Sommige hielpen bij het voeden van diegenen die niets hebben, andere verleende slaapplaats of onderdak aan hen zij nergens anders konden verblijven.

De Duitse Inval

Net zoals voor de Eerste Wereldoorlog wilde België een neutraal land blijven. Er bestond bij de Belgen niet enkel de vrees voor zowel een opmars door de Duitsers. Dit was ontstaan doordat Duitsland een monsterverbond aanging met Rusland, namelijk een niet-aanvalspact. Dit wees er op dat Duitsland aanstuurde op oorlog. België had in begin september echter voornamelijk angst voor de Fransen en de Engelsen omdat er gevreesd werd dat zij ook door België zouden trekken om zo Duitsland aan te vallen, wat natuurlijk voor een neutraal land onaanvaardbaar was.

Na de inval van Duitsland in Polen werden de Belgische strijdkrachten al snel verplaatst van de Franse grens naar de Duitse grens. Om zijn neutraliteit te bewaren bleven er troepen aan de grens met Frankrijk, maar de vrees voor een

Duitse inval werd steeds groter waardoor België steeds meer troepen aan de Duitse grens zou plaatsen. De algemene mobilisatie ging door op 10 mei 1940, de dag van de Duitse inval.

België had in het geheim met Nederland en Frankrijk een verdedigingsplan opgesteld, er werd verwacht dat de Duitsers een soort heruitgave van het Von Schlieffenplan uit 1914 gingen gebruiken. België had vele forten laten bouwen aan de grens met Duitsland en liet uitschijnen dat deze ondoordringbaar zou zijn. De Ardennen daarentegen werden maar door enkele divisies beschermd en de kans dat men hier een inval zou plegen vond het kleine België vrij onbestaand. Het tegendeel zou bewezen worden.

De Duitse inval gebeurde op 10 mei 1940, het Duitse leger zou op 18 dagen tijd geheel België onderwerpen. Dit door gebruik te maken van een bijzonder goede tactiek en gedisciplineerd leger. Enkele Duitse divisies kregen de opdracht om zo snel en zo onopgemerkt mogelijk door de Ardennen te trekken en de Engelse en Franse troepen de pas af te snijden. Deze opdracht is ook met veel succes uitgevoerd, wel moet gezegd worden dat het Verenigd Koninkrijk heel veel manschappen heeft kunnen evacueren uit België.

De Duitsers hebben België dus ook in Tweede Wereldoorlog binnengevallen om vervolgens door te kunnen trekken naar Frankrijk. De tactiek die ze regelmatig gebruikten tijdens Tweede Wereldoorlog was een snelle inname van enkele cruciale punten en het omsingelen van de vijand waarop deze zich wel moest overgeven. Daarnaast konden de tegenstanders van Duitsland maar zeer traag oprukken om de troepen te helpen aan de grens. Dit kwam door de massale vluchtelingenstroom, iedereen vluchtte voor de oprukkende Duitsers, maar verhinderden daardoor een snelle hulp van het Franse, Engelse en de overig Belgische divisies.

Het Belgische leger zat al gauw samengedrukt met miljoenen vluchtelingen op een kleine oppervlakte. Verder weerstand bieden had geen zin, indien ze besloten om toch nog weerstand te bieden zouden ze vele levens, zowel van soldaten als van vluchtelingen, op het spel gezet hebben. (Allaerts, 2018-2019)

4.2. Op de vlucht: mei 1940

Inleiding

Vele zustercongregaties zullen in het begin van de oorlog al snel besluiten om op de vlucht te slaan, we zullen in dit gedeelte dan ook de meest voorkomende kenmerken bespreken en hiervan enkele voorbeelden van geven. Om te beginnen zullen we eerst nog de rol van de Kerk in de Belgische samenleving bespreken voor de oorlog en de rol van enkele zustercongregaties duiden van reeds voor de oorlog begon.

Rol van de Kerk in de Belgische samenleving voor de oorlog.

België kon aan de vooravond van Tweede Wereldoorlog beschouwd worden als een hoofdzakelijk katholiek land. Ongeveer de helft van de inwoners praktiseerde en de grote meerderheid vierde ook de belangrijkste gebeurtenissen in de kerk. (De Wever, et al., 2004) Met de nederlaag van mei 1940 werden de traditionele politieke partijen en vakbonden verboden door de bezetter, waarop vele mensen vluchtten en zich ondergronds terugtrokken. De inwoners konden hier dus geen beroep meer op doen en grepen daarop terug naar één van de weinige resterende machten van de 'oude' orde: de Kerk. (De Wever, et al., 2004)

In de decennia voor de oorlog vreesde de Kerk haar bevoorrechte positie in de maatschappij te verliezen aan andere politieke strekkingen. Om haar positie te consolideren, versterkte ze haar boodschap om het koninkrijk Gods op aarde te realiseren. Hierdoor is de kerk diepgeworteld bij de bevolking en is haar invloed groot. De kerk kan deze boodschap versterkt overbrengen bij de bevolking doordat ze sinds het midden van de jaren dertig over een sterk aangegroeide clerus beschikte. Tijdens deze periode, die ook verder ging tijdens de bezetting, telde de kerk over ongeveer 10.000 seculiere priester, 12.000 paters en 50.000 zusters. (De Wever, et al., 2004)

De rol van congregaties mag in de Belgische maatschappij niet onderschat worden. In het aartsbisdom Mechelen-Brussel waren zowel voor als tijdens de oorlog congregaties bijzonder populair. De vrouwelijke religieuzen groeiden nog door tot 1947 toen ze bijna 17.000 leden telde. Er kan gesteld worden dat op 10.000 inwoners 58 vrouwelijke religieuzen waren. Zij leefden verspreid over circa 1100 huizen/ kloosters. Een kleine minderheid van hen leefden in contemplatieve orden, dit zijn kloosterordes waarvan de zusters een beschouwend of contemplatief leden van leiden. De regel van Benedictus is hiervan een voorbeeld, dit houdt in dat de

kloosterorde zich een leven van gebed, stilte en studie voor ogen houdt. De leden van deze orden, de slotzusters, verlaten hun klooster of abdij normaal niet. Toch zullen zij zich omwille van de omstandigheden niet aan deze regel kunnen houden. We willen erop wijzen dat dit UITERST ongewoon is!

De overige congregaties legden zich toe op actief apostolaat. Twee derde van de vrouwelijke religieuzen, circa 10.000, waren actief bij onderwijscongregaties. De anderen legden zich toe op ziekenzorg en bejaardenzorg. Bijna alle vrouwelijke congregaties waren rechtsreeks onderworpen aan de bisschop. (Gevers, 2017)

Stilte voor de storm: 1938-1939

Tijdens het interbellum was een periode van spanningen en eind jaren 1930 werd de Duitse expansiedrift steeds meer prangend. Een van de mensen die dit aanvoelde was niemand minder dan kardinaal Van Roey. Hierdoor riep hij de congregaties op om voorzorgsmaatregelen te nemen. Deze oproep viel niet in dovemansoren omdat sommige congregaties, voor het uitbreken van de oorlog, reeds enkele maatregelen genomen hadden.

De Zusters der Christelijke Scholen te Vorselaar besloten tijdens de periode van de eerste mobilisatie in 1938, wanneer de Duitsers Oostenrijk en het Sudetenland annexeerden, om de festiviteiten ter gelegenheid van het 40-jarige priesterschap van geestelijk directeur Otten af te lasten. Door het feit dat deze annexatie bij velen mensen, waaronder de zusters van deze congregatie, angst inboezemde, kon het algemeen bestuur enkel de zusters aanzetten tot kalmte en te vertrouwen op de Voorzienigheid. Het jaar erop begon het algemeen bestuur concretere maatregelen te treffen, door onder andere een evacuatieplan voor de zusters van het moederklooster uit te werken. Dit kwam vooral door de strategische ligging van Vorselaar, bij het Albertkanaal. In geval van een bezetting door de Duitsers zou dit hoogstwaarschijnlijk tot een ontruiming van het klooster geleid hebben. (Verderstraeten, Preneel, Dhaene, & Vints, 1996)

Met deze gedachte in het achterhoofd werd alles in gereedheid gebracht om te vluchten naar bevriende kloosters in het westen van het land, zoals de zusters van O.-L.-Vrouw Ten Bunderen van de kostschool in Moorslede, de karmelietessen van Brugge en de Dames de Saint-André van de normaalschool te Sint-Andries. In het moederklooster trachtte men in datzelfde jaar om de kostbare werken, documenten en materialen onder te brengen in Brugge. Het bestuur plande tevens

om in dit klooster 137 zusters onder te brengen. Om dit vluchtplan aan de zusters van bijhuizen mee te delen, verstuurde E. Moeder Severina omzendbrieven. Zij gaf ook de instructie dat de zusters niet meer dan het strikt noodzakelijke zouden meenemen op de tocht. (Verderstraeten, Preneel, Dhaene, & Vints, 1996)

In datzelfde jaar kregen de Lierse gasthuiszusters ook te maken met voorzorgsmaatregelen. Wanneer Duitsland Polen binnenviel op 1 september bracht de stad Lier haar kunstschatten onder in de kelders van het Sint-Elisabethgasthuis. (Suenens & De Staercke, 2005)

De Zusters van het Heilig Hart van Maria te Berlaar gingen nog verder en voorzagen als het ware driloefeningen tegen het dreigement. Er werden momenten georganiseerd, waarin men leerde zich te beschermen tegen bombardementen en gasaanvallen. Daarnaast namen ze ook maatregelen om zich te voorzien van voldoende voedsel. Zo werden de weiden bijvoorbeeld voorbereid om aardappelen te planten. Deze congregatie onderzocht ook de mogelijkheden om naar West-Vlaanderen uit te wijken. Er werd een kasteel gehuurd in Koekelare met een tuin voor groenten te kweken, een groot park en met een 50-tal kamers. (Segers, 1995)

Belgische militaire coup?

De steeds groter wordende dreiging van een oorlog zorgde ervoor dat de continuïteit van sommige congregaties verstoord werd, nog voor de gevechten begonnen waren.

Bij de Zusters Kindsheid Jesu werden er door het Belgische leger enkele kloosters geheel of gedeeltelijk vanaf 1939 opgeëist. De zusters in Lummen werd gevraagd om vanaf september om incidenteel lokalen af te staan aan zieken, verplegend personeel of aalmoezeniers af te staan. Zelfs hun gebeden en vieringen werden geregeld onderbroken door de luide bevelen of het geschal van klaroenen. Op palmzondag eiste de Belgen ook lokalen op van de afdeling in Hasselt.

De Zusters der Christelijke Scholen Vorselaar dienden ook onderdak te voorzien aan 2000 Belgische soldaten op 6 mei 1940, toen zij op tocht naar de grens in het noorden van België om een mogelijke Duitse aanval vanuit Nederland tegen te houden. (Strobbe & Suenens, 2010)

Alle gebouwen en scholen van de zusters van O.L.V.-ten-Bunderen werden aan het begin van de oorlog op bevel van de overheid ten dienste gesteld aan het Belgische leger. Zij richten er een veldhospitaal in, maar na zeven dagen verhuisde dit naar Frankrijk. (Strobbe & Suenens, 2010)

Zusters op de dool: de vlucht van mei 1940

Inleiding

Een half jaar later zal inderdaad blijken dat deze maatregelen nodig zijn, wanneer het Duitse leger op 10 mei 1940 België zonder oorlogsverklaring binnenvalt. Net als in 1914, was ook nu de bevolking op de vlucht geslagen. Ook de zusters zijn hier niet van gespaard gebleven.

De invloed van de Duitse inval zorgde bij de meeste congregaties die onderwijs of andere diensten boden, voor een gelijklopend parcours. De zusters sloegen niet onmiddellijk op de vlucht. Ze stuurden hun leerlingen of (niet ernstig zieke) patiënten naar huis alvorens ze zelf vertrokken. Er moest dus vaak onderdak gezocht worden wat niet altijd zonder slag of stoot liep, daarnaast kregen vele zusters te maken met obstakels op hun tocht, zo waren soms de wegen afgesloten of kwamen ze in aanraking met hongersnood. De vluchten waren vaak van korte duur en bij de capitulatie van het Belgische leger besloten ze dan om terug te keren naar huis. We zullen hieronder dieper ingaan op de kenmerken en telkens enkele voorbeelden bespreken.

Van afgesloten wegen tot hongersnood: moeilijkheden tijdens de vlucht/ tocht

Zoals eerder gezegd gaan vele zusters te maken krijgen met afgesloten wegen, dit kon op verschillende manieren gebeurd zijn. Door de inval van de Duitsers werden al snel vele blokkades opgestart zodat Duitse spionnen of troepen niet zomaar door het land konden trekken. Daarop werd dan ook vaak een controle uitgevoerd van paspoorten. Dit vertraagde echter de vlucht van vele zusters doordat zij vaak werden opgehouden door de controles. Daarnaast zullen ook vele zusters te maken krijgen met honger. Velen zusters waren verplicht te voet te vertrekken, soms ook uit veiligheidsoverwegingen, en waren daardoor dan vaak lang onderweg. Dit zorgde ervoor dat zij niet enkel uitgeput waren, maar ook nog eens een enorme honger hadden omdat zij niet voorzien waren op een snelle vlucht en hadden daarbij vaak niet genoeg eten meegenomen voor meerdere dagen.

De Zusters Kindsheid Jesu hebben meteen na het uitbreken van de gevechten besloten om zich voor te bereidden op een eventuele vlucht. De gemeenschappen

van Lummen, Schoten en Aarschot bevonden zich te dicht bij het front en hadden daarnaast te onveilige schuilkelders, waardoor besloten werd om de vlucht aan te vatten richting het moederklooster. (Strobbe & Suenens, 2010)

Vaak zien we ook dat congregaties eerst overwegen om ter plaatse te blijven, maar door de steeds korter komende oorlog en het gevaar voor bommen besluiten ze vaak om toch op de vlucht te slaan.

Een voorbeeld hiervan zijn de Zusters van de Normaalschool in Gijzegem. Zij verplaatste zich eerst naar het gelijkvloers en baden voor degenen die lijden door het oorlogsgebeuren. Na de komst van Franse soldaten werd er in het klooster en de school een veldhospitaal ingericht, maar een dag later werd na herhaaldelijke luchtalarmen tijdens de nacht, besloten om de novicen naar Wiers te sturen. Een dag later zou een tweede groep met de vrachtwagen richting Ninove vertrekken. Maar zij moesten al gauw hun voertuig achterlaten doordat de wegen gesloten waren en uitsluitend voor militaire verplaatsingen gebruikt mochten worden. Een deel van de zusters bleef op school, waar ze zich in de kelders verscholen voor de bombardementen. (Van Damme, 2002)

De dochters van Maria, van het Paridaens Leuven kregen met heel wat meer moeilijkheden te maken op hun vlucht. Vaak zagen zij er verdacht uit, doordat zij hun alledaagse kleden droegen en daarbij verdacht werden Duitse spionnen te zijn, waardoor zij misschien zelfs veel vaker dan anderen gecontroleerd werden. Daarnaast werd zuster Veys Claire bij een controle verdacht tot spion en moest ze aantonen dat zij dat niet was. De reden was dat ze de handen van een man zou hebben, om te bewijzen dat ze wel degelijk een vrouw was moest ze als uiteindelijk proef zich uitkleden. Velen durfden dit echter niet te controleren uit schrik dat zij wel degelijk een spion of parachutist was. Uiteindelijk werd er een verpleegster gevonden waardoor het goed afliep voor haar. Toch zal ze later worden aangehouden door de Fransen omdat ook zij in haar een parachutist zagen.

Tot slot waren er ook verschillende contemplatieve orden die op de vlucht sloegen, zoals eerder vermeld was dit dus uiterst ongewoon. De Zusters Clarissen Dendermonde bleven ook eerst ter plaatse, maar nadat het slotklooster in aanraking kwam met een Duitser, besloten ook zij om op de vlucht te slaan. De zusters Clarissen te Genk bleven wel ter plaatse en wisten door de vele gulle bijdragen de oorlog goed te overleven en ze kwamen er dan ook met de schrik

vanaf. Tot slot hebben ook de Zusters Clarissen te Hasselt het zekere voor het onzekere genomen en hebben dus ook zij gekozen om voor een bepaalde periode te vluchten. De ziekere en oudere zusters werden weggebracht met de auto en vonden een onderkomen bij de zusters Clarissen te Sint-Truiden, terwijl de jongere zusters begonnen hun tocht te voet gezamenlijk met de buitenzusters naar Stevoort bij de zusters van het Heilig Hart van Maria en vonden er een onderkomen in kelders en scholen (Kadoc, Zusters Clarissen Hasselt, 1975)

Op zoek naar onderdak

Zoals in het vorige punt besproken waren vele zustercongregaties dus op de vlucht geslagen, bijgevolg moesten ze vaak op zoek naar onderdak, wat niet altijd even evident bleek te zijn. Vele congregaties trokken naar één van de zuster of moedercongregaties. Daarnaast zoeken velen ook ergens een tijdelijk onderdak in België, maar daar moeten ze vaak verder uit vluchten door de oprukkende Duitsers. Een laatste zoektocht naar onderdak vinden we terug in de tocht naar Frankrijk van enkele congregaties.

De Zusters der Christelijke Scholen te Vorselaar beslisten om te vluchten naar Moorslede via Mechelen. Eenmaal aangekomen kwamen ze tot de constatatie dat het klooster al in gebruik was genomen door het Rode Kruis. Ze moesten dus opnieuw op zoek naar onderdak, gelukkig vonden ze deze in Rumbeke bij de zusters van Sint-Vincentius a Paulo en bij de grauwzusters in Roeselare. Een ander deel van de groep vond onderdak in de lokalen van het Mannenverbond voor Katholiek Actie. De zusters van het moederklooster hebben overwogen om naar Frankrijk te vluchten, maar deden het uiteindelijk niet doordat de toestand te onzeker leek. De zusters van de bijhuizen zijn wel de Franse grens overgestoken en zijn naar Saint-Omere en Béthune getrokken. (Verderstraeten, Preneel, Dhaene, & Vints, 1996)

De Zuster Kindsheid Jesu waren ook gevlucht. Zij hebben de tocht naar Gent ondernomen en van daaruit vervolgens de zusters verdeeld over enkele Oost-Vlaamse kloosters. (Strobbe & Suenens, 2010)

De Zusters van het Heilig Hart van Maria van Berlaar vluchtten bij het begin van de oorlog meteen naar hun gehuurde kasteel te Koekelare. Een week later moesten ze ook daaruit vluchtten door de oprukkende Duitsers. Een deel van de zusters

heeft daarbij de tocht richting Frankrijk ondernomen, maar het grootste deel zal zich al gauw terug richting het moederklooster begeven. (Segers, 1995)

Ook de Zwartzusters van Bethel zijn gevlucht, deze Zwartzusters hadden over heel West-Vlaanderen bijhuizen die bij het begin van der oorlog ook te maken kregen met het geweld. De Zwartzusters die in het tweede bijhuis in Roeselare verbleven, sloegen op de vlucht richting Veurne. Hier werd er beslist om het bijhuis te verkopen. (Suenens & De Staercke, 2005)

De zusters van het Leuvense Paridaensinstituut trokken naar Brussel. Zo'n 120 zusters en enkele leerlingen trokken te voet richting Tervuren. Voor de zieken en bejaarden was er vervoer. Ook de paters van het Heilig Hart-college hadden hun internen naar huis gestuurd. Daardoor was er niet enkel plaats voor de zusters, maar ook voor de zusters van de Goede Herder uit Leuven. De volgende dag trekken de zusters verder naar Brussel met de tram, de zieken blijven in Tervuren. Ze trokken richting Beaumont, waar de zusters in 1983 de school en het internaat La Trinité Notre-Dame openden. Dit bleek echter geen goede keuze te zijn want ze kwamen in een van de speerpunten van de Duitse aanval terecht. Het klooster was daarnaast een hospitaal geworden en Beaumont werd voortdurend gebombardeerd. Ze brengen dan ook het grootste gedeelte van hun tijd door in de kelders. Daarop werd door de overste, mère Simone, besloten dat de vlucht naar Frankrijk het beste was. (Verleyen, M., & De Meyer, M. ; 2010)

Tot slot nog een laatste voorbeeld hebben we de Zusters van Liefde van Leuven. Op vrijdag 10 mei 1940 kregen zij al te maken met de oorlog. In de voormiddag verliet iedereen die kon de kliniek. Tijdens de vooravond zou Leuven al gebombardeerd worden, waarop er vele gewonden reeds toekwamen in de klinieken. Na eerste hulp toegepast te hebben vertrokken de meesten. Op 12 mei werd de kliniek volledig ontruimd en vertrokken de zusters Theophana en Maxima als eersten met gewonden naar Brussel. Zusters Juliana en Maria van Bethelem vertrokken met een camion. Maar deze werd al reeds na 15 kilometer opgeëist door militairen. De overige zusters te Leuven probeerden ondertussen de zieken te evacueren. Tegen zes uur 's avonds was de instelling praktisch leeg. De dag erna vertrokken de resterende zusters. Na vele plannen, waarbij de groep dikwijls in kleinere delen werd opgesplitst, komen de zusters allemaal op 15 mei aan in

het Brusselse Papenvest. De tien overgebleven zusters zijn terug herenigd. (Verleyen, M., & De Meyer, M.; 2010)

Behandeling van religieuzen

Zoals misschien al gebleken is uit de vorige voorbeelden, waren de zustercongregaties altijd bezig met het welzijn van iedere mens, indien ze konden vingen ze vluchtende zusters op of probeerden ze hen zo goed mogelijk verder te helpen. Daarnaast voorzagen ze ook vaak in zorg of voorzagen ze voedsel voor de doortrekkende zusters.

In Oostende had de congregatie het H. Hartziekenhuis, waar 20 zusters verbleven. Op 27 mei slaan deze zusters, samen met hun patiënten (zieken en gewonden) en hun dienstmeisjes op de vlucht. De Zwartzusters besloten te Gistel om de zieken, die op eigen kracht thuis konden raken, achter te laten en om de overige patiënten naar het moederklooster van Bethel in Brugge te brengen. Na acht dagen keerden de zusters en de zieken terug naar Oostende om vast te stellen dat het ziekenhuis en de kapel veel schade opgelopen hebben. (Oostende ziekenhuis, 2010-2018)

De Liers gasthuiszusters zijn, door een waarschuwing van het Belgische leger en met de verschrikkelijke herinneringen van de Eerste Wereldoorlog, in het achterhoofd gevlucht met een deel van hun patiënten. De grootste groep heeft de tram genomen richting Boom om van hieruit naar Antwerpen te kunnen gaan. Een tweede groep, die voornamelijk bestond uit de oudere zusters en de aalmoezenier van de Heilig-Hart-kliniek, nam de trein naar Kortrijk. Deze trein is helaas daar niet gearriveerd doordat hij door Duitse bommenwerpers werd aangevallen nabij Gent. Hierdoor besloot de aalmoezenier om te trein te verlaten tussen Gent en Kortrijk om onderdak te zoeken in een nabijgelegen dorp, Beveren-Leie. Ze vonden, met behulp van plaatselijke religieuzen, onderdak in een schooltje. Op 22 mei kwam Beveren-Leie zelf in de vuurlijn te liggen, wat resulteerde in het einde van deze kortstondige rustperiode voor de gasthuiszusters. Het dorp, en bijgevolg de school, werd zwaar gebombardeerd, waarbij ook de aalmoezenier het leven gelaten heeft. De zusters hebben in een korte, geïmproviseerde begrafenis het zwaar verminkte lichaam begraven. De zusters zochten koortsachtig naar manieren om naar Lier te kunnen terugkeren, maar ze hebben moeten wachten tot de Belgische overgave op 28 mei. Nu konden ze en hun patiënten eindelijk naar huis vertrekken, waar ze “met tranen en vreugde” door de reeds teruggekeerde zusters uit Antwerpen ontvangen werden. (Suenens & De Staercke, 2005).

Verantwoordelijkheid van onderwijsinstellingen

Een veelvoorkomend kenmerk bij de vlucht van de verschillende zustercongregaties is ook dat zij eerst zorgden dat de kinderen die bij hen verbleven, indien ze deze hadden, naar huis werden gestuurd of werden afgehaald door de ouders. In vele gevallen konden vaak niet alle leerlingen terugkeren naar huis doordat zij aan de grens met Duitsland woonden waar er oorlog bezig was. Hierdoor waren er vaak geen treinen of ander vervoer naar hun thuissteden of dorpen waardoor ze genoodzaakt waren om een ander verblijf te zoeken. Vaak keerden deze leerlingen dan terug naar de congregatie en werden daar dan met open armen terug opgevangen door de zusters.

Een eerste voorbeeld hiervan waren de Zusters Kindsheid Jesu, deze congregatie sloot ook haar klassen bij het uitbreken van de gevechten. Zij bereidde daarop ook de schuilkelders voor en zouden later met een grote groep vluchtelingen, zowel zusters als kinderen, wegtrekken. (Strobbe & Suenens, 2010)

10 mei zou een normale dag geworden zijn voor de leerlingen en het personeel van de Normaalschool in Gijzegem. Vierdejaars leerlingen waren met de bus op schoolreis vertrokken voor de blokperiode. Een zuster werd begraven en de overige leerlingen waren op de school les aan het volgen. Deze rustige dag werd verstoord door de radio: Duitsland was die ochtend de Benelux binnengevallen. Hierna was er een komen en gaan van ouders die hun kinderen kwamen halen. Andere leerlingen werden met de trein naar huis gestuurd. De bus met de vierdejaars was gestopt in Oudenaarde en naar de school teruggestuurd. Wanneer iedereen weg was, besloten de zusters om vespers te zingen in de kapel, tot in de verte doffe slagen weerklonken van bombardementen op Aalst en Dendermonde. (Van Damme, 2002)

In het Paridaensinstituut van Leuven verblijven een tiental leerlingen uit Limburg. Voor hen was de weg naar huis afgesloten. Op 10 mei 1940 hoorden zij een kanon. Ondanks hun verbazing kregen ze al snel te horen dat het oorlog was. Iedereen werd verwittigd, waarop iedereen zijn spullen pakte. De kinderen die in Limburg woonden en niet meer naar huis konden, keerden al snel terug naar het Paridaens. De zusters maakten hen daarom voedselpakketten en brachten daarop de nacht in de kelder door. (Verleyen, M., & De Meyer, M.; 2010).

Het vluchten was van korte duur

Het laatste kenmerk dat we heel duidelijk terugvinden is dat de vlucht van korte duur was. Vele zustercongregaties ondernamen de vlucht om de Duitsers te ontlopen. Vaak was er de gedachte dat de opmars van de Duitsers tegengehouden zouden worden en zij onderweg wel ergens opvang zouden vinden. Niets was minder waar, de Belgische capitulatie was een feit. België hield het 18 dagen vol. Wat daarop volgt is de terugtocht van vele congregaties, zelfs van diegenen die tot in Frankrijk waren geraakt. Velen keerden terug naar hun eigen klooster nadat ze het nieuws vernomen hadden van de Belgische overgave.

De Duitsers zouden met een veel vriendelijkere mentaliteit zijn aangekomen in vergelijking met de Eerste Wereldoorlog, waardoor al snel de gewone gang van zaken kon worden aangevat. Na enkele maanden waren de Duitsers wel aanwezig, maar liep het leven zoals voor de oorlog begon.

De Zusters der Christelijke Scholen te Vorselaar: Het algemeen bestuur besloot om naar huis met de zusters terug te keren na de capitulatie van het Belgische leger. Na een kleine maand waren ze terug in Vorselaar en kon het onderwijs op 3 juni 1940 hervat worden. De congregatie was nog niet volledig. Daarom zochten ze contact met de zusters van de bijhuizen die zich in Frankrijk bevonden. Via omzendbrieven, het aartsbisdom en gevluchte priesters in Frankrijk kon iedereen gelokaliseerd worden en werden er maatregelen getroffen (inzamelen benzine) om iedereen terug thuis te brengen. (Verderstraeten, Preneel, Dhaene, & Vints, 1996)

De Zusters Kindsheid Jesu: Na een aantal weken waren de gevechten voorbij en kon elke groep terugkeren. De meeste kloostergebouwen zijn gespaard gebleven en waren hooguit licht beschadigd. Toch hadden enkele kloosters zoals in Zwijndrecht en in Balgerhoeke, de pech dat ze te dicht bij de frontlinie lagen. In Zwijndrecht hadden de zusters besloten om niet te vluchten en kwamen de meesten er met de schrik van af, op vijf bejaarde zusters na die het leven lieten. (Strobbe & Suenens, 2010)

Een deel van de zusters van het Heilig Hart van Maria van Berlaar vluchtte verder richting Frankrijk, maar het grootste deel van de congregatie trok na de Belgische overgave terug naar het moederklooster. De gevluchte zusters die zich in Frankrijk bevonden werden pas later gerepatrieerd, wanneer het veilig was. In september

was er geen sprake meer van discontinuïteit in het leven van de zusters en kon het onderwijs weer hervat worden in de school. (Segers, 1995)

Nadat het bericht kwam dat België zich had overgegeven, begonnen de zusters Clarissen van Dendermonde hun terugtocht te plannen. Wanneer ze terug aankwamen vonden ze hun klooster erg toegetakeld terug, maar het stond nog. (Kadoc, archief Clarissen Dendermonde, 1842-1985)

Reeds na enkele dagen kregen ze te horen dat het veilig zou zijn en begonnen de zusters Clarissen van Hasselt hun terugtocht. De zusters waren zeer blij toen ze alles in goede staat terug hadden gevonden. (Kadoc, Zusters Clarissen Hasselt, 1975)

Verslag van een ooggetuige: Zuster Miet Van der Schoot (Zusters Annonciaden van Huldenberg)

Zuster Miet van der Schoot was een zuster die tijdens het begin van de oorlog ongeveer 20 jaar was, ze is geboren in 1920. Hierdoor heeft ze de oorlog zeer bewust meegemaakt. Tijdens het begin van de oorlog was ze eerst zelf nog een studente, waarna ze begon les te geven.

Om een rechtstreeks beeld te verkrijgen over de vlucht van mei 1940 bij het begin van de Tweede Wereldoorlog, die we eerder besproken hebben, geven we via het interview van Miet enkele voorbeelden.

Zuster Miet van der Schoot vluchtte op 10 mei 1940 samen met enkele klasgenoten, zoals Zuster Montford, weg van de Normaalschool te Wijnegem. Deze Normaalschool is onderdeel van de zusterorde Annonciaden. Naast zusters waren er ook lekenleerlingen, deze keerden bij het begin van de oorlog naar huis, terwijl het gehele jaar van Miet, ongeveer 8 à 9 leerlingen, de vlucht te voet startten. Hoewel ze met heel wat bagage de reis hadden gestart, lieten ze een deel van de bagage reeds achter in het Zoniënwoud (Zoniënbos zoals Miet het noemde) waar ze doortrokken tijdens de reis/ vlucht. Miet nam op haar reis zelf een boek mee van biologie, ze hadden pas de opdracht gekregen om een werkstuk te maken over "de komkommer", wat Miet intrigeerde. Dit geeft perfect aan zoals ze zelf verwoorde, "we wisten niet hoelang we onderweg zouden zijn". Het zou immers een 3-tal weken duren voordat ze terug aan zouden komen in Wijnegem.

In de nabijheid van Brussel wachtten ze tijdens hun tocht op een tram richting Frankrijk. Uiteindelijk zouden ze aankomen in Harelbeke. Daar vonden ze

onderdak op een boerderij, sommigen van hen sliepen wel onder tafel uit schrik voor de oorlog. Ze geraakten ongeveer tot aan de Franse grens, maar mochten vervolgens niet verder. Ze werden naar Dadizele in West-Vlaanderen gestuurd. Daar verbleven ze ongeveer een week op een klein kasteeltje. Ze spraken er de soldaten aan om te horen hoe het met Wijnegem gesteld was en kregen het advies om de terugtocht nog niet aan te vatten.

De leerlingen brachten de oorlogstijd thuis door, maar kregen na de terugkeer in Wijnegem het bericht dat ze mochten terugkeren om het schooljaar af te ronden.

Hoewel de oorlogstijd voor velen verschrikkelijk was, bleef de klas van Miet ook tijdens de oorlog, en dus tijdens hun tocht, goed aan elkaar hangen. Het spreekwoord samen uit, samen thuis was op hen van toepassing. Ze vertrokken tezamen en kwamen ook weer tezamen terug aan.

Hoewel er geregeld mensen eten en drinken aanboden aan vluchtelingen, kwam de groep meestal te laat hiervoor aan op een bepaalde plaats. Ook zij hebben ervaren hoe het is om enorme honger te hebben. Dit heeft dan ook het gevolg gehad dat ze op een bepaald moment eten gingen stelen. Eén van de medestudenten verantwoorde het stelen op de volgende manier: "Hebben we tijdens de lessen godsdienst niet geleerd dat in tijden van nood stelen toegelaten is?", waarna ze ook volgende vraag stelde aan haar medestudenten: "Hebben jullie allemaal zoveel honger als ik?". Na de bevestiging van de medestudenten trok zij daarop naar een nabijgelegen boerderij, hier stal ze het overschot van korsten van de plaatselijke boer. Eenmaal terug vertelde ze dat de boer nog meer dan genoeg had en dat in tijden van oorlog men ervoor moest zorgen dat anderen ook in leven bleven.

Dat de vlucht niet gemakkelijk was, kunnen we afleiden aan het feit dat Miet ons vertelde dat ze van iedere mogelijkheid gebruik maakten om niet te hoeven stappen. Zo werd hen bijvoorbeeld een lift aangebroken door een kolencamion, die ze ook aanvaard hebben. Op deze manier moesten ze niet wandelen, maar verloren ze volgens Miet zelf wel je menselijk opzicht.

Uiteindelijk kwamen ze allemaal goed en wel terug aan te Wijnegem waar ze ook tot het einde van de oorlog voornamelijk verbleven. (Interview Miet van der Schoot, 2018)

Besluit: de vlucht van mei 1940

We kunnen dus besluiten dat zeer vele congregaties gevlucht zijn. Dit kwam voornamelijk doordat de gruwel van de eerste wereldoorlog nog in het geheugen zat bij vele mensen. Daarom besloten zelfs zusters die oorspronkelijk hun klooster niet verlieten om de vlucht aan te vatten. Deze bleek echter van korte duur, de meeste zusters zouden meteen na het nieuws van de Belgische capitulatie huiswaarts keren, om daar, in het mate van het mogelijke, de draad van het gewone leven weer op te pikken. Met andere woorden was er terug sprake van continuïteit met het vooroorlogse leven. Aan de andere kant gaan we in het volgende deel bekijken in welke mate de oorlog het dagelijkse leven van de zusters toch verstoorde.

4.3. Zoals het klokje thuis tikt, tikt het nergens, … toch?

Inleiding

Hoewel velen op de vlucht slaan voor de steeds korter komende oorlog hebben vele zusters, zoals we soms al eens aanhaalden in het vorige gedeelte, ervoor gekozen om ter plaatse te blijven. Daarop hielpen zij vaak de mensen in hun nabije omgeving, maar natuurlijk ook andere mensen zoals vluchtelingen die bij hen toekwamen. Dit gebeurde op verschillende manieren. Om te beginnen hielpen zij met de voedselbedeling geholpen en voorzagen ze dus eten voor mensen die de tocht richting, meestal toch, Frankrijk maakten. Ze deelden met andere woorden eten uit aan hen die bij hen kwamen. Daarop zien we ook dat zij vaak gewonden gingen opvangen en deze in mate van het mogelijke probeerden te helpen. Vaak werden de kloosters gebruikt als ziekenboeg voor gewonde soldaten, maar wanneer deze zich moesten terugtrekken, konden de Zusters van de verschillende congregaties opnieuw gebruik maken van hun klooster. Zo konden ze dan eventueel de hulpverlening bij het verzorgen van gewonden en/ of zieken verder zetten of de vrijgekomen ruimte(s) gebruiken om mensen op te vangen door hen bijvoorbeeld er de nacht laten door te brengen op hun tocht.

In dit stuk zullen we verklaren hoe ze dat gingen doen op vlak van onderwijs, ziekenzorg, het verzorgen en opvangen van vluchtelingen (dit deden de sommige congregaties ook bij het uitbreken van de oorlog). Bij het bespreken van deze thema’s zullen we ook aanhalen hoe de zusters in hun eigen levensvoorzieningen voorzagen tijdens de oorlogsjaren. Verder gaan we ook bekijken welke

congregaties wel of geen verzetsdaden gepleegd hebben of dat er ook waren die samenspande met de Duitsers.

Het voorzien van voedsel aan en het opvangen, verzorgen van vluchtelingen tijdens de oorlog (Achttiendaagse Veldtocht en rest van de oorlog)

De Zuster van de Normaalschool in Gijzegem

Bij het deel over de vlucht van 1940 bespraken we al dat enkel de novicen gevlucht waren. De rest van de zusters was in Gijzegem gebleven. Op 12 mei kwamen de eerste vluchtelingen uit het oosten van het land aan. De eerste groep die langskwam, waren de Norbertijnen uit Averbode. Zij vroegen aan de zusters of ze de pinksterperiode in het klooster mochten spenderen. Al snel volgden nog meer mensen, waardoor de zusters besloten om boterhammen en soep uit de delen aan deze arme stakkers. Doordat de gevechten bleven doorgaan, besloten de zusters dat vluchtelingen konden kiezen om de nacht in het klooster door te brengen.

Het Belgische leger trok zich na 5 juni terug in westelijke richting. Om deze vlucht mogelijk te maken, diende een compagnie Ardeense jagers de Duitsers op te houden voor een paar uur aan de Dender. Het bestuur van de Normaalschool in Gijzegem besloot hierdoor om de vluchtelingen verder te sturen. De zusters zelf gingen, zoals eerder vermeld, samen met de bewoners van Gijzegem schuilen in de kelders van het klooster. Op zondag 19 mei verschenen de eerste Duitse militairen in de kelder. Langs de bermen van de Dender werd een zwaargewonde Ardeense jager, Albert Louvieux, gevonden die de zusters liefdevol verzorgd hebben. De Duitse militairen wilden hem naar Dendermonde overbrengen, maar de zusters hebben gesmeekt om hem in Gijzegem te houden. Ondanks deze zorg verzwakte de patiënt en overleed hij op 21 mei 1940. De zusters hadden veel respect voor deze held, dat ze in Aalst de mooiste kist die ze konden vinden, besteld hebben om hem met veel eer te begraven.

Op het einde van de veldtocht verbleven er nog Duitse cavaleristen in de school voor twee dagen. Deze logees zullen de zusters niet gauw vergeten hebben omdat ze nogal, om het op een eufemistische manier te zeggen, luid. Ze riepen, tierden en vloekten de hele avond, nadat ze een Aalsterse likeurwinkel soldaat gemaakt hebben. (Van Damme, 2002)

Andere congregaties

De Zusters van Liefde Izegem boden onderdak aan vele vluchtelingen in mei en juni 1940. Moeder Lutgarde ontving elke vluchteling met open armen en moedigde

de andere zusters ook aan om zo lang mogelijk op post te blijven. Naarmate de gevechten bleven duren, werden er honderden gewonden binnengebracht die door de zusters verzorgd, getroost en gezalfd werden. De paniek sloeg, door het dichterbij komen van de gevechten, wel toe bij de gewonden, waardoor velen de kelders invluchtten, zelfs met geamputeerde armen en benen. Ondanks de ellende bleven de zusters wel op hun post: bij de zieken, bij de kinderen en hun moeders, in de keuken, wasserij en overal waar het nodig was. De overste was hiervoor een belangrijke inspiratie voor de zusters. Zij was altijd in de weer om iedereen aan te moedigen, te helpen en om voor voldoende voeding te zorgen. (Vincke, 1992)

Zuster Elizabeth Vinden tekende in 1992 een anekdote op van Moeder Lutgarde: "Verscheidene avonden, als het gedurende de dag zeer zwaar was geweest, en er ook veel angst en spanning geleden werd, kwam Moeder Lutgarde naar de slaapkelders van haar zusters, om deze te vergasten op een glas wijn, om zo enigszins de angst en kommer van de dag wat te vergeten. Toen werd spijts de moeilijke tijd ook nog wel eens hartelijk gelachen, … ja, lachend dankten we de Heer voor de wijn die het hart van de mens verblijdt..." (Vincke, 1992)

Zoals eerder vermeld boden de zusters van Sint-Vincentius a Paulo van Rumbeke en de grauwzusters van Roeselare onderdak aan de vluchtende zusters van de congregatie Zusters der Christelijke Scholen Vorselaar. (Hessel, 2018)

De Zusters van de Heilige Vincenius a Paolo van Oostnieuwkerke, waren deels op de vlucht geslagen tijdens de Achttiendaagse Veldtocht, maar een deel was ook achtergebleven in het hun bejaardentehuis om voor de inwoners te blijven zorgen. Deze achterblijvers hebben de deuren ook opengezet voor oorlogsvluchtelingen en weeskinderen. Hierdoor hadden ze hun handen vol met het voorzien van voedsel en het bakken van brood om uit te delen aan de mensen die op de vlucht waren. Zij kregen ook steun van de lokale inwoners om de vluchtelingen aan voedsel te helpen. De zusters stelden een deel van hun klaslokalen ter beschikking om de vluchtelingen onderdak te bieden. (Cecile, 2018)

Nadat de gebouwen van de zusters van O.L.V.-ten-Bunderendoor het Belgische leger opgeëist waren, was er kortstondig een veldhospitaal ingericht. Nadat dit na zeven dagen al opgedoekt werd, was het klooster opnieuw vrij. Al snel arriveerden vele vluchtelingen en werd het klooster overspoeld door mensen in nood, die op

de vlucht waren richting Frankrijk. (Moorslede - historiek klooster (1924-2004), 2007-2018)

De Zusters van O.L. Vrouw van Westrozebeke hebben tijdens de Achttiendaagse Veldtocht meisjes uit Antwerpen opgevangen die op de vlucht geslagen waren voor de gevechten. Verder hebben ze ook een meisje uit Oostende opgevangen, nadat zij haar ouders verloren had. Om deze meisjes op een menswaardige manier te kunnen opvangen, voorzagen ze voor hen kleding, voedsel, ontspanningsmogelijkheden en welzijn. (Westrozebeke, 2018)

De Zusters Annonciaden die verbleven op het Keyhof te Huldenberg hebben onderdak voorzien aan vluchtelingen uit Leuven, ten gevolge van de bombardementen van de geallieerden op de stad van 1944. Ze boden een schuilplaats aan voor een gezin van tien personen. Zij hebben veertien dagen in een klas van de buitenschool verbleven tot de zusters in de omgeving een huis voor hen konden regelen. Naast deze familie, boden de zusters nog onderdak aan de kinderen van professor De Naeyer in een van de woningen van de congregatie in het dorp. De zusters waren ook zeer bereid om onderdak te verlenen aan andere congregaties. Zo mochten zeven oude zusters van Paridaens en de Miniemen vanaf 22 mei 1944 verblijven in de spreekkamer en de vestiaire van het klooster. Deze bejaarde zusters werden door twee Annonciaden zusters ziekendiensters en een keukenzuster verzorgd. Een van de bejaarde zusters is tijdens de oorlog overleden en op het kerkhof te Huldenberg met veel eer door de Annonciaden begraven. Naast vrouwelijke religieuzen, werden de Benedictijnen van de Keizersberg ook ondergebracht, nadat ze op de vlucht geslagen waren door het bombardement op hun abdij. Om deze paters te kunnen herbergen, voorzagen de zusters de hele vleugel van het juvenaat. Nadat zij vertrokken waren, trokken de Benedictinessen in, doordat de abdij van St-Geertrui verwoest was. Deze zusters waren hun kleren en voorraad kwijtgeraakt.

Ziekenzorg

De Lierse gasthuiszusters

Eerder is er aangehaald dat de Lierse gasthuiszusters vrij snel teruggekeerd zijn naar hun klooster. Eenmaal teruggekeerd hadden ze snel hun kerntaak, namelijk het verzorgen van patiënten opgenomen.

Dit trachtten de zusters in de mate van het mogelijke te doen in de precaire oorlogscontext. Een van de grootste problemen waarmee de zusters van het Heilig-Hartziekenhuis en het Sint-Elizabethgasthuis mee te maken kregen was een moeizame bevoorrading en een overbezetting van het aantal patiënten in beide ziekenhuizen. Deze overbezetting is vooral te verklaren door de oorlog, omwille van de gewonden. Zo is het aantal patiënten van in het gasthuis tussen 1940 en 1944 gestegen van 970 tot 2091. Degenen die verzorging nodig hadden, waren niet allemaal rechtstreeks gewonden van de oorlog. Vele Lierse inwoners waren vatbaarder geworden voor allerlei kwalen en ziektes omwille van de schaarse en eenzijdige voeding.

De zusters hebben aanvankelijk getracht om met de oprichting van noodkamers- en zalen in eerste instantie geprobeerd om het groeiende aantal patiënten de baas te kunnen blijven in het begin van de oorlog. Wanneer deze maatregelen onvoldoende bleken te zijn, wilden de zusters noodfaciliteiten oprichten, door de bejaarden die onderdak, maar geen urgente medische zorgen nodig hadden, onder te brengen bij familieleden, andere bijhuizen van de congregatie of bij andere religieuze instellingen. De zusters gingen ook hun prijzen aanpassen om meer voorrang te kunnen bieden aan de inwoners van Lier zelf. Een van deze maatregelen hield onder meer in dat de ligdagprijs verhoogd werd.

Naarmate de oorlog vorderde, stichtten de zusters meer en meer hulpposten in, onder andere bij de zusters ursulinen, om de druk van de ziekenhuizen in Lier te verminderen. Deze hulpposten hadden vooral de functie om herstellende patiënten in onder te brengen. Op deze manier kunnen het Heilig-Hartziekenhuis en het Sint-Elizabethgasthuis vooral de meest ernstige en dringende gewonden of zieken verzorgen. Er werd door het COO (de voorloper van het OCWM) ook een klein operatiekwartier ingericht om de ziekenhuizen van de zusters te helpen ontlasten.

De zusters kregen het zelf ook moeilijker om hun patiënten en zichzelf van voedsel te voorzien doordat voedsel, wat op zichzelf al schaars was, gerantsoeneerd was per hoofd. Winterhulp bood hulp aan het Sint-Elizabethgasthuis enige hulp, maar de andere ziekenhuizen en instellingen waren genoodzaakt om zichzelf te voorzien van voedsel. Hierdoor teelden en kweekten ze vaak voedsel in de tuinen rondom hun gebouwen. Sommige zusters durfden zich ook wenden tot de, omwille van de oorlog, gedijende zwarte markt om de zieken niets tekort te laten komen. Hierdoor

hadden de zusters zelf vaak niet voldoende te eten. In 1942 zijn erop beval van een dokter zelfs een paar zusters door ondervoeding naar een rusthuis gestuurd. Als dank van al hun inspanning werd er beslist om, met dank aan de vele smeekbeden van moeder Camilla, de zusters een vergoeding van 10 frank per dag te geven als loon.

De grootste beproeving van de zusters op vlak van ziekenzorg, kwam door het bombardement op Mortsel. Op 5 april 1943, bombardeerden de Amerikanen per vergissing een woonwijk in plaats van de Duitse fabrieken in het dorp. Dit bombardement kostte het leven aan 939 mensen en er vielen meer dan 1300 gewonden. De Mortselse afdeling van de zusters heeft moeite met het opvangen van de vele gewonden, waardoor velen afgevoerd worden naar Antwerpen, de beide Lierse ziekenhuizen en nog vele anderen in de omgeving.

De plaatselijke kerkelijke autoriteiten sporen de congregaties, waaronder de gasthuiszusters aan om de gewonden te ontzien van de prijs voor de zorgen en het verblijf of tot een absoluut minimum te beperken.

Het dorp werd opnieuw getroffen, ditmaal door een V-1 bom op 8 maart 1945, na het desastreuze bombardement. Vooral het Sint-Ludovicusgesticht van de Sint-Jozefskliniek werd zwaar getroffen. Alle gebouwen werden met de grond gelijk gemaakt en 34 mensen hebben hierbij het leven gelaten, waaronder vijf zusters. De gasthuiszusters hebben, samen met vrijwilligers, puin geruimd en naar overlevenden gezocht. (Suenens, K., & De Staercke, A., 2005)

De grauwzusters van Hasselt

De oorlog legde de Hasseltse grauwzusters extra druk op de verzorging van de patiënten, evenals op het apostolaat verpleegkunde van de novicen in het stedelijke C.O.D. ziekenhuis. De zusters hebben de patiënten geregeld verhuisd naar de goed gewelfde kelders van het ziekenhuis, die bescherming boden tegen het gevaar voor instorting door de bombardementen. Dit belette niet dat iedereen gevrijwaard was van het gevaar de bombardementen op het klooster en het ziekenhuis. Eén zuster heeft hierbij het leven gelaten en andere zijn gewond geraakt.

Door deze bombardementen kwamen er veel gewonden die allemaal verzorgd diende te worden. Waarop drukke periodes volgden voor de zusters. Desondanks

hebben de zusters de gewone verplegingsactiviteiten verder kunnen zetten. (Braecken, 2018)

Zusters van de Heilige Jozef

Tijdens de oorlog hebben de zusters een deel van hun klooster ontruimd om extra plaats vrij te maken voor het verzorgen van zieken en gewonden. Andere activiteiten bestonden uit het verdelen van voedsel voor geallieerde soldaten bij het begin en het einde van de oorlog.

De zusters van deze orde hebben mogelijks ook iets speciaals beleefd, ze hebben namelijk Hitler ontmoet bij diens bezoek aan Gent. (Horsten, 2018)

De gasthuiszusters Augustinessen

Deze zusters hadden enkele ziekenhuizen in Leuven. Een openbaar ziekenhuis COCMW St.-Pieter en twee private hospitalen in de Predikkenstraat, waaronder het Heilig Hart ziekenhuis en het Sint-Elisabethinsituut. De activiteiten van de zusters zijn tijdens de oorlog in deze hospitalen kunnen blijven doorgaan. Aan het begin van de oorlog zijn er te Leuven naar alle waarschijnlijkheid Engelse soldaten verzorgd.

In Heren hadden de zusters het rusthuis O.L.V. Bethlehem uitgebreid met een 'Preventorium voor verzwakte kinderen'. Hierdoor konden de zusters bejaarden verzorgan, maar ook weeskinderen. Dit gebouw is echter zwaar beschadigd geraakt door een bombardement in mei 1944. (Wanlin, 2018)

Onderwijs

Inleiding

De Duitse bezetter had zich tijdens de oorlog ook proberen te mengen in het onderwijsbeleid. Voor het vrije onderwijs, waartoe ook de katholieke scholen en die van haar congregaties behoorden, was dit echter makkelijker gezegd dan gedaan.

Ten eerste waren de bevoegdheden inzake onderwijs verspreid over verschillende departementen waardoor het Ministerie van het Openbaar onderwijs weinig invloed had op het vrije onderwijs.

Voor de Duitsers was het verbreken van de episcopale macht essentieel indien ze invloed over alle onderwijsnetten, en dus het katholieke onderwijs, wilden hebben om de hervormingen te doen lukken. Hiervoor publiceerden ze in 1942 twee

vorderingen met de hoop het vrije onderwijs aan banden te kunnen leggen. Deze beslissing leidde echter tot een groot conflict met de katholieke Kerk. Kardinaal Van Roey besloot om geen medewerking aan de Duitsers te verlenen door geen afgevaardigden te sturen naar de commissie om de handboeken te wijzigen.

De Kerk wees ook de onderwijs beperkende Duitse maatregelen af door te verwijzen naar het grondwettelijke recht over vrijheid van onderwijs. Om dit argument te bekrachtigen verwezen de Kerk dat de lijn van politieke neutraliteit ook doorgetrokken werd naar het niveau van de scholen. Verder werd het voor leerkrachten en leerlingen verboden om zich aan de sluiten bij organisaties die niet door de Kerk goedgekeurd waren.

Door het logge onderwijssysteem en de weerstand van de Kerk bleef de Duitse invloed op het onderwijs dus vrij beperkt. Toch was de oorlog op bepaalde vlakken voelbaar in de scholen bij de zusters en de leerlingen. (De Wever; Maerten; Van Dorselaer, Zurne, 2015)

Terugkeer naar het gewone leven?

Verrijzenis?

Wanneer de zusters teruggekeerd waren van hun vlucht probeerden ze snel mogelijk het schoolgebeuren terug op te starten en normaal te laten verlopen. In het eerste waren ze meestal succesvol, maar een normale terugkeer naar het schoolleven was echter niet zo eenvoudig voor de zusters en de leerlingen.

Eenmaal terug in hun kloosters en bijhorende scholen of instituten, kreeg men te maken met een veeleisende bezetter. Vaak was dit in de vorm van het opeisen van lokalen om soldaten in onder te brengen, waardoor de zusters gedwongen werden om noodmaatregelen te treffen. Hierdoor vonden de lessen vaak elders plaats.

De Zusters van Kindsheid Jesu werden bijvoorbeeld verplicht om hun lokalen aan de bezetter af te staan, waarop ze zich genoodzaakt voelden om noodlokalen in te richten of een halvedagstelsel in te voeren. Ondanks deze opgelegde eisen, werden ze niet tot een volledige ontruimingssituatie aangezet. Een afdeling in Schoten kreeg het iets zwaarder te verduren. Bij hen werden er, naast het opeisen van lokalen, ook Duitse soldaten ingekwartierd en vond er volgens de zusters ‘een verkleinde opeising van Lebensraum’ plaats. (Strobbe en Suenens, 2010)

De rust bij de Zusters der Christelijke Scholen in Vorselaar was ook slechts van korte duur na de terugkomst van de vlucht. De Duitsers eisten eveneens lokalen op om er driehonderd soldaten in onder te kunnen brengen. Dit belette de zusters er echter niet van om alles in het werk te stellen om de school te kunnen heropenen op twee september 1940. Ze kwamen bijvoorbeeld op het idee om de lessen door te laten gaan in de bewaarlokalen, ook al was dit voor de leerlingen een krappe ervaring. Wanneer de Duitsers van plan zijn om nog meer lokalen op te eisen, zoals de spreekkamer (hier wilden ze een veldhospitaal van maken), was het voor kardinaal Van Roey genoeg. Hij greep in, waardoor het klooster voor de rest van de oorlog met rust gelaten werd. Na een paar maanden van bezetting besloten de Duitsers de school te ontruimen, waardoor het gewone leven zo goed en zo kwaad mogelijk verdergezet kon worden tijdens de oorlogsjaren. Zo werden processies nog steeds gevierd, zij het met minder inkleding en ceremoniële elementen. Het aantal leerlingen, zo'n veertig nieuwe per jaar, bleef ook tijdens de oorlog ongeveer hetzelfde. (Vanderstraeten; Preneel; Dhaene en Vints, 1996)

In de normaalschool van Gijzegem wilde men ook de school zo snel mogelijk terug openen voor de leerlingen, wat ze uiteindelijk gedaan hebben op zeven juni 1940. De meeste leerlingen keerden echter wel terug als externen, waardoor er weinig internen overbleven. Door de snelle heropening van de school, konden de zusters de eindexamens van dat schooljaar nog laten doorgaan. Het geven van de resultaten eindigde echter in mineur omdat de diploma's nog niet konden uitgereikt worden door een tekort aan papier. Verder was er geen inmenging van de bezetter. Wat verschillend was ten opzichte van de vooroorlogse schooljaren, was dat het schoolgebeuren nu volledig binnenshuis verliep. Er werden geen verplaatsingen meer georganiseerd om op schoolreis te gaan, buiten enkele wandelingen in de nabije omgeving. Zo gingen ze een Engels vliegtuigwrak bekijken, dat in een naburig bos was neergestort. De zusters voorzagen wel speelnamiddagen ter ontspanning van de leerlingen. (Vandamme, 2002)

De lessen in het Heilig-Hart instituut in Heverlee van de Zusters Annunciaten werden op drie juni 1940 terug hervat. Om zowel interne als externe leerlingen hiervan op de hoogte te stellen werden allerlei communicatiemiddelen gebruikt. Er werden brieven en telegrammen naar de ouders gestuurd om hen hiervan op de hoogte te brengen. Doordat het uitbreken van de oorlog voor een kortstondige vluchtperiode, en bijgevolg onderbreking van het schooljaar, gezorgd heeft,

werden examens over een deel van de leerstof afgelegd. Ondanks het oorlogsgebeuren ging het leven in de school gewoon verder. Zo overleed de algemeen moeder overste en diende er een nieuwe verkozen te worden. (Christens, 2009)

Vasten voor een paar jaar?

Naast bezetting was de oorlog ook wat voelbaar in het lesprogramma en de magen van de zusters en leerlingen.

Ondanks het feit dat er geen inmenging van de Duitsers was in het schoolbeleid van Gijzegem, was de oorlog in het reilen en zeilen van de school toch voelbaar en dan vooral in het tekort aan voedsel. De zusters zagen zich genoodzaakt om aan hun leerlingen te vragen om rantsoeneringszegels af te geven naast het betalen van de vaste kosten. Verder werd er ook gevraagd om aardappelen mee te brengen. Wanneer er momenten waren dat deze maatregelen niet voldoende waren om genoeg voedsel te voorzien, werden sommige kinderen terug naar huis gestuurd om meer eten te vragen. Tijdens de blokperioden werden de leerlingen verplicht om thuis te blijven, zodat er dan toch geen extra eten diende voorzien te worden voor de vele hongerige magen. De leerlingen van landbouwers, smokkelaars en handelaren waren in deze situatie bevoordeeld ten opzichte van de kinderen van leraren, arbeiders en ambtenaren, die soms grote moeite hadden met het aan elkaar knopen van de eindjes om geen honger te hoeven lijden. Het voedseltekort zorgde er eveneens voor dat de lessen, vooral koken aangepast dienden te worden aan de oorlogssituatie. In plaats van fruittaarten te maken, werden aardappelen vaak als substituut gebruikt. Naast een tekort aan voedsel was er vaak een groot tekort aan papier, waardoor de zusters vaak alle boekenwinkels in de omgeving van een bezoek voorzagen om naar papierresten te vragen. (Vandamme, 2002)

Net zoals in de normaalschool van Gijzegem was er bij de Zusters Annunciaten ook een tekort aan voedsel, waardoor de leerlingen vaak hun eigen voedsel dienden te voorzien. De school vroeg hen om hun eigen aardappelen, brood, smout, spek, eieren, bloem en rantsoenzegels mee te brengen om dit tekort op te lossen. Verder dienden ze ook blauw fluweel voor de uniformen, beddengoed, een waskom en drinkgerei mee te brengen voor in de slaapzalen. Om het voedselprobleem op de school op te lossen, werden er een aantal jonge zusters naar de bijhuizen in Schaarbeek en Banneux gestuurd. (Christens, 2009)

En wat met nieuwe leerlingen?

Wat leerlingenaantallen betreft zijn er verschillen van congregatie tot congregatie. Zo was er geen verschil in de school van de zusters in Vorslaar omdat er ongeveer veertig nieuwe leerlingen per jaar ingeschreven werden. (Vanderstraeten; Preneel; Dhaene en Vints, 1996)

In tegenstelling tot de school in Vorselaar, zorgde de oorlog in de normaalschool van Gijzegem wel voor een daling voor het leerlingenaantal. In 1942 waren er dertig minder inschrijvingen dan twee jaar eerder. Dit probeerden de zusters op te lossen door vooral in de naaste omgeving leerlingen te gaan rekruteren. Dit resulteerde in een stijging van tien procent van het aantal lokale leerlingen. De leerlingen uit de provincie Antwerpen daalden met ongeveer negen procent en het aantal leerlingen vanuit West-Vlaanderen en Limburg bleef ongeveer gelijk van op het niveau van de jaren dertig. Tenslotte steeg ook het aantal leerlingen dat zijn studies vroegtijdig stop zetten. (Vandamme, 2002)

Omvorming tot kazerne?

Naarmate de oorlog op haar einde kwam, begon het 'gewone', dagelijkse leven terug ongewone wendingen aan te nemen. Dit gebeurde onder de vorm van geallieerde bombardementen en de inkwartiering van hun soldaten na de bevrijding. (De Wever; Maerten; Van Dorselaer, Zurne, 2015)

Dit was onder andere het geval bij de Zusters Kindsheid Jesu waar er geallieerde soldaten verbleven hebben in hun klooster. (Strobbe en Suenens, 2010)

De verderzetting van het gewone leven werd echter terug gestoord bij de Zusters der Christelijke Scholen Vorselaar op het einde van de oorlog, wanneer Engelse soldaten lokalen opeisten voor hun inkwartiering. Bij de bevrijding werden er ook hevige bombardementen uitgevoerd, waardoor de zusters het niet veilig vonden voor de leerlingen. Hierdoor besloten ze om jonge zusters naar andere locaties te sturen, die ze makkelijk te voet of met de tram konden bereiken, om samen aan leerlingen les te geven. (Vanderstraeten; Preneel; Dhaene en Vints, 1996)

Hoewel de school aan het begin van de oorlog gevrijwaard gebleven is van een bezetting van Duitse soldaten, werden er toch enkele lokalen opgeëist op het einde van de oorlog bij de normaalschool te Gijzegem. Op twee september 1944 verbleven er ongeveer tweehonderd terugtrekkende soldaten, die echter tevreden

waren met het doorbrengen van de nacht op de stenen vloer omwille van hun vermoeidheid. (Vandamme, 2002)

Een maand later waren het klooster en de school terug bezet door militairen, maar deze keer door Belgen en een paar maanden later door Schotten. In oktober 1944 verbleven er 1.100 Belgische reservisten. Hier waren de gebouwen en de faciliteiten van het klosster echter niet op voorzien. De soldaten moest vaak uren aanschuiven om zich te wassen of om naar het toilet te gaan. De Belgen werden een paar maanden later afgelost door Schotse soldaten, die een nog grotere last mee gebracht hebben. De zusters en de leerlingen werden door de officieren gedwongen om het lesgeven te verhuizen. Hierdoor bleven er maar zes lokalen en de hal tot hun beschikking om les te kunnen geven. De leerlingen mochten enkel nog spelen op de speelplaats van de lagere school en de refter werd verplaatst naar de kleedkamers van de sporthal. Verder waren de Schotse soldaten onbeschofter dan de Duitsers en de Belgen en brachten ze constant vernielingen aan. Ze vonden plezier in het breken van ruiten, het verbranden van vloeren en het vertrappelen van bloemen. Tijdens de Schotse bezetting heerste er voortdurend wanorde en waren de soldaten overal, in de refter, op de daken en zelfs in het bureau van de algemene overste. (Vandamme, 2002)

Gelukkig waren de zusters creatief en bedachten ze een oplossing. De leerlingen werden om de beurt naar huis gestuurd en kregen opdrachten mee die ze tegen de volgende week dienden te voltooien. Externen konden slechts twee dagen per week naar school komen. Examens werden helaas afgelegd onder het geblaas van de vele doedelzakken. (Vandamme, 2002)

Het einde van de oorlog was ook voelbaar bij de zuster te Heverlee. In met 1944 begonnen de geallieerden Leuven te bombarderen waardoor het schoolgebeuren wederom verstoord werd. Na de paasvakantie mochten de leerlingen niet meer terugkeren, buiten de oudsten die hun eindexamens dienden af te leggen. De rest kreeg taken mee om de rest van het schooljaar thuis te vervolledigen. De zusters zelf hebben zich tijdens de bombardementen verscholen in de kelder. (Christens, 2009)

Op 21 augustus 1944 werd de school door de Duitsers opgeëist, waardoor het instituut bijna volledig ontruimd diende te worden om ingericht te worden als veldhospitaal. Enkel een slaapzaal en de kloostervleugel mocht behouden blijven.

Op 31 augustus vertrokken de Duitsers echter terug. Hierdoor konden de zusters het schooljaar terug laten starten op twee oktober zodat de leerlingen de overgangsexamens van vorig schooljaar konden maken. Deze heropstart was slechts van korte duur, want op 21 oktober kregen de leerlingen en de school het bevel om hun boedel in te pakken en terug huiswaarts te keren. Een paar dagen later, op 28 oktober, werd de school omgevormd tot een veldhospitaal van de geallieerden. (Christens, 2009)

Voelbare oorlog?

Zoals aangetoond liet de oorlog liet zich vooral voelen merken door de inkwartiering van soldaten, zowel bezetters als bevrijders, wat vaak tot een verstoring van het lesgebeuren leidde. De zusters wisten dit ook vaak op te verhelpen door creatieve oplossingen, zoals het elders laten doorgaan van de lessen. Verder was voldoende voedsel een grote hiaat zowel voor de lessen als voor de magen, waardoor de zusters zich vaak genoodzaakt voelden om aan de leerlingen extra voedsel of randzoenzegels te vragen aan de leerlingen.

Deze ervaringen, het opeisen van lokalen; de bombardementen of de honger, werden later door leerlingen ook het meeste herinnerd in plaats van een inmenging van het Duitse beleid in het onderwijsprogramma. (De Wever; Maerten; Van Dorselaer, Zurne, 2015)

4.4. Tegendraadse zusters

Verdraagzame Kerk? Of Een kruistocht tegen het onrecht

In dit deel gaan we dieper ingaan in welke mate de vrouwelijke congregaties betrokken waren bij het verzet tegen of collaboratie met de bezetter.

De hoogste kerkelijke instanties waren op de hoogte van het verzet van kerkelijke instanties. Met name kardinaal Van Roey was hiervan op de hoogte, doch weet hij wat er op het spel staat en probeert hij elke confrontatie met de Duitsers uit de weg te gaan. Zo ziet hij onder andere af van de deportaties van Joden en steunt hij het verzet niet openlijk. Via zijn persoonlijke secretaris gaat hij echter wel, ten voordele van tientallen vervolgde Joden, gaan ingrijpen. Hij moedigde de congregaties van Joden aan, maar hij weigerde om persoonlijk de verantwoordelijkheid van deze acties op zich te nemen. (De Wever, et al., 2004)

Ondanks het stilzwijgen van de kardinaal hadden een substantieel deel van de vrouwelijke en mannelijke reguliere geestelijkheid zich in België geëngageerd in

het verzet. Het is echter moeilijk om een precieze inschatting te maken van het aantal actieve geestelijken in het verzet. Toch kan er gesteld worden dat tussen de 20% en 37% actief betrokken was bij het bieden van hulp aan Joden. (Gevers, 2014)

Dagdagelijks verzet

Het merendeel van de religieuze instellingen is nooit actief geweest in het verzet doordat de geestelijken hun veiligheid wilden waarborgen en ernaar streefden om hun activiteiten op een zo'n normaal mogelijke wijze voort te zetten. Dit was bijvoorbeeld het geval bij de Zusters der Christelijke Scholen in Vorselaar. De zusters van deze congregatie namen niet deel aan 'riskante vaderlandsche daden'. Zo beweerden ze dat ze geen onderdak aan Joden hebben geboden of medewerking geleverd hebben aan het verzet. (Vanderstraeten; Preneel; Dhaene en Vints, 1996) De congregatie Zusters Kindsheid Jesu hebben zich ook niet aan verzetsactiviteiten gewaagd, maar er werd wel gesmokkeld. Dit werd gedaan tussen het moederklooster en de landelijk gelegen kloosters. In Grembergen werd er bijvoorbeeld een varken vetgemest en in Zeveneken werden biggetjes gekweekt om het moederklooster van vlees te kunnen voorzien. (Strobbe en Suenens, 2010)

Smokkelen werd ook gedaan door een individuele zuster Hanosset in Waals-Brabant. Zij zorgde ervoor dat parachutisten van de geallieerden van wapens voorzien werden. De dappere zuster verkende ook het terrein waar deze zouden landen. Er werd telkens het excuus van voedselbevoorrading van het klooster aangehaald om eruit weg te kunnen. Vaak gingen religieuzen over tot deze verzetsactiviteiten omdat ze een groot voordeel hadden ten opzichte van leken verzetslieden. Ze hadden de mogelijkheid om zich te verplaatsen. Hieruit kan er besluit worden dat de aard van de verzetsactiviteiten vaak van individu tot individu of van congregatie tot congregatie verschilden. (Louchez, 1991)

De belangrijkste verzetsvorm was echter het herbergen van en hulpverlenen aan illegalen, zoals geallieerde piloten, verzetslieden en Joden. Dit gebeurde vooral vanaf 1942, wanneer het Duitse beleid verstrengde. Zusters die tot het herbergen van deze mensen overgingen vonden het zeer belangrijk om ze een veilig onderkomen te geven. Velen hebben dit in kloosters en scholen gevonden. (Louchez, 1991)

In Ohain heeft een zuster van de Sint-Anne-School onderdak geboden aan een Amerikaanse piloot. Het gevaar om betrapt te worden, was echter zeer groot omwille het grote risico's met zich meebracht. De piloot sprak Frans met een zeer zwaar accent en op een niet vloeiende wijze. De Zusters van het Heilig-Hart-Maria-Jezus-van-Voorzienigheid hebben verzetslieden, parachutisten en Joden ondergebracht en ze kunnen verbergen voor de Duitsers door ze tewerkstellingen als personeel, zoals klusjes- en tuinmannen. (Louchez, 1991)

Hulp aan Joden

Zoals eerder vermeld begon het vervolgen van Joden vanaf 1942 toe te nemen en moedigde het episcopaat de clerus tot verzet aan. Openbaar protesteren deden ze echter niet. Vele clerici wachtten echter niet op bevelen van hogerhand en gingen zelf over tot actie.

Vele congregaties kregen het niet over hun hart om niets te doen, terwijl joodse kinderen gedeporteerd werden. Daardoor vingen ze er vaak op in hun scholen, internaten of dagverblijven.

De zusters van het Heilig Graf Instituut in Turnhout hebben zo bijvoorbeeld George Strasser opgevangen. Hij was samen met zijn ouders uit Oostenrijk gevlucht in 1938 na de Anschluss. Voor de oorlog werd hij door de zusters reeds opgevangen doordat een zuster, Maria Beata, in contact stond met de ouders via Lucy Geller. Zij was een vriendin van de ouders van George via het conservatorium in Wenen. De zusters zorgden ervoor dat de ouders Nederlandse les kregen en dat ze erna in de school aan de slag konden als leerkrachten om Duitse lessen te geven. Ze kregen via zuster Marie Beata ook hulp in het vinden van nieuwe vrienden. George zelf mocht onderwijs volgen in de bewaarschool. In 1942 werd de familie verplicht om onder te duiken. Hierdoor werd George van zijn ouders gescheiden en door Lisa Moelants naar Leuven gebracht. Hier kon George terecht bij de Zusters van Liefde, waar hij het naar zijn zin zou hebben. In totaal heeft deze congregatie zeventien joodse kinderen een veilig onderdak gegeven met de smoes dat het weesjes waren (Uytterhoeven; Van den Heuvel, 1994). Deze onderneming was zeer gevaarlijk, want in Wijnegem was er in een instelling van de Zusters van Liefde een inval geweest.

Hierop besloot zuster Maria Beata dat het niet veilig was bij de Zusters van Liefde. Waarop George moest verhuizen naar een tehuis voor verwaarloosde kinderen,

maar daar vond hij de zusters minder aardig. Nadat Leuven in 1944 door de geallieerden bevrijd werd, vond de hereniging met zijn ouders plaats. Toch was het nog niet helemaal veilig en dook het gezin onder in de Vesaliusstraat. Wanneer de situatie terug veilig geacht werd door zuster Beata, zorgde ze ervoor dat de familie kon terugkeren naar Turnhout. Er werd door de orde echter nooit meer over de oorlog gesproken. Het leek of deze verzetsdaden gewoon deel uitmaakten van het dagelijkse leven. (Horsten, 2018)

Een andere congregatie die geholpen heeft met het helpen onderduiken van joodse kinderen waren de Dochters van Liefde. Zuster Leen Baggen was een drieëntwintigjarige zuster in een instelling van de orde in de Redingenstraat in Leuven, waar er voor weeskinderen gezorgd werd en een internaat en schooltje gevestigd was. Tijdens de oorlog wisten de zusters niet zoveel af over de concentratiekampen en het transporteren van Joden. Tot zuster Baggen op een dag geconfronteerd werd met een vreemd tafereel aan het station van Leuven. Iemand wees haar op een speciale trein, die in eerste instantie op een gewone goederentrein leek. Tot op een gegeven moment mensen uitgeladen werden om hun 'behoeften' te doen. Pas later besefte ze dat het om mensen ging die naar een kamp op weg waren. Ook deze congregatie nam joodse 'weeskinderen' op. Op een dag werd er door een man aangeklopt die vroeg of zijn kind in het internaat kon verblijven. Gedurende de oorlog zouden nog meer joodse kinderen ondergebracht worden in het internaat. Dit werd gedaan met de hulp van de paters jezuïeten. Zij brachten de ouders in contact met de zusters. De zusters probeerden om de kinderen niet de laten opvallen doormiddel van een scouts-systeem, waarbij de leerlingen een uniformen en een pet droegen. (De Klerck, 2000)

Tijdens de geallieerde bombardementen op Leuven moesten de kinderen hun kleren aanhouden tijdens het slapen, zodat ze snel geëvacueerd zou kunnen worden. De zusters achtten de situatie niet meer veilig, waardoor ze besloten om een andere schuilplaats voor de kinderen te zoeken. Deze hebben de zusters en leerlingen gevonden in bijhuizen van de congregatie en het Jezuïtenhof in Heverlee. Later bood een dokter zijn kasteeltje aan in Oud-Heverlee, waar dertig kinderen in ondergebracht konden worden. Dit verblijf was echter van korte duur, want er zaten Duitsers in het Meerdaalwoud. Er werd al snel een alternatieve verblijfplaats gevonden in het klooster van de paters salesianen. Zij beschikten over een grote slaapzaal met sanitaire voorzieningen. Hier zijn de kinderen tot het

einde van de oorlog kunnen verblijven. De oorlog hebben de zusters overleefd door blind vertrouwen in elkaar te stellen dat niemand een woord zou lossen over de joodse kinderen. Na de oorlog bleek dat slechts een ouderpaar en een moeder de oorlog overleefd hadden. Nadien hebben de zusters geen contact meer gehad met de kinderen. (De Klerck, 2000)

Een pact met de duivel: collaborerende zusters

Collaboratie is een zeer gevoelig thema en zeker over collaborerende geestelijken. Hierdoor heerst er een enorm taboe rond dit onderwerp en is het enorm moeilijk om er informatie over te vinden. Dat komt omdat er vaak niets over neergeschreven is en vele zusters er niet over wensen te spreken.

Bij eerdere onderzoeken in het verleden heeft geen enkele vrouwelijke religieuze te kennen gegeven dat ze van iemand op de hoogte waren die gecollaboreerd heeft. Wat ze wel konden bevestigen is dat sommige medezusters beweerd hadden sympathie gehad te hebben voor de bezetter en hun ideologie. Dit heeft 9,2% van de ondervraagde zusters beweert. (Louchez, 1991)

Uit ons interview met Miet Van der Schoot (Van der Schoot; geregisseerd door Mathues en Vranckx; 2018) is ook gebleken dat ook zij zusters uit haar congregatie (Annonciaden van Huldenberg) kende. Een van deze zusters had collaborerende broers in de gevangenis en waarvoor ze eten binnen smokkelde. De zusters hadden ook geen problemen met het onderwijzen van kinderen van collaborerende Belgen. Dit deden ze ook uit naastenliefde.

Van beide walletjes gegeten?

Een congregatie heeft op vlak van collaboratie en verzet een speciale rol gespeeld. De Franciscanessen, die zich sinds 1909 in een achtergestelde wijk gevestigd hebben, hadden een sociale functie in Mechelen. Naast de Dossinkazerne hadden ze een kinderdagverblijf en een verplegingsdienst. Tijdens de oorlog hebben hier ook joodse kinderen verbleven. Hoeveel het exact waren is niet geweten. Mogelijks waren er tientallen. Doordat ze naast de kazerne gevestigd waren, hadden de zusters een speciale relatie met de Duitsers.

De bezetter vertrouwde joodse kinderen aan de zusters toe in afwachting van hun deportatie omdat er in de kazerne geen plaats voor hen was. Van zodra er een transport vertrok haalden de Duitsers de kinderen weer op. De zusters konden niemand verbergen omdat hun buren alles zorgvuldig neerschreven wie er

verbleef. Later in het jaar werd het aantal transporten opgedreven, waardoor er een voortdurend komen en gaan was van kinderen bij de congregatie.

Om het leven van de soldaten te verzachten maakten de zusters ook soep en brachten ze melk voor hen. Dit zorgden voor een meer gemoedelijke relatie met hen.

In mei 1943 veranderde de situatie en konden de zusters kinderen bij zich houden of elders onder brengen. Hierdoor begaven de zusters zich op het terrein van het verzet. Mogelijks stond dit in relatie met het niet deporteren van kinderen zonder ouders of misschien was er een overeenkomst gesloten tussen de zusters en de chef van de kazerne. Wanneer er nieuwe kinderen in de kazerne toegekomen waren, ging moeder-overste mère Eugène persoonlijk naar de kazerne om er enkelen te selecteren die opgevangen konden worden. In plaats van de kinderen door te verwijzen naar tehuizen, werden de kinderen ondergebracht in adressen waar de Duitsers niet van op de hoogte waren. Deze adressen waren vaak andere vestigingen van de orde, zoals in Sint-Katelijne-Waver, Gooreind, Hastière en Saint-Remy. Verzetslieden, zoals René Cuppens en Ivo Cornelis, brachten ook joodse kinderen naar het ziekenhuis van de orde met de vraag of ze er mochten blijven.

Aan het begin van de oorlog kan gesteld worden dat de faciliteiten van de orde een soort van antikamer van de dood was, waar de kinderen nietsvermoedend op hun deportatie wachtten. Later gaan de zusters zich engageren tot het verzet en helpen om joodse kinderen onder te brengen. (Hellemans, 2007)

5. Praktische luik

BRONNENONDERZOEK ZUSTERCONGREGATIES TIJDENS WOII

Robin Vranckx en Kenny Mathues

5.1. Inleiding bronnenonderzoek

Op basis van de gegevens die we verzameld hebben in de literatuurstudie, hebben we een lessenpakket ontworpen. Wij raden aan om de verschillende thema's te behandelen met behulp van een hoekenwerk. Hiermee willen we de leerlingen kennis laten maken met de ervaringen en activiteiten van de zustercongregaties tijdens de Tweede Wereldoorlog. Dit lessenpakket focust zich op een aantal thema's, zoals de vlucht van de zusters in mei 1940, voedselbedeling, (dis)continuïteit en bombardementen. Via deze thema's willen we de leerlingen een zo duidelijk mogelijk beeld meegeven van wat de zusters meegemaakt hebben. Dit doen we op een paar manieren, niet altijd in dezelfde volgorde weliswaar.

Ten eerste voorzien we bij elk thema een inleefmoment. Hiermee willen we dat de leerlingen zich door gerichte vragen zich in te leven in de verschillende thema's zodat de ze makkelijker de transfer kunnen maken naar wat de zusters meegemaakt hebben. Deze inleefmomenten zorgen er ook voor dat de thema's voor de leerlingen interessant zijn. Dit wordt op twee manieren gedaan. Enerzijds werken we met filmpjes, kaarten, geluidsfragmenten en afbeeldingen zodat de aandacht van de leerlingen geprikkeld blijft omdat er wat meer actievere opdrachten in de thema's verwerkt zijn. Verder wordt er zo ook de link met hun leefwereld gelegd, wat bevorderlijk is voor hun motivatie.

Vervolgens wordt er gebruik gemaakt van bronnenmateriaal bij elk thema, waarmee de leerlingen ook aan de slag mee gaan om informatie over de activiteiten uit af te leiden aan de hand van gerichte vragen. Dit kunnen zowel primaire (rechtstreekse getuigenissen) als secundaire bronnen (literatuur) zijn. In het deel over de bombardementen laten we de leerlingen ook aan historische kritiek doen, zodat ze kunnen nagaan of deze al dan niet kunnen verschillen van elkaar. Tenslotte eindigt iedere hoek met een stellingenspel waar we de leerlingen op een kritische manier laten nadenken over de onderwerpen die per hoek behandeld worden, maar dan in de actualiteit. Dit doen ze door hun eigen mening op de verschillende thema's te geven waarmee ze elkaar proberen te overtuigen door argumenten te gebruiken die ze in de desbetreffende hoek geleerd hebben.

5.2. Werkblaadjes

1. De vlucht mei 1940

1.1. Bronnen "De vlucht mei 1940"

Doelstellingen:

- De leerlingen kunnen vanuit de actualiteit de vluchtelingenproblematiek bespreken.
- De leerlingen kunnen met behulp van een kaart en een filmfragment uitleggen naar waar en waarom men tijdens WOII op de vlucht is geslagen.
- De leerlingen kunnen uitleggen waarom de leefomstandigheden tijdens de vlucht al dan niet schrijnend waren.

1.2. Opdrachten

Opdracht 1:

Bron: nos.nl

Bron: www.pakistantoday.com.pk

Wat wordt er hier afgebeeld?

_____

_____

Waarom zouden deze mensen deze handeling uitvoeren?

_____

_____

Welke soorten zijn er? Onder welke categorie vallen deze mensen?

_____

_____

Opdracht 2: Beeld je in dat jij een persoon bent op één van de onderstaande afbeeldingen. Bespreek dit in je groep. Eventuele vragen kunnen zijn: wat zie je? Wat heb je? Wie is bij je? Wat heb je bij je? Wat voel je? Hoe zou je je karakter omschrijven?

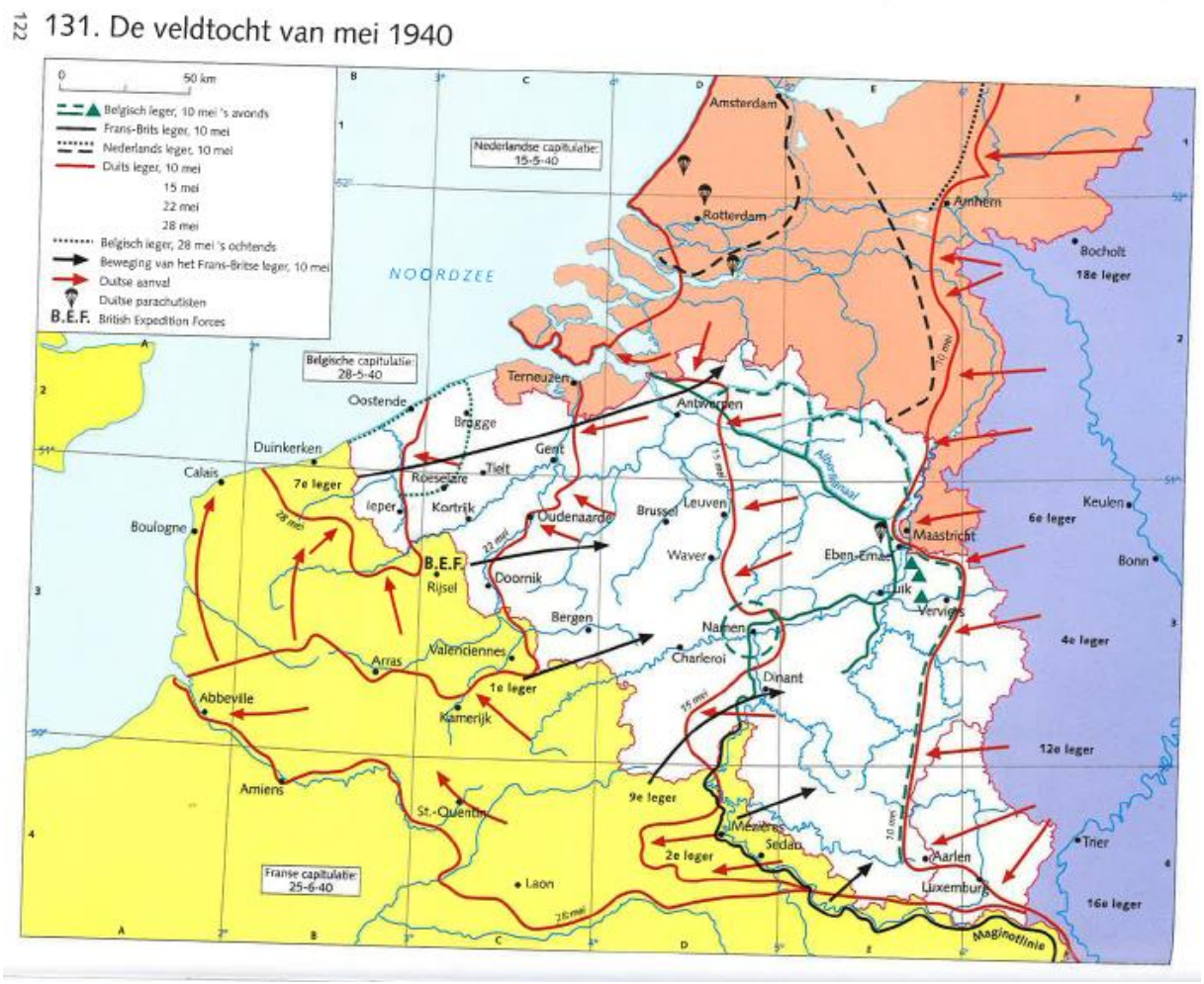

Bron: mediawerkgroepsyrie.files.wordpress.com en https://d3n8a8pro7vhmx.cloudfront.net

Opdracht 3: Kaartoefening

Gebruik onderstaand fragment en de kaart om de vraagjes te beantwoorden.

Bron: Atlas van de algemene en Belgische geschiedenis, uitgeverij Van In, auteur F. Hayt.

Link fragment: https://www.youtube.com/watch?v=k4yaGCl8q0c

Vragen bij het filmfragment en de kaart:

1) Waarom vluchtte de Belgische bevolking weg?

_____
_____

2) Waar vluchtte de Belgische bevolking naartoe?

_____
_____

3) Waarom zouden de vluchtelingen eerst voornamelijk westwaarts trekken?

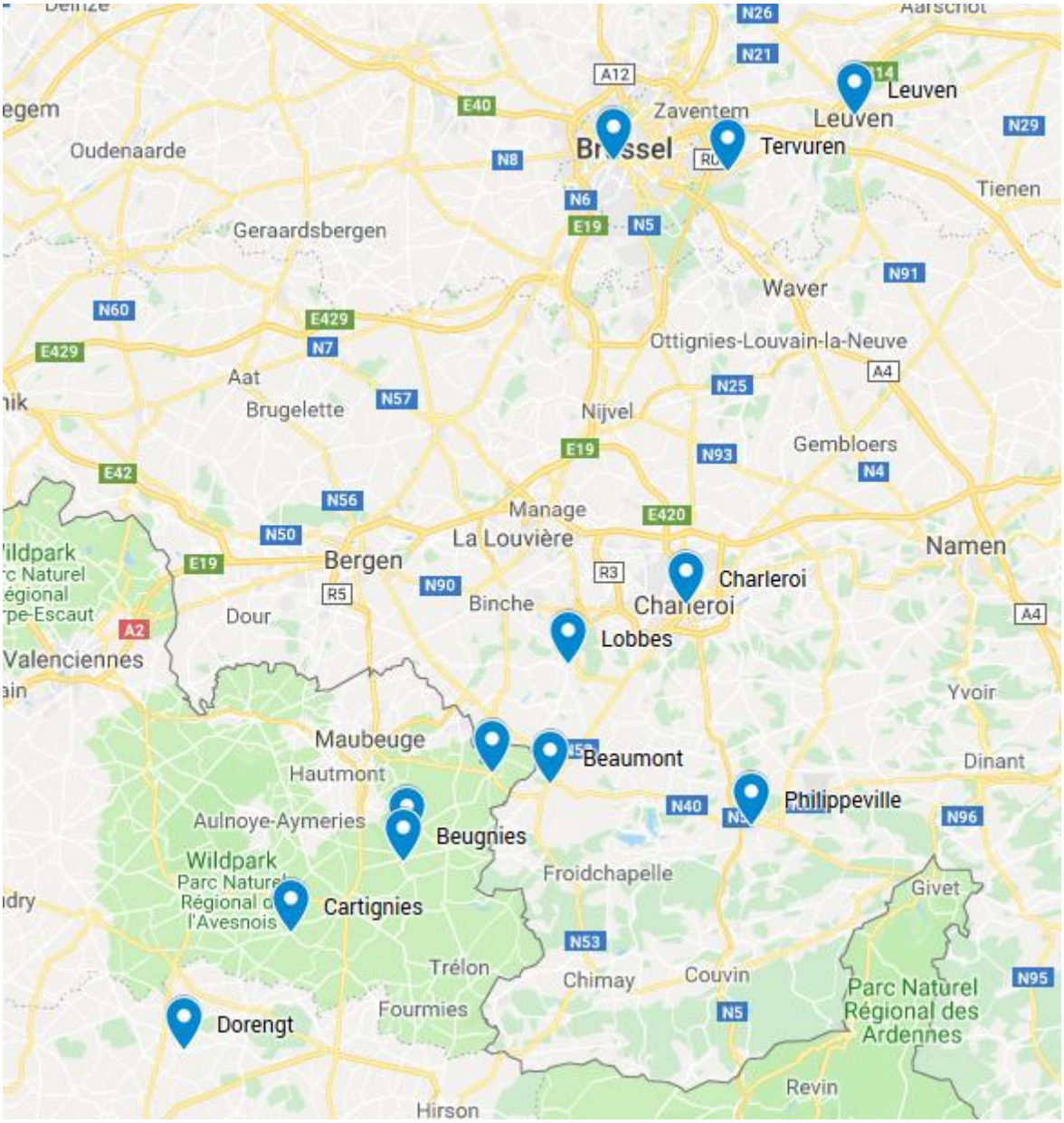
_____
_____

4) Waarom vluchtte niet iedereen tegelijkertijd?

_____
_____

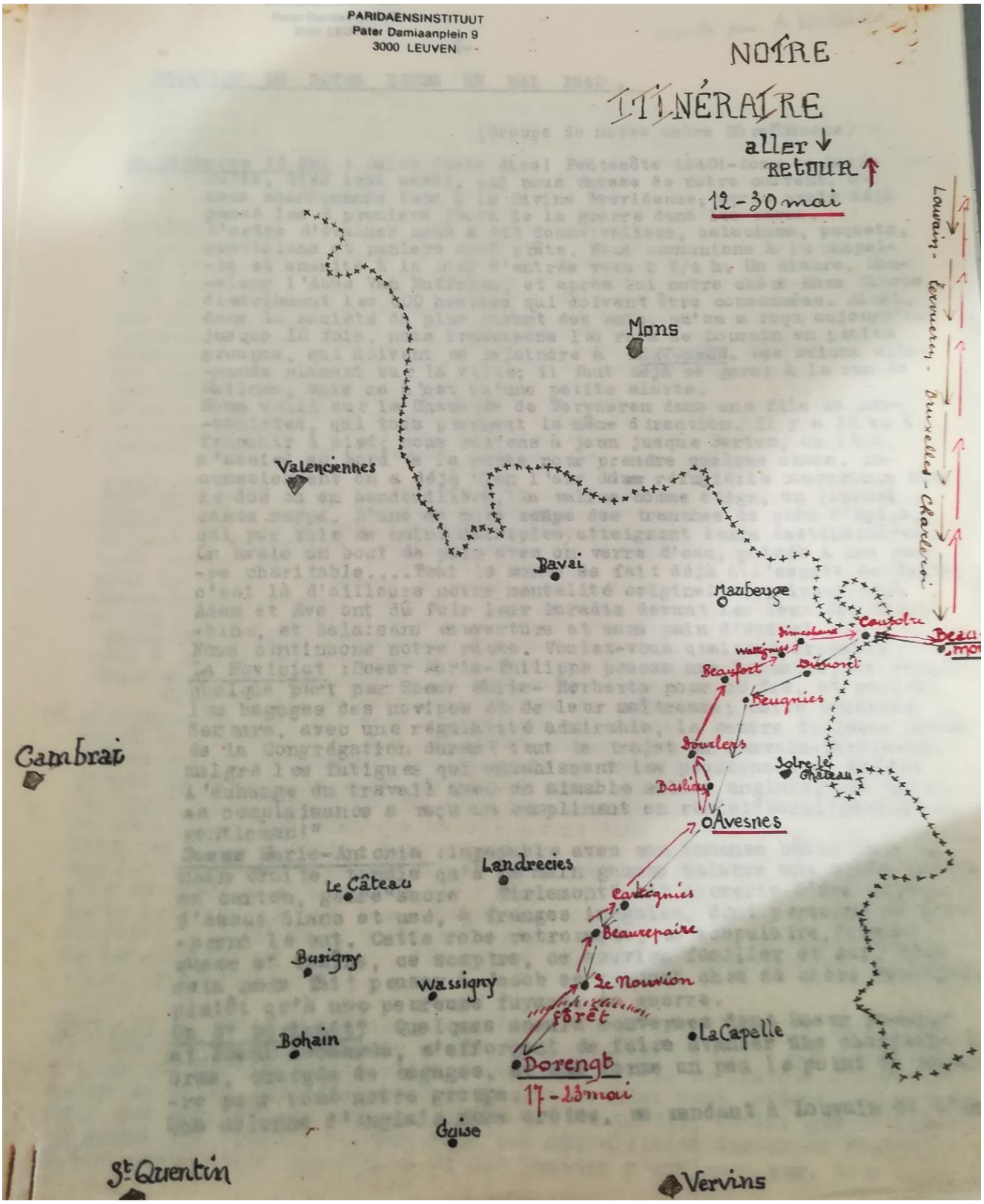
Opdracht 4:

Aan de hand van onderstaande kaarten krijg je beeld van de vluchtroute van de Dochters van Liefde van het Parideansinstituut te Leuven.

Bovenstaande kaart (Google Maps) illustreert de plaatsen waar de zusters geweest zijn.

Hieronder vind je de gereconstrueerde route terug van één van de zusters van het Parideansinstituut.

Bron 3: Bovenstaande bron (Kadoc) toont de reisroute Dochters van Maria, Paridaens Leuven

Vragen bij de kaarten:

1. Waarheen leidt de vlucht van de zusters?

_____

_____

2. Waarom zouden de zusters bepaalde tussenstops nemen?

_____

_____

3. Waarom zou hun tocht soms afwijkingen vertonen?

_____

_____

Opdracht 5: Onderzoek met behulp van de onderstaande fragmenten waarom de vlucht niet makkelijk verliep.

Bij de tijd dat we wilden vluchten om de Duitsers te mijden, waren mijn oudere broers en zussen al getrouwd om eigen gezinnen op te richten. Hierdoor maakten we groepjes van reizigers. We vluchtten via de wegen te paard en kar, waaronder we sliepen voor beschutting. Mijn zusters reden op hun fietsen langs de kar om ruimte te laten voor de kleintjes. We kochten ons voedsel bij verschillende boerderijen. Vaak was dit een kom netelsoep or een stuk grijs droog brood. Bij de tijd dat we dichterbij de Frans-Belgische grens kwamen, realiseerden we niet dat de bezetting zich al ingegraven had in Frankrijk. Beseffende dat ons lot niet beter in Frankrijk zou zijn, besloot vader om terug te keren. Wanneer we aankwamen, hadden we veel geluk dat ons huis er nog stond.

Bron: www.bbc.co.uk/history/ww2peopleswar/stories/33/a3673433.shtml. Bovenstaande bron beschrijft de manier waarop men vluchtte en waarom men vaak besloot terug te keren naar huis.

Bron 1: Dochters van Maria, Paridaens Leuven

Reeds op 10 mei 1940 hoorden ook de zusters van het Leuvense Paridaensinstuut reeds de kanonnen van de vijand. Ze kregen al snel te horen dat het oorlog was. Daarop werd iedereen verwittigd, waarop iedereen zijn spullen pakte. De leerlingen, buiten diegenen die van Limburg afkomstig waren, werden al snel naar huis gestuurd. De leerlingen die niet naar huis konden keren werden opgevangen door de zusters opgevangen.

"We zijn vertrokken op 12 mei te Leuven […], diezelfde dag aangekomen in Tervuren […]. Op 13 mei zijn we in Brussel-Zuid om de trein te nemen richting Beaumont via Charleroi, de trein stopte echter in Lobbes en zo zijn we vervolgens te voet via Philippeville richting Beaumont getrokken. Op 14 mei begint de reis van de eerste groep, we steken de grens over naar Cousolre en de volgende dag trekken we naar Beugnies via Dimont, maar onderweg worden we aangevallen en keren we terug naar Dimont via Beugnies. Hier worden we echter opnieuw geconfronteerd met de vijand, ten slotte hebben we uiteindelijk Beugnies weten te bereiken. […] Vanuit Beugnies zijn we naar Cartigenies getrokken om op 17 mei Dorengt te bereiken. […] Op 23 mei hebben we de terugtocht aangevat via dezelfde route, om zo uiteindelijk op 30 mei Leuven terug te bereiken. (Dochters van Maria, Paridaens Leuven; 1940) Deze bron beschrijft de vluchtroute van de Dochters van Maria van Paridaens uit Leuven.

Bron 2: De Zusters der Christelijke Scholen te Vorselaar

Op 10 mei werden ze gewekt door "het zwaar geronk van vliegtuigen en donderend geschut". Twee dagen later werd er beslist om te vluchten in verschillende groepen via Mechelen in de richting van Moorslede. Tijdens de tocht sloten de zusters van Nijlen, Austruweel en Wilmarsdonk zich bij de groep aan. De vlucht van de Zusters der Christelijke Scholen te Vorselaar verliep ondanks de voorbereidingen vrij chaotisch doordat de meeste groepen dagenlang onderweg geweest zijn. Bij hun zwerftocht kwamen ze zoals gepland, eerst aan in Moorslede, maar dit klooster was al bezet door het Rode Kruis. Gelukkig vonden de zusters wel onderdak in Rumbeke bij de zusters van Sint-Vincentius a Paulo en bij de grauwzusters in Roeselare. Een ander deel van de groep kon ook terecht in de lokalen van het Mannenverbond voor Katholiek Actie. De zusters van het moederklooster hebben overwogen om naar Frankrijk te vluchten, maar deden het uiteindelijk niet doordat de toestand te onzeker leek. De zusters van de bijhuizen trokken eveneens richting Oost – en West-Vlaanderen: naar Sint-Niklaas, Zottegem, Kortrijk of Tielt. De vier bijhuizen zijn tot net over de grens gegaan en zijn naar Saint-Omer en Béthune getrokken. (Verderstraeten, Preneel, Dhaene, & Vints, 1996)

Het algemeen bestuur besloot om naar huis met de zusters terug te keren na de capitulatie van het Belgische leger. Na een kleine maand waren ze terug in Vorselaar en kon het onderwijs op 3 juni 1940 hervat worden. De congregatie was wel nog niet volledig omdat men terug contact moest weten te leggen met de

zusters van de bijhuizen die zich in Frankrijk bevonden. Via omzendbrieven, het aartsbisdom en gevluchte priesters in Frankrijk kon iedereen gelokaliseerd worden en werden er maatregelen getroffen (inzamelen benzine) om iedereen terug thuis te brengen. (Verderstraeten, Preneel, Dhaene, & Vints, 1996) Deze bron beschrijft hoe de Zusters der Christelijke Scholen te Vorselaar vluchtte en hoe de terugtocht verlopen was.

1) Hoe verliep de vlucht richting Frankrijk, kon men in een rechte lijn vluchtten of verliep dit met enige moeite? Beargumenteer.

_____

_____

2) Met welke risico's/onzekerheden hebben zusters te kampen?

_____

_____

3) Waarom en wanneer beslissen de zusters om terug te keren?

_____

_____

4) Slaagde ieder lid van de gevluchte congregaties erin om succesvol terug te keren?

_____

_____

Pas vervolgens in je groep de vragen van historische kritiek toe die je terugvindt in bijlage 1.

Opdracht 4:

a. Op 10 mei krijg je te horen dat er oorlog is uitgebroken en je moet snel enkele spullen bij elkaar rapen om op de vlucht te slaan. Hieronder vind je wat materialen die je mogelijk zou kunnen meenemen op je tocht. Welke materialen zou jij snel bij elkaar nemen als student/ leerling om halsoverkop te vertrekken? Je krijgt hiervoor één minuut.

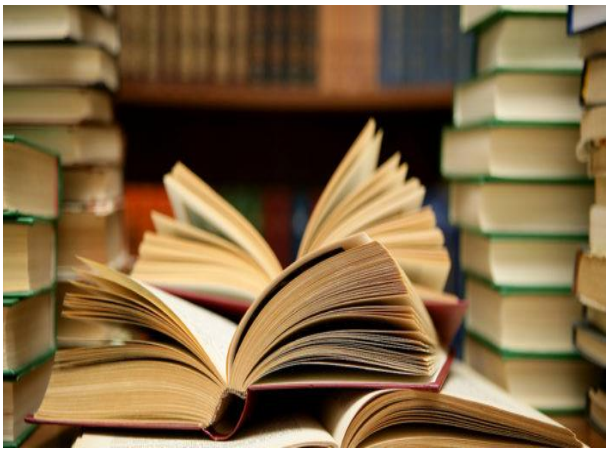
Bronnen: www.videoblocks.com/

www.seasonsandsuppers.ca

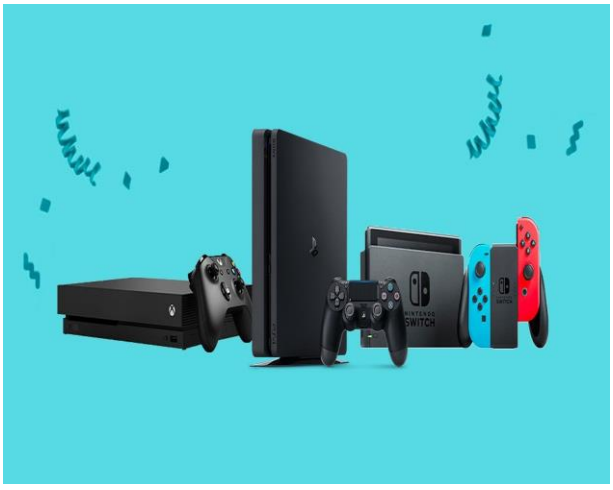
Bronnen: ssl-product-images.www8-hp.com

https://magisterjft.nl/en/book-sales

Bronnen: www.trendir.com

www.androidcentral.com

b. Wat verwacht je mee te maken tijdens de vlucht? Denk aan de afbeeldingen en het fragment dat je hiervoor bekeken hebt.

_____

_____

c. Beluister het geluidfragment over de vlucht en beantwoord de volgende vragen. (2 min 30)

1. Welke materialen werden meegenomen op de vlucht?

_____

_____

2. Wat valt je op over hoe het vertrek wordt beschreven?

_____

_____

3. Hebben ze veel materialen, voedsel … meegenomen en waren ze volgens jouw voorzien op een lange "vlucht"?

_____

_____

4. Vergelijk het fragment met de bronnen en wat valt je op over de duur van de vlucht?

_____

_____

5. Waren de zusters goed voorbereid bij de start van de vlucht? Waaruit kan je dat afleiden?

_____

_____

1.3. Stellingenspel

Hieronder vind je enkele stellingen terug die gaan over op de vlucht slaan. Bespreek de volgende stellingen met je groep en verklaar waarom je wel of niet akkoord gaat met de stelling. Probeer mekaar te overtuigen om van “kamp” te veranderen.

Stellingen:

- De vlucht van mei 1940 was goed voorbereid en goed georganiseerd.
- Mensen die vluchten omwille van oorlog verdienen het om geholpen te worden.
- Mensen die vluchten omwille van de slechte economische situatie in hun land moeten worden opgevangen.
- Mensen die vluchten uit Syrië mogen geholpen worden.
- Hedendaagse vluchtelingen hebben het makkelijker dan vluchtelingen uit WOII.

2. Historische Kritiek bij bombardementen

2.1. Doelstellingen

- De leerlingen kunnen zich inleven in de stressvolle situaties die een bombardement met zich meebrengt tijdens het beluisteren van een bomalarm.
- De leerlingen kunnen aan de hand van een bronnenonderzoek bepalen wat de zusters meemaakten tijdens WOII.
- De leerlingen kunnen aan de hand van een kaart afleiden waarom Antwerpen gebombardeerd werd.
- De leerlingen kunnen aan de hand van afbeeldingen bepalen wat de schade is van een bombardement.

2.2. Instapopdracht

Luister naar het volgende fragment: https://youtu.be/KQ57wpNXJCg

Bron: phys.org. Bovenstaande afbeelding toont een B-17 bommenwerper die Duitse industriegebieden belaagd.

Hoe voel je je bij het beluisteren van het fragment? Verklaar.

_____

_____

Wat zou jij doen wanneer je het bomalarm nu zou horen?

_____

_____

2.3. Kaartoefening

In deze oefening gaan we onderzoeken wat de ervaringen waren die de meeste mensen bij de bombardementen in WOII hebben ondervonden.

Op onderstaande kaart zie je Antwerpen, de stipjes stellen inslagen voor:

Bron: www.v2rocket.com. Bovenstaande kaart illustreert de verschillende inslagen van V1 en V2 raketten in en rond Antwerpen op het einde van de oorlog. De Duitsers wilden hiermee de haven vernietigen om de aanvoer van goederen moeilijker te maken.

Legende:

- Zwart: V I Slachtoffers gevallen
- Blauw: V I Treffers zonder incidenten
- Rood: V II Slachtoffers gevallen
- Oranje: V II Treffers zonder incidenten

Cijfers na het bombardement van Antwerpen:

4.500 doden, 7.000 gewonden en 50.000 vernielde woningen.

Bron: www.kgva.be

Hieronder zie je de inslagen te Wijnegem:

Bron: www.v2rocket.com

Leid aan de hand van de kaarten en het fragment af waarom het geweld op het einde van de oorlog terugkeert.

_____

_____

_____

2.4. Kroniek van de Zusters Annonciaden van Huldenberg

Lees onderstaande fragment en beantwoord de vragen om dit te ontdekken.

De zusters Annonciaden van Huldenberg krijgen te maken met geweld zowel in het begin als aan het einde van WOII, de volgende bron is daar een getuige van geweest. Bij de bevrijding van Antwerpen braken er gevechten uit tussen de Geallieerden en de Duitse bezetter. De zusters zijn daarbij niet gespaard gebleven van het geweld. Zij beschrijft een bombardement op een school van zusters.

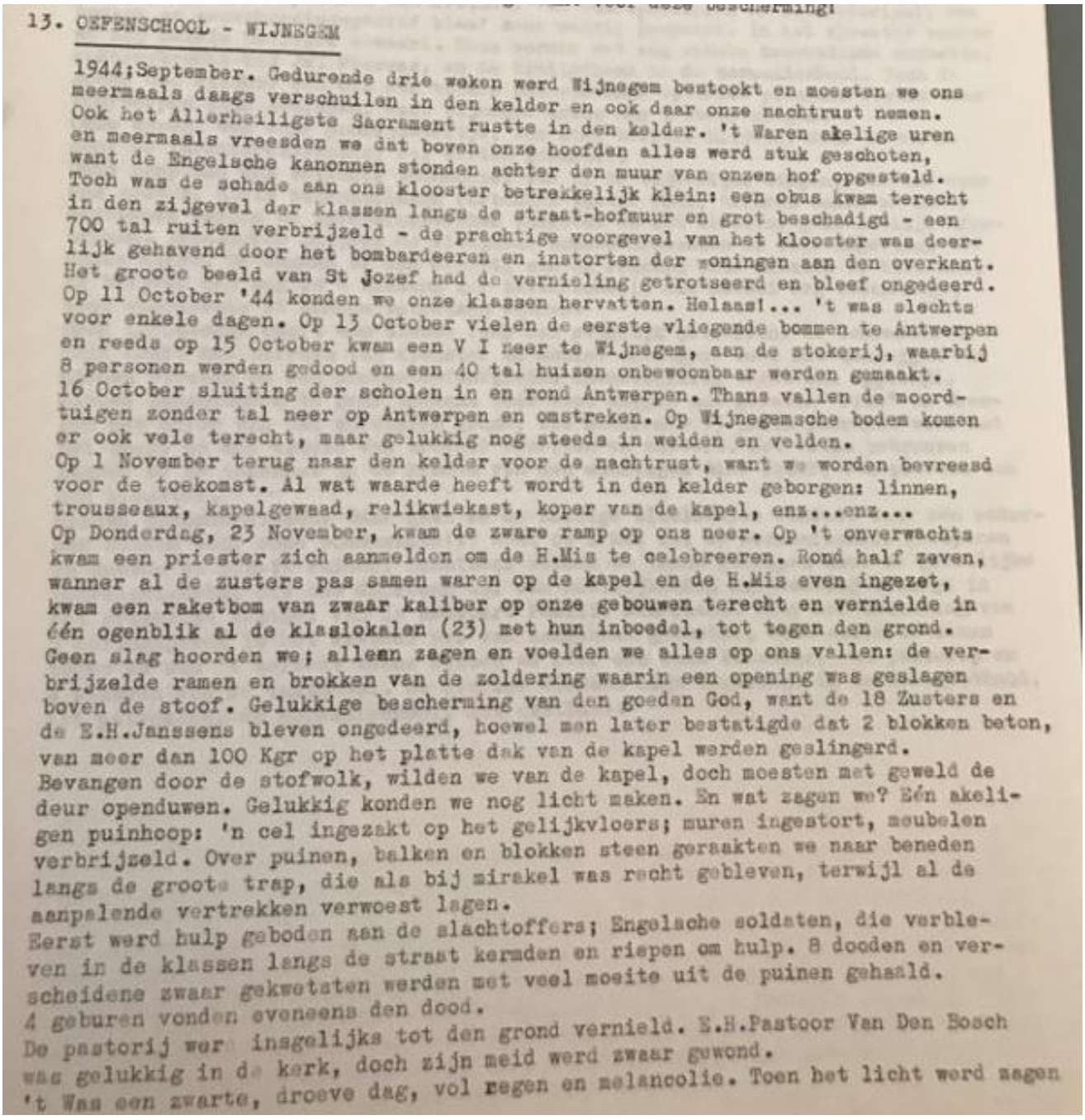
Beluister nu het geluidfragment over het bombardement van Wijnegem en lees vervolgens onderstaande bron.

… Op donderdag, 23 november, kwam de zware ramp op ons neer. […] Rond half zeven, wanneer al de zusters pas samen waren op de kapel en de H. Mis even ingezet, kwam een raketbom van zwaar kaliber op onze gebouwen en vernielde

op één ogenblik al de klaslokalen (23) met hun inboedel, tot tegen den grond. Geen slag hoorden we; alleen zagen en voelden we alles op ons vallen: de verbrijzelde ramen en brokken van de zoldering waarin een opening was geslagen boven de stoof. Gelukkige bescherming van den goeden God, want de 18 zusters en de E.H. Janssens bleven ongedeerd, hoewel men later bestatigde (vaststelde) dat 2 blokken beton, van meer dan 100 kg op het platte dak van de kapel was geslingerd. Bevangen door de stofwolk, wilden we van de kapel, doch moesten met geweld de deur openduwen. Gelukkig konden we nog licht maken. En wat zagen we? Eén akelige puinhoop: 'n cel ingezakt tot op het gelijkvloers; muren ingestort, meubelen langs de groots trap, die als bij mirakel was recht gebleven, terwijl al de aanpalende vertrekken verwoest lagen. Eerst werd hulp geboden aan slachtoffers; Engelse soldaten, die verbleven in de klassen langs de straat kermden om hulp. 8 doden en verscheidene zwaargekwetsten met veel moeite uit de puinen gehaald. 4 geburen vonden eveneens den dood. De pastorij werd insgelijks tot den grond vernield. […] De 4 klassen langs de straat totaal vernield met meubels en materie; de klassen langs den hof een grote puinhoop. Van het klooster bleef een klein gedeelte recht, doch onbewoonbaar. Keuken, achterkeuken, schoenplaats, vestiaire en al de kamers daarboven ingestort en totaal vernield.

Bron: kroniek van de zusters Annonciaden van Huldenberg *De bron geeft de ervaringen van enkele mensen weer tijdens de insslag van een V1-bom op Wijnegem (23/11/1944) weer.*

Hieronder vind je de oorspronkelijke bronnen van het verkorte fragment hierboven.

13. OEFENSCHOOL - WIJNEGEM

1944;September. Gedurende drie weken werd Wijnegem bestookt en moesten we ons meermaals daags verschuilen in den kelder en ook daar onze nachtrust nemen. Ook het Allerheiligste Sacrament rustte in den kelder. 't Waren akelige uren en meermaals vreesden we dat boven onze hoofden alles werd stuk geschoten, want de Engelsche kanonnen stonden achter den muur van onzen hof opgesteld. Toch was de schade aan ons klooster betrekkelijk klein: een obus kwam terecht in den zijgevel der klassen langs de straat-hofmuur en grot beschadigd - een 700 tal ruiten verbrijzeld - de prachtige voorgevel van het klooster was deerlijk gehavend door het bombardeeren en instorten der woningen aan den overkant. Het groote beeld van St Jozef had de vernieling getrotseerd en bleef ongedeerd. Op 11 October '44 konden we onze klassen hervatten. Helaas!... 't was slechts voor enkele dagen. Op 13 October vielen de eerste vliegende bommen te Antwerpen en reeds op 15 October kwam een V I neer te Wijnegem, aan de stokerij, waarbij 8 personen werden gedood en een 40 tal huizen onbewoonbaar werden gemaakt. 16 October sluiting der scholen in en rond Antwerpen. Thans vallen de moordtuigen zonder tal neer op Antwerpen en omstreken. Op Wijnegemsche bodem komen er ook vele terecht, maar gelukkig nog steeds in weiden en velden.
Op 1 November terug naar den kelder voor de nachtrust, want we worden bevreesd voor de toekomst. Al wat waarde heeft wordt in den kelder geborgen: linnen, trousseaux, kapelgewaad, relikwiekast, koper van de kapel, enz...enz...
Op Donderdag, 23 November, kwam de zware ramp op ons neer. Op 't onverwachts kwam een priester zich aanmelden om de H.Mis te celebreeren. Rond half zeven, wanner al de zusters pas samen waren op de kapel en de H.Mis even ingezet, kwam een raketbom van zwaar kaliber op onze gebouwen terecht en vernielde in één ogenblik al de klaslokalen (23) met hun inboedel, tot tegen den grond. Geen slag hoorden we; alleen zagen en voelden we alles op ons vallen: de verbrijzelde ramen en brokken van de zoldering waarin een opening was geslagen boven de stoof. Gelukkige bescherming van den goeden God, want de 18 Zusters en de E.H.Janssens bleven ongedeerd, hoewel men later bestatigde dat 2 blokken beton, van meer dan 100 Kgr op het platte dak van de kapel werden geslingerd.
Bevangen door de stofwolk, wilden we van de kapel, doch moesten met geweld de deur openduwen. Gelukkig konden we nog licht maken. En wat zagen we? Een akeligen puinhoop: 'n cel ingezakt op het gelijkvloers; muren ingestort, meubelen verbrijzeld. Over puinen, balken en blokken steen geraakten we naar beneden langs de groote trap, die als bij mirakel was recht gebleven, terwijl al de aanpalende vertrekken verwoest lagen.
Eerst werd hulp geboden aan de slachtoffers; Engelsche soldaten, die verblevven in de klassen langs de straat kermden en riepen om hulp. 8 dooden en verscheidene zwaar gekwetsten werden met veel moeite uit de puinen gehaald.
4 geburen vonden eveneens den dood.
De pastorij werd insgelijks tot den grond vernield. E.H.Pastoor Van Den Bosch was gelukkig in de kerk, doch zijn meid werd zwaar gewond.
't Was een zwarte, droeve dag, vol regen en melancolie. Toen het licht werd zagen

zagen we eerst de uitgestrektheid van de ramp. De 4 klassen langs de straat totaal vernietigd met meubels en materi al; de klassen langs den hof een groote puinhoop. Van het klooster bleef een klein gedeelte recht, doch onbewoonbaar. Keuken, achterkeuken, schoenplaats, vestiaire en al de kamers daarboven ingestort en totaal vernield, met heel den inboedel. Maar, Goddank, al de Zusters zijn ongedeerd. Ongetwijfeld hebben we ons behoud te danken aan het betrouwvol gebed van onze dierbare E.M.Wilhelmina, die tijdens den oorlog voortdurend bad: "Heer, doe met onze tijdelijke goederen al wat U belieft, maar spaar het leven van al mijn kinderen".

Met open armen werden we in onze normaalschool opgenomen en voelden w ons eens te meer: "Één hart en één ziel". Dàar vinden we voedsel en onderdak. We betrekken de gebouwen der huishoudklas, samen met onzen E.H.Pastoor en E.H.Onderpastoor. Nog één nacht zouden we in de kelders van ons klooster onder de puinen slapen, ons laatst verblijf in ons zoo dirbaar klooster?

Nu begon voor ons de eindelooze dagenreeks van verhuizen en wegbergen, van zoeken in puinen en opruimen van klassen. Van schoolmeubelen en leermateriaal, van boeken en aanschouwingsgerief bleef zeer weinig gespaard. In het klooster vonden we nog enkele heiligen bewaard. Deze werden met nog enkele beschadigde meubelen, ondergebracht bij Jw. Pierens, en de bibliotheek in de normaalschool. Doch de goede God eischte van ons een totale onthechting: op beide plaatsen werden onze voorwerpen stuk geslagen, want Wijnegem kreeg nog 2 zware slagen.

Onze kapel, een echt pronkjuweeltje, kon niet bewaard blijven, daar de muren door de luchtverplaatsing, fel werden geschokt.

Deze ramp zou ons volledig onthechten van al de tijdelijke dingen, waaraan voor ons zooveel zoete herinneringen verbonden waren. Doch, treuren deden we niet: aanstonds werden de opruimingswerken aangevat en het klooster gedeeltelijk afgebroken. Intusschen blijven de vliegende bommen neerkomen in onze omgeving, tot einde Maart. We denken er dan ernstig aan na Paschen onze klassen te hernemen. Er blijven ons nog de 8 klassen der bewaarschool, die hoewel erg beschadigd, toch voorloopig al kunnen betrokken worden.

Doch intusschen heeft een nieuwe ramp ons pijnlijk getroffen: de Gemeenteoverheid heeft het terrein van klooster en school onteigend voor het aanleggen van nieuwe straten en een gemeente-foorplein. Onverschillig wordt ons opgelegd, nieuwe bouwgronden te gaan zoeken. Weer eens zeggen ons gelaten "Fiat" en brengen het offer van den kostbaren grond, die gedurende 75 jaren gedrenkt werd met het zweet en den arbeid van zooveel oversten en zusters. Met volle betrouwen leggen we de toekomst in de handen van den machtigen Sint Jozef, den patroon van ons klooster.

Nieuwe bekommernissen: Waar gaan we de noodige klaslokalen vinden? Waar een onderdak zoeken voor onze communauteit? Want op 1 Mei zal de Normaalschool heropenen en moeten we plaats ruimen. Zichtbaar worden we thans geholpen door de goddelijke Voorzienigheid, die ons doorheen tal van moeilijkheden huisvesting bezorgt in het prachtige kasteel van de achtbare Familie Ackermans. Door een bezetting van 5 oorlogsjaren is het kasteel ver van aangenaam geworden, doch allen te samen togen we aan 't werken; thans hebben we hier een ruim klooster, een pastorij en 4 klassen van de vakschool. De overige klassen zijn ingericht in de bewaarschool, het patronaat, de normaalschool, het gasthuis.

2.5. Opdrachten bij “Historische kritiek”

Opdracht 1: Haal uit beide bronnen (het luisterfragment en de geschreven bron) informatie over de schade aan de gebouwen, de ervaringen van de zusters bij het bombardement van Wijnegem en over de slachtoffers.

Schade aan de gebouwen: _____

_____

_____

Ervaringen van de zusters: _____

_____

_____

Slachtoffers: _____

_____

_____

Opdracht 2: Ga aan de hand van wat je gehoord hebt na of de gevraagd informatie uit het interview en de geschreven bron overeenkomen. Bepaal vervolgens of beide bronnen betrouwbaar zijn of niet. Beargumenteer.

_____

_____

_____

_____

_____

Opdracht 3: Wat deden de zusters nadat het bombardement voorbij was? Geef enkele voorbeelden die besproken worden.

_____

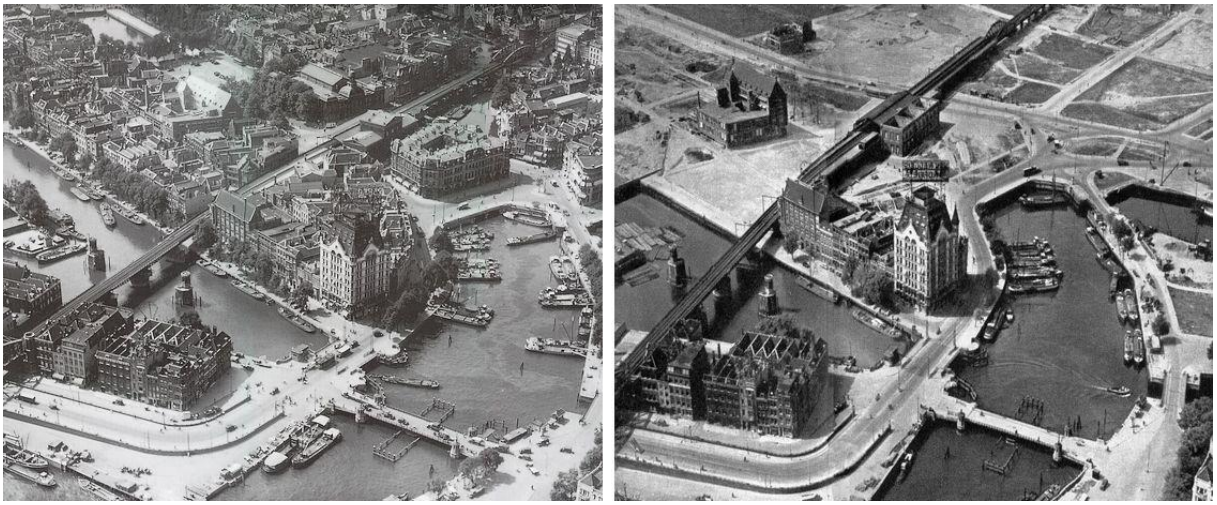
_____

_____

_____

Pas vervolgens in je groep de vragen van historische kritiek toe die je terugvindt in bijlage 1.

Opdracht 4: Hieronder zie de stad Rotterdam voor en na het bombardement.

Bron: historiek.net

Leid aan de hand van de afbeeldingen af wat er gebeurd is met de stad.

_____

_____

_____

2.6. Stellingenspel

Hieronder vind je enkele stellingen terug die gaan over op de vlucht slaan. Bespreek de volgende stellingen met je groep en verklaar waarom je wel of niet akkoord gaat met de stelling. Probeer mekaar te overtuigen om van "kamp" te veranderen.

Stellingen:

- Het vallen van burgerslachtoffers is gepermitteerd tijdens een oorlog als dit niet het hoofddoel is. (Collateral damage)
- Bombardementen zijn ook een vorm van aanslagen.
- Het herdenken van bombardementen moet behouden blijven.
- Bombardementen van burgerdoelwitten is een laffe daad van oorlogsvoeren.
- Het massaal bombarderen van burgers zorgt ervoor dat de vijand zich sneller overgeeft.

3. Voedselbedeling

3.1. Doelstellingen

- De leerlingen kunnen verklaren waarom er rantsoeneringszegels werden gebruikt tijdens WOII.
- De leerlingen kunnen aan de hand van een bronnenstudie uitleggen hoe de zusters creatief omgingen met het voedseltekort.
- De leerlingen kunnen de evolutie in de prijzen op de zwarte markt doorheen de oorlog verklaren en welke invloed dit had op het dagelijkse leven.
- De leerlingen kunnen verklaren waarom oorlog nog altijd voor problemen in verband met voedsel zorgt.

3.2. Bronnen "Voedselbedeling"

Bron 1: Rantsoeneringszegels

Bron: http://oudpapier.blogspot.com/2014/01/rantsoeneringszegels-uit-de-tweede.html Bovenstaande afbeelding geeft de zegels weer die men tijdens oorlog moest gebruiken om zichzelf van voedsel te voorzien.

Bron 2: Kostprijs dagelijkse voeding tijdens WOII

Rantsoenering vanaf 2 juli 1940

Per persoon - per dag

Brood 225 gr per dag = 1 zegel of
Tarwemeel 170 gr per dag = 1 zegel of
Voedingsdeeg 150 gr per dag = 1 zegel of
Dieetlevensmiddel 170 gr per dag = 1 zegel

Groene koffie of 12.5 gr per dag = 1/10 zegel
gebrande koffie 10 gr per dag = 1/10 zegel

Voedingsvetten,boter,
margarine,reuzel,
ossevet,tafelolie 35 gr per dag = 1/5 zegel

Zetmeelhoudende produkten 20 gr per dag = 1/10 zegel

Zout 20 gr per dag = 1/10 zegel

Suikers 90 gr per dag = 1/10 zegel

Aardappelen geschorst (?)

Zeep 5 gr per dag = 1/10 zegel

Vlees incl 20% been 120 gr per dag = 1 zegel

Bron: http://ablhistoryforum.be/viewtopic.php?f=22&t=748 Deze bron illustreert hoeveel zegels bepaalde types van voeding waard waren.

3.3. Opdrachten bij “voedselbedeling”

Opdracht 1:

Stel je voor, je bent moederoverste van een klooster en hebt een congregatie van 30 zusters. Je krijgt een vel 100 zegels en hiermee moet je iedereen twee dagen mee kunnen voeden.

1. Hoeveel zegels heb je nodig om iedereen te kunnen voeden voor 2 dagen als je alles wilt kopen?

_____

_____

2. Kom je dan toe met aantal zegels dat je ter beschikking hebt?

_____

3. Hoe zou jij dit oplossen?

_____

_____

_____

Opdracht 2: Beluister het fragment over de voedselbank en toon aan dat ook deze zusters het moeilijk hadden tijdens de oorlog? Wat deden zij om ervoor te zorgen dat zij, hun leerlingen en andere betrokkenen geen honger hoefden te lijden?

_____

_____

_____

_____

_____

Opdracht 3:

Lees onderstaande secundaire bron en haal daar enkele creatieve oplossingen uit hoe de zusters zichzelf van voedsel voorzagen.

Bron 3: Voedseltekort

De zusters kregen het zelf ook moeilijker om hun patiënten en zichzelf van voedsel te voorzien doordat voedsel, wat op zichzelf al schaars was, gerantsoeneerd was per hoofd. Winterhulp bood hulp aan het Sint-Elizabethgasthuis enige hulp, maar de andere ziekenhuizen en instellingen waren genoodzaakt om zichzelf te voorzien van voedsel. Hierdoor teelden en kweekten ze vaak voedsel in de tuinen rondom hun gebouwen. Sommige zusters durfden zich ook wenden tot de, omwille van de oorlog, gedijende zwarte markt om de zieken niets tekort te laten komen. Hierdoor hadden de zusters zelf vaak niet voldoende te eten.

Ondanks het feit dat er geen inmenging van de Duitsers was in het schoolbeleid van Gijzegem, was de oorlog in het reilen en zeilen van de school toch voelbaar en dan vooral in het tekort aan voedsel. De zusters zagen zich genoodzaakt om aan hun leerlingen te vragen om rantsoeneringszegels af te geven naast het betalen van de vaste kosten. Verder werd er ook gevraagd om aardappelen mee te brengen. Wanneer er momenten waren dat deze maatregelen niet voldoende waren om genoeg voedsel te voorzien, werden sommige kinderen terug naar huis gestuurd om meer eten te vragen. Tijdens de blokperioden werden de leerlingen verplicht om thuis te blijven, zodat er dan toch geen extra eten diende voorzien te worden voor de vele hongerige magen. De leerlingen van landbouwers, smokkelaars en handelaren waren in deze situatie bevoordeeld ten opzichte van de kinderen van leraren, arbeiders en ambtenaren, die soms grote moeite hadden met het aan elkaar knopen van de eindjes om geen honger te hoeven lijden. Het voedseltekort zorgde er eveneens voor dat de lessen, vooral koken aangepast dienden te worden aan de oorlogssituatie. In plaats van fruittaarten te maken, werden aardappelen vaak als substituut gebruikt. Naast een tekort aan voedsel was er vaak een groot tekort aan papier, waardoor de zusters vaak alle boekenwinkels in de omgeving van een bezoek voorzagen om naar papierresten te vragen. (Vandamme, 2002) Vandamme heeft onderzoek gedaan naar het dagelijkse leven van de zusters van Gijzegem en beschreef daarbij bovenstaande creatieve oplossingen hoe ze zichzelf wisten te voorzien van voedsel.

Net zoals in de normaalschool van Gijzegem was er bij de Zusters Annuciaten ook een tekort aan voedsel, waardoor de leerlingen vaak hun eigen voedsel dienden te voorzien. De school vroeg hen om hun eigen aardappelen, brood, smout, spek, eieren, bloem en rantsoenzegels mee te brengen om dit tekort op te lossen. Verder dienden ze ook blauw fluweel voor de uniformen, beddengoed, een waskom en drinkgerei mee te brengen voor in de slaapzalen. Om het voedselprobleem op de school op te lossen, werden er een aantal jonge zusters naar de bijhuizen in Schaarbeek en Banneux gestuurd. (Christens, 2009)

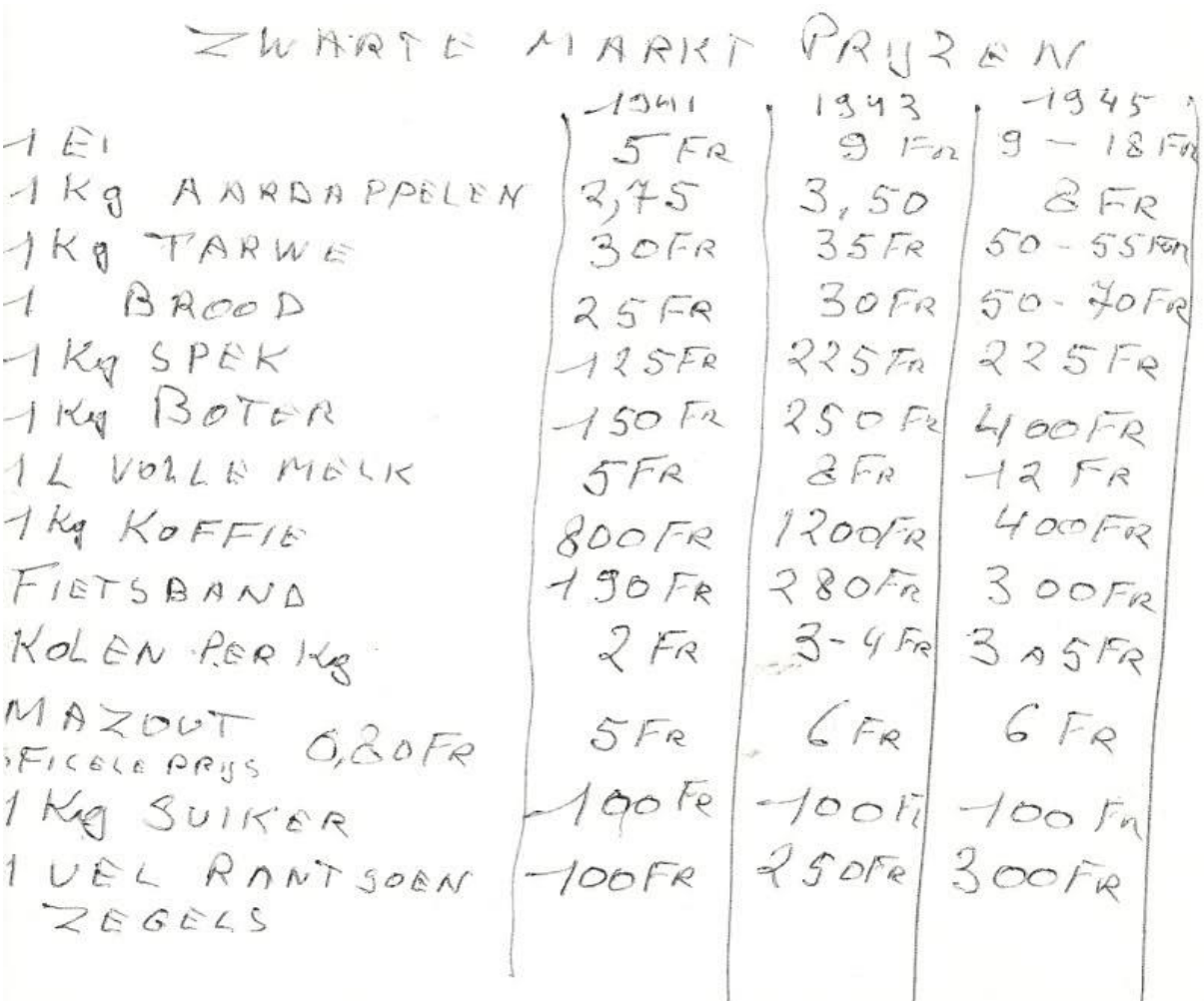
Oplossingen van de zusters:

_____

_____

_____

Bron 4: Voedselbedeling: Evolutie van de prijzen op de zwarte markt

Bron: http://ablhistoryforum.be/viewtopic.php?f=22&t=748 Bovenstaande afbeelding illustreert de evolutie van de prijzen tijdens de oorlog.

Opdracht 4: Je bevind je nog steeds in de rol van moederoverste en je hebt dus al gemerkt dat je onvoldoende zegels hebt om iedereen te onderhouden en je hebt enkele contacten in het verzet en zij helpen je op weg naar de zwarte markt.

a. Wat kan je kopen om iedereen van voldoende eten te voorzien?

_____

_____

_____

b. Welke evolutie valt je op in verband met de prijs aan het begin van de oorlog en op het einde?

_____

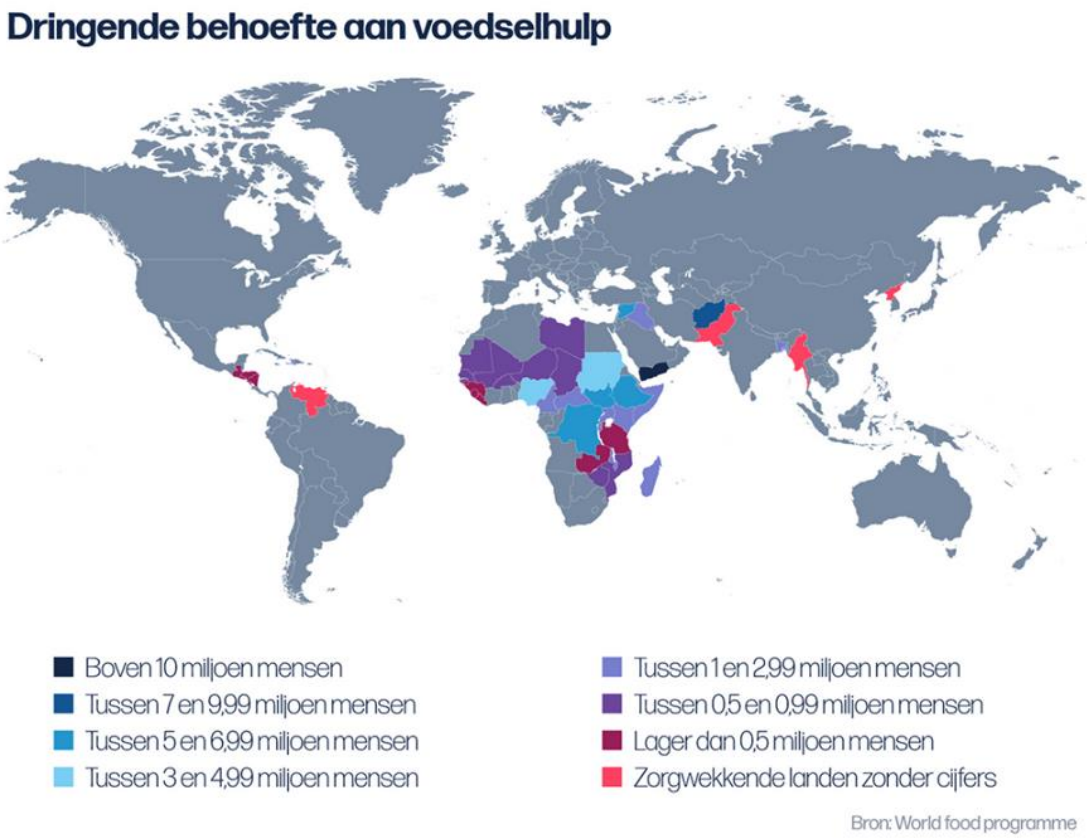
_____

_____

Opdracht 5: Actualisatie

Bron: www.vrt.be/vrtnws/nl/ Bovenstaande afbeelding geeft een hedendaagds voorbeeld van een hongersnood weer.

Bron: www.vrt.be/vrtnws/nl/ Bovenstaande kaart illustreert de landen die dringend hulp nodig hebben om hun bevolking te voeden.

Waar is er vandaag de dag een humanitaire crisis aan de gang?

_____

Zijn er verschillen en/ of gelijkenissen tussen deze voedselcrisis en WOII? Verklaar.

_____

_____

_____

3.4. Stellingenspel

Hieronder vind je enkele stellingen terug die gaan over op de vlucht slaan. Bespreek de volgende stellingen met je groep en verklaar waarom je wel of niet akkoord gaat met de stelling. Probeer mekaar te overtuigen om van “kamp” te veranderen.

Stellingen:

Hongersnoden zijn onvermijdelijk, noodhulp bieden is veel inspanning, maar:

- Grootmachten en bedrijven zetten honger bewust in om regio’s te destabiliseren.
- Honger is een zeer krachtig oorlogswapen. Dat was tijdens WOII zo en is nog steeds het geval.
- Honger bestrijden moet de topprioriteit worden van de EU. Dat is de meest effectieve aanpak van het migratie-vraagstuk.
- Om een demografische explosie te vermijden, kan je je de vraag stellen of het bestrijden van hongersnoden zinvol is.

4. Continuïteit tegenover discontinuïteit, toegespitst op het dagelijkse leven en onderwijs

4.1. Doelstellingen

- De leerlingen kunnen uitleggen waarom de oorlog zowel voorbeelden heeft van continuïteit als van discontinuïteit en hiervan voorbeelden geven.
- De leerlingen kunnen de achterliggende betekenis achter de evolutie van de schoolbevolking verklaren.

4.2. Inleiding:

In de andere hoeken zie je dat de oorlog een impact op het leven van de zusters. In deze hoek zul je echter zien dat het leven van de zusters niet volledig verstoord geraakt of heel snel zijn ritme terug zal vinden. In dit deel zal je onderzoeken op welke vlakken het schoolleven verschilde voor en tijdens de oorlog.

4.3. Bronnen "Continuïteit tegenover discontinuïteit"

Bron 1: Sint-Jozef (Suenens, K., & De Staercke, A., 2005)

Gedurende de jaren '41-'42-'43 werden onze missen gepredikt door de E-Paters Benedictijnen van de abdij; wegens de onveilige wegen en het schaarse eten was het de minderbroeders moeilijk om tot Dendermonde over te komen. Op 12 december 1942 overleed ons oudste zusterke Anne Marie. Ze had haar diamanten jubilé gevierd. Ze heeft veel geleden maar vol moed; ze heeft ons een stichtend voorbeeld gegeven.

Den 28 oktober sprak Zr. M. Antonia van Jezus Christus Koning, …, haar tijdelijke gelofte uit in 't jaar 1942. Mogelijks één jaar later werd onze jongste zus ziek. Zuster M Isabelle lijdend aan suikerziekte, kreeg difterie bij, was na korte dagen veel verslecht, ontving bewust de laatste H. Sacramenten, na een kleine beroerte overleed ze den 10 Augustus 1943. Jezus was in ons klooster zijn zalig kruis komen brengen … de ene zuster na de andere werd ziek: difterie! Moesten in bed blijven en enkel melk drinken. Zuster Immaculata, Zuster M. Ancilla en ook onze lieve eerwaarde Moeder Abdis(De Smet) waren slachtoffer. Op de begrafenis van ons Zr. Isabelle, zegde haar zuster: "Moeder Abdis, ge ziet er ziek uit, trekt ook niet op haar!" en waarschijnlijk zes dagen later den 21 Augustus 1943 overleed Moeder Abdis op hare cel: ze was 60 jaar en vijf maanden!

Daags tevoren had Vader Ramen aan Moeder Abdis de laatste H. Sacramenten toegediend, met de gebeden in 't Vlaams: 't was ontroerend schoon! Die konden waren aanwezig, want Z. M. Colette en Z. M. Claire waren ook ziek gevallen en

moesten op hun cel blijven – Die enkele dagen tevoren we allen die ziek waren op ons Moeders cel te communie en dan elkander steunend terug naar onze cel – Jezus is ook op ons celletjes geweest en Eerwaarde Vader voor de biecht. Ja, er waren verscheidene zusters bereid om mee te gaan met Jezus naar den hemel indien het zijn wil ware geweest.

Den dag van het overlijden van onze Moeder, … kwamen de eerwaarde Zwartzusters van Dendermonde onze zieke zusters oppassen. We lagen allen te zweten in ons bed. We mochten onze habijten uitdoen en verhuizen naar 't groot ziekhuis met de zes jonge zusters. Zuster M. Thérèssa was ook ziek geworden. … Dagelijks bracht men ons de Heilige Communie, onze oude zusterkens moesten Jezus vergezellen en voor ons eten zorgen. … Voor de meeste zusters was het na 14 dagen ziek zijn afgelopen. Van veel bidden, …, of van regelmatig leven was er natuurlijk geen sprake. … Den 11 februari sprak Z. M. Immaculata haar heilige geloften uit voor eeuwig en den 16 augustus van hetzelfde jaar 1944 trad juffrouw Susanne Lombaert in 't klooster.

Bron 2: Zusters Annonciaden van Huldenberg (Leuven, Kadoc)

De leden van het algemeen kapittel vergaderden op 17 april '41 onder het voorzitterschap van Zeereerwaarde Heer Kanunnik Lintermane, … Een hele maand tevoren werd al door al de leden van de congregatie dagelijks vurig tot den H. Geest gebeden om licht en zegen te bekomen over de aanstaande kiezingen. Eerst werd er gestemd voor een Algemeen Overste. De Zeereerwaarde heer voorzitter deelden weldra den gelukkigen uitslag mede en stelde in naam van Zijn Eminentie, eerwaarde Moeder Wilhelmina aan als Algemeen Overste der Zusters Annonciaden van Huldenberg. Die keuze was zo heel natuurlijk, daar iedereen meende dat het niet andere kon.

De eerwaarde Heer Voorzitter wenschte een hartelijk "proficiat" aan de gekozene maar ook naar de stemsters voor den geest van eensgezindheid in de congregatie. Vervolgens ging men ook over tot de verkiezing van de raadsleden. Er moest een raadslid bijgekozen worden, ten gevolge van het afsterven van Moeder Eustelle.

Deze twee bronnen geven weer wat de zusters deden in verband met het kloosterleven tijdens de oorlog.

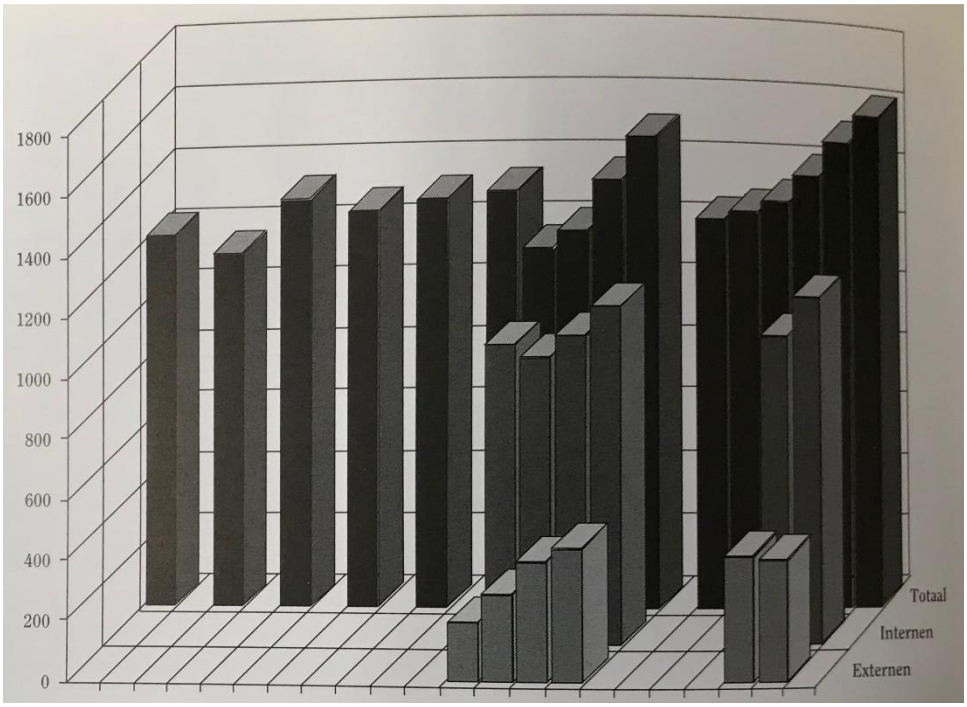
Bron 3: Evolutie van de schoolbevolking 1929-1950 (Christens, 2009)

"Reeds op 3 juni werden met het oog op het succesvol beëindigen van het schooljaar de lessen hervat. "De ouders waarmede we in verbinding konden komen, werden verwittigd dat de cursussen hervat worden den 3den juni en dat volgens hun verlangen de leerlingen mogen inwonend, half-inwonend of extern zijn, zolang de omstandigheden diezelfde blijven." Ook leerlingen die niet konden worden verwittigd, probeerden op eigen middelen in het instituut te geraken. […]

In het instituut werd al het mogelijke gedaan om de verloren tijd in te halen. Er werden examens afgelegd van en enigszins beperkte leerstof. Na een korte vakantie ving het nieuwe schooljaar opnieuw aan begin september 1940. […]

In het voorjaar van 1944 werd het gewone schoolritme opnieuw onderbroken. Bombardementen in Frankrijk en België gingen de landing van de geallieerden vooraf. De leerlingen werden na de paasvakantie niet meer teruggeroepen. Alleen de oudste leerlingen kwamen in het instituut nog eindexamens afleggen. De anderen brachten de rest van het schooljaar thuis door met huistaken. […]

De lessen werden in oktober 1944 hervat, maar ditmaal voor zeer korte duur. Het instituut werd nog diezelfde maand opgeëist door het Engelse leger voor de inrichting van het "101 British General Hospital". […] Zij werden ingeschakeld bij de voorziening van de maaltijden en het onderhoud.

Bron 3: Evolutie van de schoolbevolking 1929-1950. Het leerlingenaantal bleef in die periode nagenoeg stabiel. De aanneming van de eerste externen vanaf 1939 en de toename van hun aantal zijn het meest opvallend

Toch werd in deze omstandigheden nog les gegeven. "Van inwonende leerlingen kon natuurlijk geen sprake zijn. De kinderen kwamen per groep en om de beurt, een paar dagen per week of om de veertien dagen. In het deel dat tot ons gebruik was gebleven, werd overal les gegeven. We hebben toen wonderen verricht om toch maar voor iedereen plaats te vinden en … het ging. […]Deze bron beschrijft het schoolleven op het einde van de oorlog in het Heilig Hartinstituut te Heverlee.

4.4. Opdrachten bij "Continuïteit tegenover discontinuïteit"

Opdracht 1: In welke mate is het leven van de zusters hetzelfde gebleven in vergelijking met de vorige oefeningen?

Bron 1: _____

_____

_____

Bron 2: _____

_____

_____

Bron 3: _____

_____

_____

Opdracht 2: Op welke vlakken verschilde het schoolleven tijdens de oorlog met het schoolleven voor de oorlog?

_____

_____

_____

Pas vervolgens in je groep de vragen van historische kritiek toe die je terugvindt in bijlage 1.

5. Bijlage 1

Identiteitskaart van de bronnen bij de vlucht

a. De betrouwbaarheid van de bron

- Soort bron: geschreven bron / ongeschreven bron
  Indien ongeschreven: mondelinge / materiële bron
  Indien geschreven: interview, primaire of secundaire bron
- Wie is de maker van bron?: _____
- Wanneer werd de bron gemaakt?: _____
- Hoeveel tijd verloopt er tussen het maken van de bron en de feiten die aangehaald worden?: _____
- Was de maker ooggetuige of heeft hij / zij andere bronnen gebruikt.
- Waar bevond de maker zich toen de bron gemaakt werd?

  _____

➔ Voorlopig besluit: vind je in de bovenstaande gegevens zaken terug die de bron subjectief kunnen maken? Ja / nee. Indien ja, motiveer je antwoord.

_____

_____

b. Relevantie van de bron

- Welke moeilijke omstandigheden haalt de bron aan die de zusters meemaakten tijdens de vlucht?

_____

_____

_____

c. Representativiteit van de bron

- Halen de verschillende bronnen dezelfde omstandigheden aan? Of was dit een eenmalige ervaring?

_____

_____

_____

_____

Identiteitskaart van de bronnen bij de bombardementen

d. De betrouwbaarheid van de bron

- Soort bron: geschreven bron / ongeschreven bron
  Indien ongeschreven: mondelinge / materiële bron
  Indien geschreven: interview, primaire of secundaire bron
- Wie is de maker van bron?: _____
- Wanneer werd de bron gemaakt?: _____
- Hoeveel tijd verloopt er tussen het maken van de bron en de feiten die aangehaald worden?: _____
- Was de maker ooggetuige of heeft hij / zij andere bronnen gebruikt.
- Waar bevond de maker zich toen de bron gemaakt werd?

  _____

➔ Voorlopig besluit: vind je in de bovenstaande gegevens zaken terug die de bron subjectief kunnen maken? Ja / nee. Indien ja, motiveer je antwoord.

_____

_____

e. Relevantie van de bron

- Welke moeilijke omstandigheden haalt de bron aan die de zusters meemaakten tijdens de bombardementen?

_____

_____

_____

f. Representativiteit van de bron

- Halen de verschillende bronnen dezelfde omstandigheden aan? Of was dit een eenmalige ervaring?

_____

_____

_____

_____

Identiteitskaart van de bronnen over het dagelijkse leven van de zusters tijdens de oorlog

g. De betrouwbaarheid van de bron

- Soort bron: geschreven bron / ongeschreven bron
  Indien ongeschreven: mondelinge / materiële bron
  Indien geschreven: interview, primaire of secundaire bron
- Wie is de maker van bron?: _____
- Wanneer werd de bron gemaakt?: _____
- Hoeveel tijd verloopt er tussen het maken van de bron en de feiten die aangehaald worden?: _____
- Was de maker ooggetuige of heeft hij / zij andere bronnen gebruikt.
- Waar bevond de maker zich toen de bron gemaakt werd?

  _____

➔ Voorlopig besluit: vind je in de bovenstaande gegevens zaken terug die de bron subjectief kunnen maken? Ja / nee. Indien ja, motiveer je antwoord.

_____

_____

h. Relevantie van de bron

- Welke moeilijke omstandigheden haalt de bron aan die de zusters meemaakten over het dagelijkse leven tijdens de oorlog?

_____

_____

_____

i. Representativiteit van de bron

- Halen de verschillende bronnen dezelfde omstandigheden aan? Of was dit een eenmalige ervaring?

_____

_____

_____

_____

6. Oplossingen Lessenreeks

1. De vlucht mei 1940

1.1. Bronnen “De vlucht mei 1940”

Doelstellingen:

- De leerlingen kunnen vanuit de actualiteit de vluchtelingenproblematiek bespreken.
- De leerlingen kunnen met behulp van een kaart en een filmfragment uitleggen naar waar en waarom men tijdens WOII op de vlucht is geslagen.
- De leerlingen kunnen uitleggen waarom de leefomstandigheden tijdens de vlucht al dan niet schrijnend waren.

1.2. Opdrachten

Opdracht 1:

Bron: nos.nl

Bron: www.pakistantoday.com.pk

Wat wordt er hier afgebeeld?

Persoonlijk antwoord van leerlingen _____

_____

Waarom zouden deze mensen deze handeling uitvoeren?

Persoonlijk antwoord van leerlingen _____

_____

Welke soorten zijn er? Onder welke categorie vallen deze mensen?

Persoonlijk antwoord van leerlingen _____

_____

Opdracht 2: Beeld je in dat jij een persoon bent op één van de onderstaande afbeeldingen. Bespreek dit in je groep. Eventuele vragen kunnen zijn: wat zie je? Wat heb je? Wie is bij je? Wat heb je bij je? Wat voel je? Hoe zou je je karakter omschrijven?

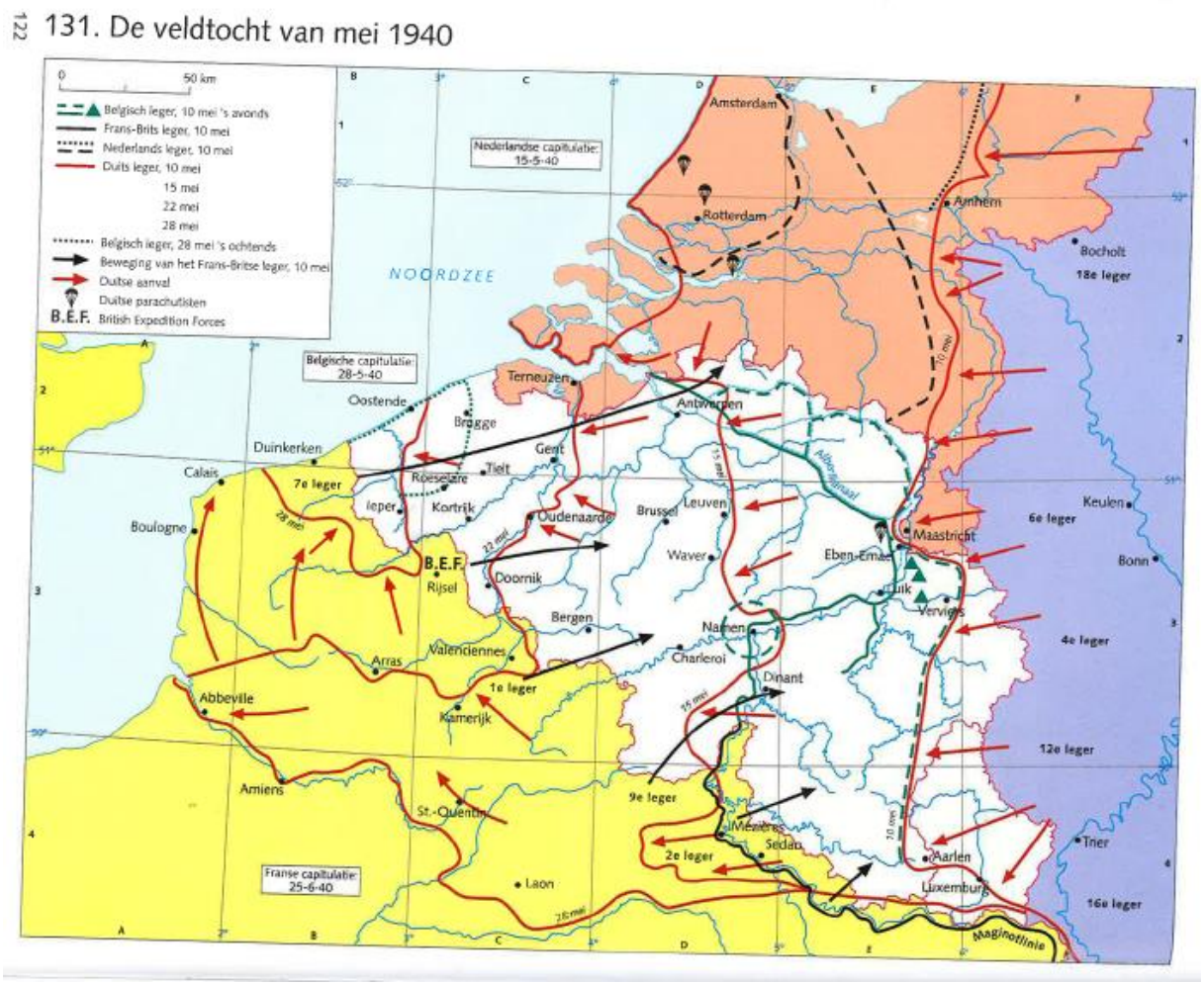

Bron: mediawerkgroepsyrie.files.wordpress.com en https://d3n8a8pro7vhmx.cloudfront.net

Opdracht 3: Kaartoefening

Gebruik onderstaand fragment en de kaart om de vraagjes te beantwoorden.

Bron: Atlas van de algemene en Belgische geschiedenis, uitgeverij Van In, auteur F. Hayt.

Link fragment: https://www.youtube.com/watch?v=k4yaGCl8q0c

Vragen bij het filmfragment en de kaart:

5) Waarom vluchtte de Belgische bevolking weg?

De Duitsers vallen België aan op 10 mei 1940. _____

_____

6) Waar vluchtte de Belgische bevolking naartoe?

De Belgische bevolking vlucht richting Frankrijk. _____

_____

7) Waarom zouden de vluchtelingen eerst voornamelijk westwaarts trekken?

De Duitsers vielen België in het oosten aan._____

_____

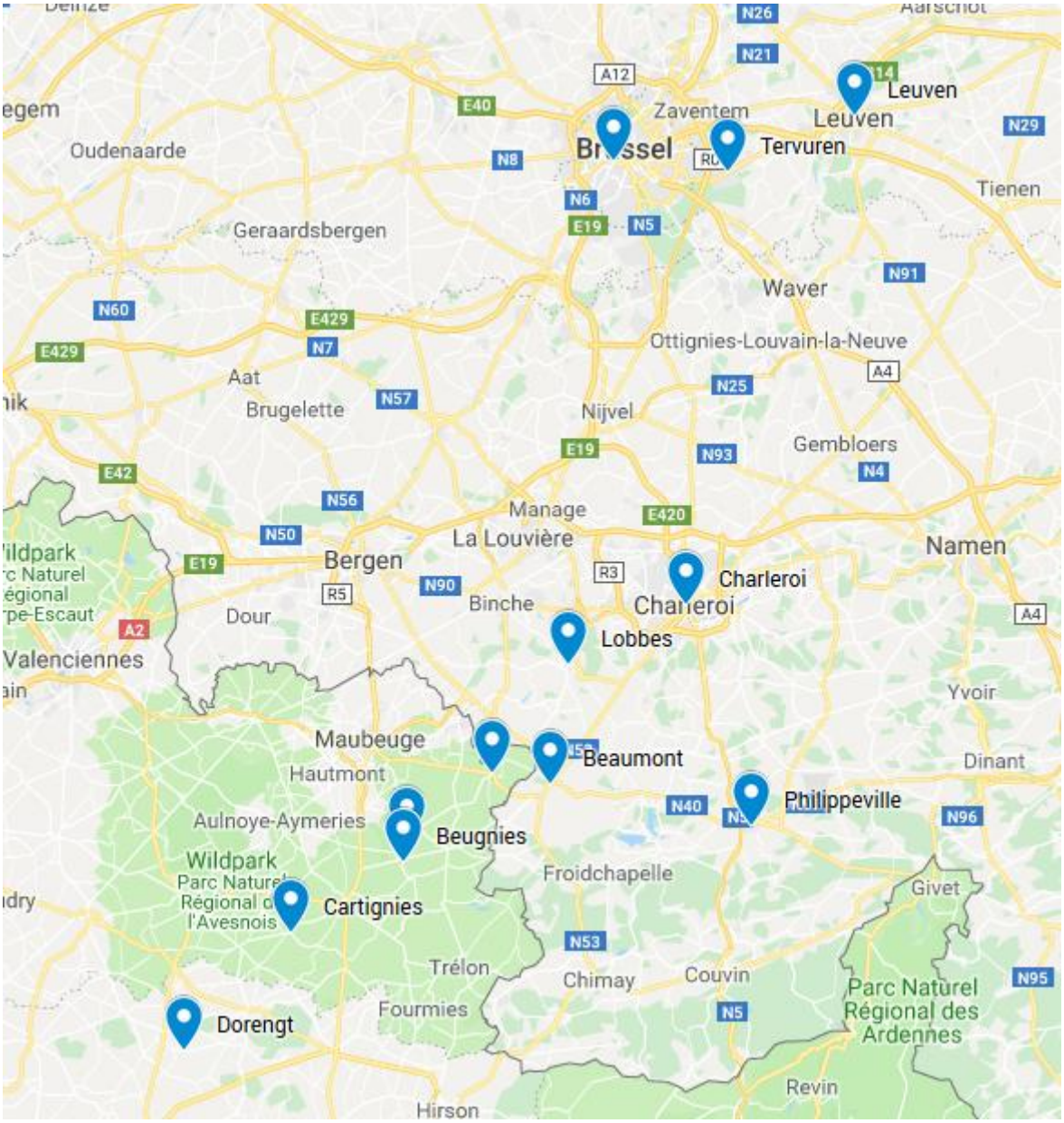
8) Waarom vluchtte niet iedereen tegelijkertijd?

De verovering van België gebeurde in verschillende fasen en de frontlinie verschoof tijdens de achttien dagen geleidelijk aan op._____

_____

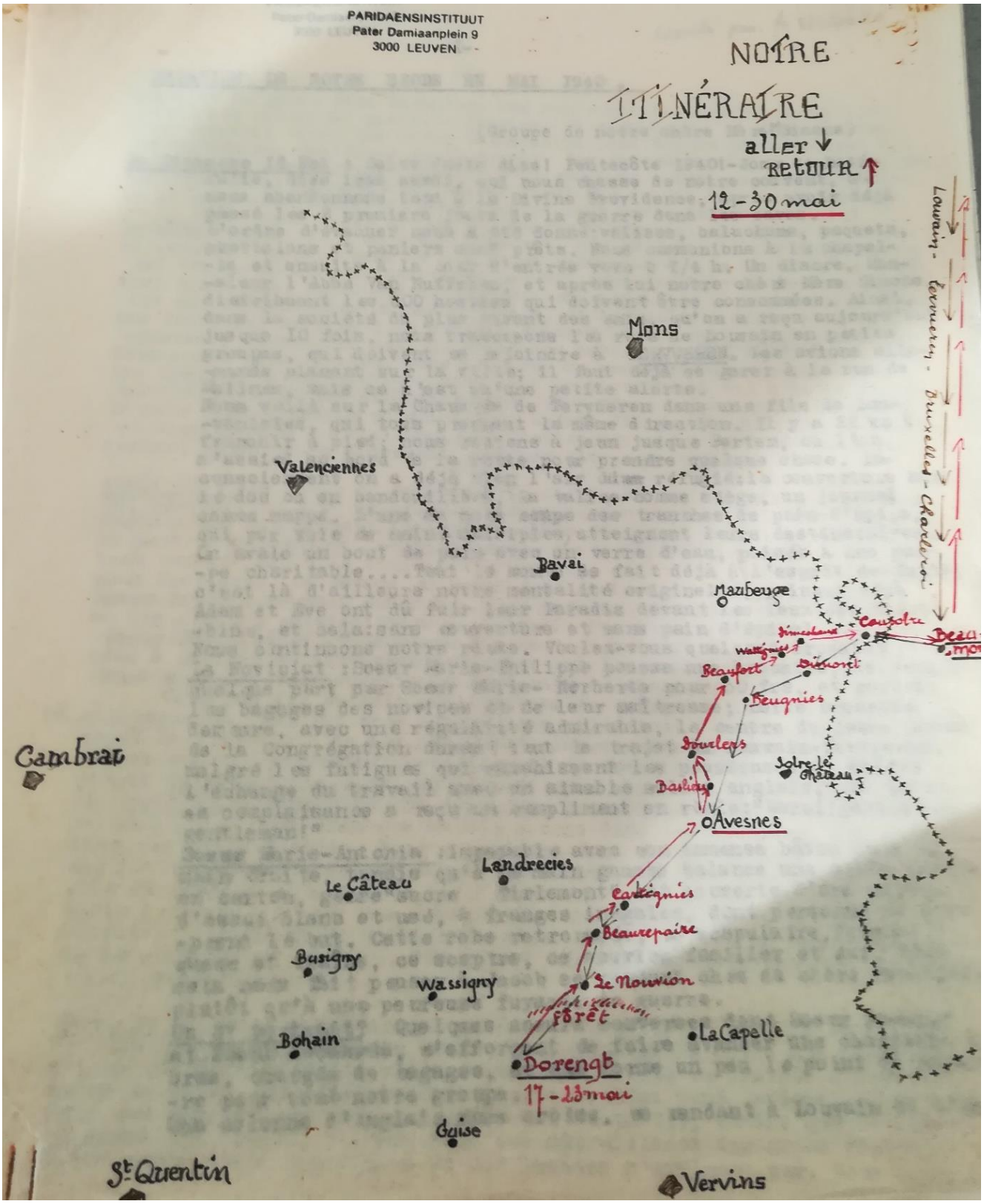
Opdracht 4:

Aan de hand van onderstaande kaarten krijg je beeld van de vluchtroute van de Dochters van Liefde van het Parideansinstituut te Leuven.

Bovenstaande kaart (Google Maps) illustreert de plaatsen waar de zusters geweest zijn.

Hieronder vind je de gereconstrueerde route terug van één van de zusters van het Parideansinstituut.

Bron 3: Bovenstaande bron (Kadoc) toont de reisroute Dochters van Maria, Paridaens Leuven

Vragen bij de kaarten:

4. Waarheen leidt de vlucht van de zusters?

De vlucht leidt eerst naar het zuiden van België en vervolgens steken de zusters de grens over naar Frankrijk. _____

5. Waarom zouden de zusters bepaalde tussenstops nemen?

Persoonlijk antwoord leerlingen _____

_____

6. Waarom zou hun tocht soms afwijkingen vertonen?

Persoonlijk antwoord leerlingen _____

_____

Opdracht 5: Onderzoek met behulp van de onderstaande fragmenten waarom de vlucht niet makkelijk verliep.

Bij de tijd dat we wilden vluchten om de Duitsers te mijden, waren mijn oudere broers en zussen al getrouwd om eigen gezinnen op te richten. Hierdoor maakten we groepjes van reizigers. We vluchtten via de wegen te paard en kar, waaronder we sliepen voor beschutting. Mijn zusters reden op hun fietsen langs de kar om ruimte te laten voor de kleintjes. We kochten ons voedsel bij verschillende boerderijen. Vaak was dit een kom netelsoep or een stuk grijs droog brood. Bij de tijd dat we dichterbij de Frans-Belgische grens kwamen, realiseerden we niet dat de bezetting zich al ingegraven had in Frankrijk. Beseffende dat ons lot niet beter in Frankrijk zou zijn, besloot vader om terug te keren. Wanneer we aankwamen, hadden we veel geluk dat ons huis er nog stond.

Bron: www.bbc.co.uk/history/ww2peopleswar/stories/33/a3673433.shtml. Bovenstaande bron beschrijft de manier waarop men vluchtte en waarom men vaak besloot terug te keren naar huis.

Bron 1: Dochters van Maria, Paridaens Leuven

Reeds op 10 mei 1940 hoorden ook de zusters van het Leuvense Paridaensinstuut reeds de kanonnen van de vijand. Ze kregen al snel te horen dat het oorlog was. Daarop werd iedereen verwittigd, waarop iedereen zijn spullen pakte. De leerlingen, buiten diegenen die van Limburg afkomstig waren, werden al snel naar huis gestuurd. De leerlingen die niet naar huis konden keren werden opgevangen door de zusters opgevangen.

"We zijn vertrokken op 12 mei te Leuven […], diezelfde dag aangekomen in Tervuren […]. Op 13 mei zijn we in Brussel-Zuid om de trein te nemen richting Beaumont via Charleroi, de trein stopte echter in Lobbes en zo zijn we vervolgens te voet via Philippeville richting Beaumont getrokken. Op 14 mei begint de reis van de eerste groep, we steken de grens over naar Cousolre en de volgende dag trekken we naar Beugnies via Dimont, maar onderweg worden we aangevallen en keren we terug naar Dimont via Beugnies. Hier worden we echter opnieuw geconfronteerd met de vijand, ten slotte hebben we uiteindelijk Beugnies weten te bereiken. […] Vanuit Beugnies zijn we naar Cartigenies getrokken om op 17 mei Dorengt te bereiken. […] Op 23 mei hebben we de terugtocht aangevat via dezelfde route, om zo uiteindelijk op 30 mei Leuven terug te bereiken. (Dochters van Maria, Paridaens Leuven; 1940) Deze bron beschrijft de vluchtroute van de Dochters van Maria van Paridaens uit Leuven.

Bron 2: De Zusters der Christelijke Scholen te Vorselaar

Op 10 mei werden ze gewekt door "het zwaar geronk van vliegtuigen en donderend geschut". Twee dagen later werd er beslist om te vluchten in verschillende groepen via Mechelen in de richting van Moorslede. Tijdens de tocht sloten de zusters van Nijlen, Austruweel en Wilmarsdonk zich bij de groep aan. De vlucht van de Zusters der Christelijke Scholen te Vorselaar verliep ondanks de voorbereidingen vrij chaotisch doordat de meeste groepen dagenlang onderweg geweest zijn. Bij hun zwerftocht kwamen ze zoals gepland, eerst aan in Moorslede, maar dit klooster was al bezet door het Rode Kruis. Gelukkig vonden de zusters wel onderdak in Rumbeke bij de zusters van Sint-Vincentius a Paulo en bij de grauwzusters in Roeselare. Een ander deel van de groep kon ook terecht in de lokalen van het Mannenverbond voor Katholiek Actie. De zusters van het moederklooster hebben overwogen om naar Frankrijk te vluchten, maar deden het uiteindelijk niet doordat de toestand te onzeker leek. De zusters van de bijhuizen trokken eveneens richting Oost – en West-Vlaanderen: naar Sint-Niklaas, Zottegem, Kortrijk of Tielt. De vier bijhuizen zijn tot net over de grens gegaan en zijn naar Saint-Omer en Béthune getrokken. (Verderstraeten, Preneel, Dhaene, & Vints, 1996)

Het algemeen bestuur besloot om naar huis met de zusters terug te keren na de capitulatie van het Belgische leger. Na een kleine maand waren ze terug in Vorselaar en kon het onderwijs op 3 juni 1940 hervat worden. De congregatie was wel nog niet volledig omdat men terug contact moest weten te leggen met de

zusters van de bijhuizen die zich in Frankrijk bevonden. Via omzendbrieven, het aartsbisdom en gevluchte priesters in Frankrijk kon iedereen gelokaliseerd worden en werden er maatregelen getroffen (inzamelen benzine) om iedereen terug thuis te brengen. (Verderstraeten, Preneel, Dhaene, & Vints, 1996) Deze bron beschrijft hoe de Zusters der Christelijke Scholen te Vorselaar vluchtte en hoe de terugtocht verlopen was.

5) Hoe verliep de vlucht richting Frankrijk, kon men in een rechte lijn vluchtten of verliep dit met enige moeite? Beargumenteer.

De vlucht verliep met moeite, want de zusters van Paridaens werden bijvoorbeeld onderweg aangevallen. _____

6) Met welke risico's/onzekerheden hebben zusters te kampen?

De zusters wisten niet waar de vijand zich bevond (we werden echter opnieuw geconfronteerd met de vijand) en ze wisten niet altijd waar iedereen zich bevond.

_____

7) Waarom en wanneer beslissen de zusters om terug te keren?

Op het einde van mei besloot men om terug te keren omdat het Belgische leger zich overgegeven had. _____

8) Slaagde ieder lid van de gevluchte congregaties erin om succesvol terug te keren?

Ja, sommigen moesten wel contacten leggen om iedereen thuis te krijgen, via omzendbrieven en het contacteren van het aartsbisdom en gevluchte priesters.

Pas vervolgens in je groep de vragen van historische kritiek toe die je terugvindt in bijlage 1.

Opdracht 4:

d. Op 10 mei krijg je te horen dat er oorlog is uitgebroken en je moet snel enkele spullen bij elkaar rapen om op de vlucht te slaan. Hieronder vind je wat materialen die je mogelijk zou kunnen meenemen op je tocht. Welke materialen zou jij snel bij elkaar nemen als student/ leerling om halsoverkop te vertrekken? Je krijgt hiervoor één minuut.

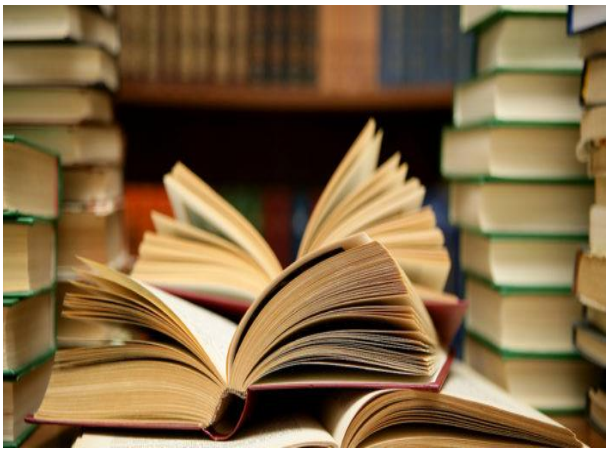
Bronnen: www.videoblocks.com/

www.seasonsandsuppers.ca

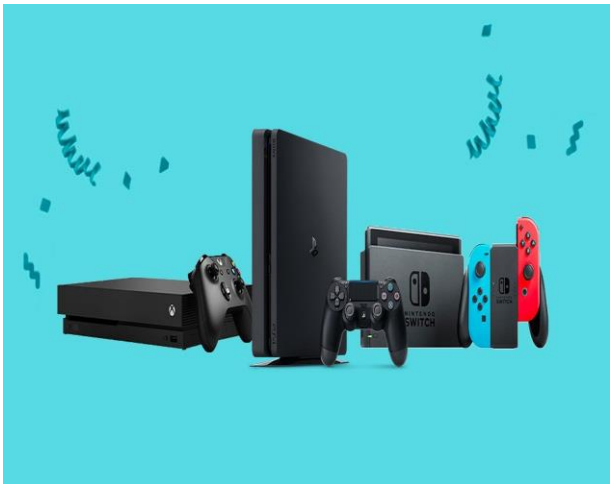
Bronnen: ssl-product-images.www8-hp.com

https://magisterjft.nl/en/book-sales

Bronnen: www.trendir.com

www.androidcentral.com

e. Wat verwacht je mee te maken tijdens de vlucht? Denk aan de afbeeldingen en het fragment dat je hiervoor bekeken hebt.

Persoonlijk antwoord leerlingen _____

_____

f. Beluister het geluidfragment over de vlucht en beantwoord de volgende vragen. (2 min 30)

6. Welke materialen werden meegenomen op de vlucht?

Ze namen vooral pakketten mee met nodige spullen, zoals voedsel. Boeken werden niet meegenomen. _____

7. Wat valt je op over hoe het vertrek wordt beschreven?

Het vertrek was wel goed geregeld. De lekenleerlingen werden naar huis gestuurd en de zusters gingen naar Keyhof om vandaar te vluchten. _____

8. Hebben ze veel materialen, voedsel … meegenomen en waren ze volgens jouw voorzien op een lange "vlucht"?

Ze hadden niet veel materiaal mee nadat ze hun bagage in het Zoniënwoud achter gelaten hadden.

9. Vergelijk het fragment met de bronnen en wat valt je op over de duur van de vlucht?

De duur was ongeveer drie weken, wat overeenkomt met de geschreven bronnen (van 12 tot 30 mei). _____

10. Waren de zusters goed voorbereid bij de start van de vlucht? Waaruit kan je dat afleiden?

Ze waren niet echt goed voorzien omdat ze niet wisten hoelang ze zouden vluchten. _____

1.3. Stellingenspel

Hieronder vind je enkele stellingen terug die gaan over op de vlucht slaan. Bespreek de volgende stellingen met je groep en verklaar waarom je wel of niet akkoord gaat met de stelling. Probeer mekaar te overtuigen om van “kamp” te veranderen.

Stellingen:

- De vlucht van mei 1940 was goed voorbereid en goed georganiseerd.
- Mensen die vluchten omwille van oorlog verdienen het om geholpen te worden.
- Mensen die vluchten omwille van de slechte economische situatie in hun land moeten worden opgevangen.
- Mensen die vluchten uit Syrië mogen geholpen worden.
- Hedendaagse vluchtelingen hebben het makkelijker dan vluchtelingen uit WOII.

2. Historische Kritiek bij bombardementen

2.1. Doelstellingen

- De leerlingen kunnen zich inleven in de stressvolle situaties die een bombardement met zich meebrengt tijdens het beluisteren van een bomalarm.
- De leerlingen kunnen aan de hand van een bronnenonderzoek bepalen wat de zusters meemaakten tijdens WOII.
- De leerlingen kunnen aan de hand van een kaart afleiden waarom Antwerpen gebombardeerd werd.
- De leerlingen kunnen aan de hand van afbeeldingen bepalen wat de schade is van een bombardement.

2.2. Instapopdracht

Luister naar het volgende fragment: https://youtu.be/KQ57wpNXJCg

Bron: phys.org. Bovenstaande afbeelding toont een B-17 bommenwerper die Duitse industriegebieden belaagd.

Hoe voel je je bij het beluisteren van het fragment? Verklaar.

Persoonlijk antwoord leerlingen. _____
_____

Wat zou jij doen wanneer je het bomalarm nu zou horen?

Persoonlijk antwoord leerlingen _____
_____

2.3. Kaartoefening:

In deze oefening gaan we onderzoeken wat de ervaringen waren die de meeste mensen bij de bombardementen in WOII hebben ondervonden.

Op onderstaande kaart zie je Antwerpen, de stipjes stellen inslagen voor:

Bron: www.v2rocket.com. Bovenstaande kaart illustreert de verschillende inslagen van V1 en V2 raketten in en rond Antwerpen op het einde van de oorlog. De Duitsers wilden hiermee de haven vernietigen om de aanvoer van goederen moeilijker te maken.

Legende:

- Zwart: V I Slachtoffers gevallen
- Blauw: V I Treffers zonder incidenten
- Rood: V II Slachtoffers gevallen
- Oranje: V II Treffers zonder incidenten

Cijfers na het bombardement van Antwerpen:

4.500 doden, 7.000 gewonden en 50.000 vernielde woningen.

Bron: www.kgva.be

Hieronder zie je de inslagen te Wijnegem:

Bron: www.v2rocket.com

Leid aan de hand van de kaarten en het fragment af waarom het geweld op het einde van de oorlog terugkeert.

Er vallen veel V2 en V2 bommen op Antwerpen omwille van de haven. _____

_____

2.4. Kroniek van de Zusters Annonciaden van Huldenberg

Lees onderstaande fragment en beantwoord de vragen om dit te ontdekken.

De zusters Annonciaden van Huldenberg krijgen te maken met geweld zowel in het begin als aan het einde van WOII, de volgende bron is daar een getuige van geweest. Bij de bevrijding van Antwerpen braken er gevechten uit tussen de Geallieerden en de Duitse bezetter. De zusters zijn daarbij niet gespaard gebleven van het geweld. Zij beschrijft een bombardement op een school van zusters.

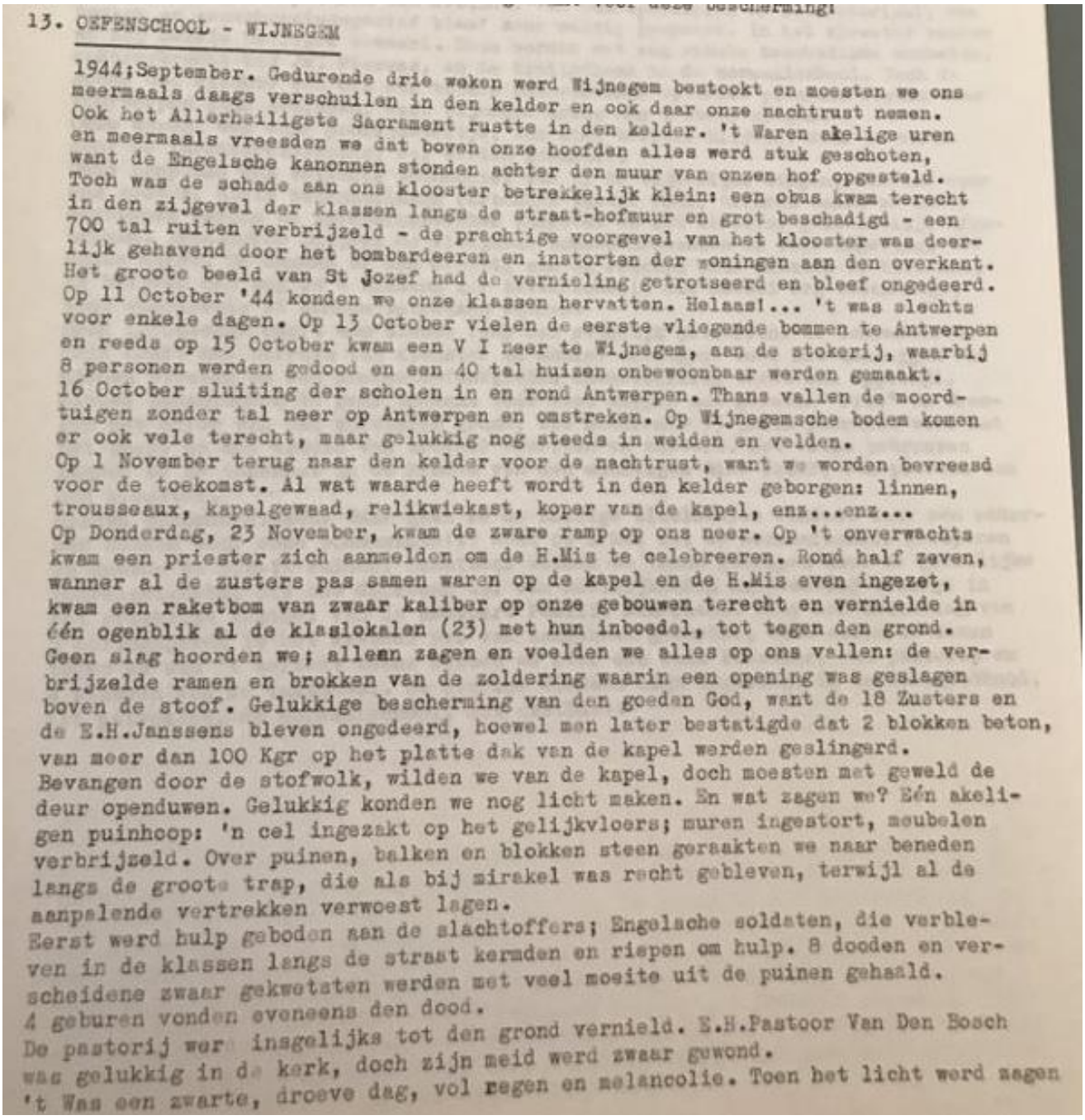
Beluister nu het geluidfragment over het bombardement van Wijnegem en lees vervolgens onderstaande bron.

… Op donderdag, 23 november, kwam de zware ramp op ons neer. […] Rond half zeven, wanneer al de zusters pas samen waren op de kapel en de H. Mis even ingezet, kwam een raketbom van zwaar kaliber op onze gebouwen en vernielde op één ogenblik al de klaslokalen (23) met hun inboedel, tot tegen den grond. Geen slag hoorden we; alleen zagen en voelden we alles op ons vallen: de

verbrijzelde ramen en brokken van de zoldering waarin een opening was geslagen boven de stoof. Gelukkige bescherming van den goeden God, want de 18 zusters en de E.H. Janssens bleven ongedeerd, hoewel men later bestatigde (vaststelde) dat 2 blokken beton, van meer dan 100 kg op het platte dak van de kapel was geslingerd. Bevangen door de stofwolk, wilden we van de kapel, doch moesten met geweld de deur openduwen. Gelukkig konden we nog licht maken. En wat zagen we? Eén akelige puinhoop: 'n cel ingezakt tot op het gelijkvloers; muren ingestort, meubelen langs de groots trap, die als bij mirakel was recht gebleven, terwijl al de aanpalende vertrekken verwoest lagen. Eerst werd hulp geboden aan slachtoffers; Engelse soldaten, die verbleven in de klassen langs de straat kermden om hulp. 8 doden en verscheidene zwaargekwetsten met veel moeite uit de puinen gehaald. 4 geburen vonden eveneens den dood. De pastorij werd insgelijks tot den grond vernield. […] De 4 klassen langs de straat totaal vernield met meubels en materie; de klassen langs den hof een grote puinhoop. Van het klooster bleef een klein gedeelte recht, doch onbewoonbaar. Keuken, achterkeuken, schoenplaats, vestiaire en al de kamers daarboven ingestort en totaal vernield.

Bron: kroniek van de zusters Annonciaden van Huldenberg *De bron geeft de ervaringen van enkele mensen weer tijdens de insslag van een V1-bom op Wijnegem (23/11/1944) weer.*

Hieronder vind je de oorspronkelijke bronnen van het verkorte fragment hierboven.

13. OEFENSCHOOL - WIJNEGEM

1944;September. Gedurende drie weken werd Wijnegem bestookt en moesten we ons meermaals daags verschuilen in den kelder en ook daar onze nachtrust nemen. Ook het Allerheiligste Sacrament rustte in den kelder. 't Waren akelige uren en meermaals vreesden we dat boven onze hoofden alles werd stuk geschoten, want de Engelsche kanonnen stonden achter den muur van onzen hof opgesteld. Toch was de schade aan ons klooster betrekkelijk klein: een obus kwam terecht in den zijgevel der klassen langs de straat-hofmuur en grot beschadigd - een 700 tal ruiten verbrijzeld - de prachtige voorgevel van het klooster was deerlijk gehavend door het bombardeeren en instorten der woningen aan den overkant. Het groote beeld van St Jozef had de vernieling getrotseerd en bleef ongedeerd. Op 11 October '44 konden we onze klassen hervatten. Helaas!... 't was slechts voor enkele dagen. Op 13 October vielen de eerste vliegende bommen te Antwerpen en reeds op 15 October kwam een V I neer te Wijnegem, aan de stokerij, waarbij 8 personen werden gedood en een 40 tal huizen onbewoonbaar werden gemaakt. 16 October sluiting der scholen in en rond Antwerpen. Thans vallen de moordtuigen zonder tal neer op Antwerpen en omstreken. Op Wijnegemsche bodem komen er ook vele terecht, maar gelukkig nog steeds in weiden en velden.
Op 1 November terug naar den kelder voor de nachtrust, want we worden bevreesd voor de toekomst. Al wat waarde heeft wordt in den kelder geborgen: linnen, trousseaux, kapelgewaad, relikwiekast, koper van de kapel, enz...enz...
Op Donderdag, 23 November, kwam de zware ramp op ons neer. Op 't onverwachts kwam een priester zich aanmelden om de H.Mis te celebreeren. Rond half zeven, wanner al de zusters pas samen waren op de kapel en de H.Mis even ingezet, kwam een raketbom van zwaar kaliber op onze gebouwen terecht en vernielde in één ogenblik al de klaslokalen (23) met hun inboedel, tot tegen den grond. Geen slag hoorden we; alleen zagen en voelden we alles op ons vallen: de verbrijzelde ramen en brokken van de zoldering waarin een opening was geslagen boven de stoof. Gelukkige bescherming van den goeden God, want de 18 Zusters en de E.H.Janssens bleven ongedeerd, hoewel men later bestatigde dat 2 blokken beton, van meer dan 100 Kgr op het platte dak van de kapel werden geslingerd.
Bevangen door de stofwolk, wilden we van de kapel, doch moesten met geweld de deur openduwen. Gelukkig konden we nog licht maken. En wat zagen we? Een akeligen puinhoop: 'n cel ingezakt op het gelijkvloers; muren ingestort, meubelen verbrijzeld. Over puinen, balken en blokken steen geraakten we naar beneden langs de groote trap, die als bij mirakel was recht gebleven, terwijl al de aanpalende vertrekken verwoest lagen.
Eerst werd hulp geboden aan de slachtoffers; Engelsche soldaten, die verblevven in de klassen langs de straat kermden en riepen om hulp. 8 dooden en verscheidene zwaar gekwetsten werden met veel moeite uit de puinen gehaald.
4 geburen vonden eveneens den dood.
De pastorij werd insgelijks tot den grond vernield. E.H.Pastoor Van Den Bosch was gelukkig in de kerk, doch zijn meid werd zwaar gewond.
't Was een zwarte, droeve dag, vol regen en melancolie. Toen het licht werd zagen

zagen we eerst de uitgestrektheid van de ramp. De 4 klassen langs de straat totaal vernietigd met meubels en materi al; de klassen langs den hof een groote puinhoop. Van het klooster bleef een klein gedeelte recht, doch onbewoonbaar. Keuken, achterkeuken, schoenplaats, vestiaire en al de kamers daarboven ingestort en totaal vernield, met heel den inboedel. Maar, Goddank, al de Zusters zijn ongedeerd. Ongetwijfeld hebben we ons behoud te danken aan het betrouwvol gebed van onze dierbare E.M.Wilhelmina, die tijdens den oorlog voortdurend bad: "Heer, doe met onze tijdelijke goederen al wat U belieft, maar spaar het leven van al mijn kinderen".

Met open armen werden we in onze normaalschool opgenomen en voelden w ons eens te meer: "Één hart en één ziel". Dàar vinden we voedsel en onderdak. We betrekken de gebouwen der huishoudklas, samen met onzen E.H.Pastoor en E.H.Onderpastoor. Nog één nacht zouden we in de kelders van ons klooster onder de puinen slapen, ons laatst verblijf in ons zoo dirbaar klooster?

Nu begon voor ons de eindelooze dagenreeks van verhuizen en wegbergen, van zoeken in puinen en opruimen van klassen. Van schoolmeubelen en leermateriaal, van boeken en aanschouwingsgerief bleef zeer weinig gespaard. In het klooster vonden we nog enkele heiligen bewaard. Deze werden met nog enkele beschadigde meubelen, ondergebracht bij Jw. Pierens, en de bibliotheek in de normaalschool. Doch de goede God eischte van ons een totale onthechting: op beide plaatsen werden onze voorwerpen stuk geslagen, want Wijnegem kreeg nog 2 zware slagen.

Onze kapel, een echt pronkjuweeltje, kon niet bewaard blijven, daar de muren door de luchtverplaatsing, fel werden geschokt.

Deze ramp zou ons volledig onthechten van al de tijdelijke dingen, waaraan voor ons zooveel zoete herinneringen verbonden waren. Doch, treuren deden we niet: aanstonds werden de opruimingswerken aangevat en het klooster gedeeltelijk afgebroken. Intusschen blijven de vliegende bommen neerkomen in onze omgeving, tot einde Maart. We denken er dan ernstig aan na Paschen onze klassen te hernemen. Er blijven ons nog de 8 klassen der bewaarschool, die hoewel erg beschadigd, toch voorloopig al kunnen betrokken worden.

Doch intusschen heeft een nieuwe ramp ons pijnlijk getroffen: de Gemeenteoverheid heeft het terrein van klooster en school onteigend voor het aanleggen van nieuwe straten en een gemeente-foorplein. Onverschillig wordt ons opgelegd, nieuwe bouwgronden te gaan zoeken. Weer eens zeggen ons gelaten "Fiat" en brengen het offer van den kostbaren grond, die gedurende 75 jaren gedrenkt werd met het zweet en den arbeid van zooveel oversten en zusters. Met volle betrouwen leggen we de toekomst in de handen van den machtigen Sint Jozef, den patroon van ons klooster.

Nieuwe bekommernissen: Waar gaan we de noodige klaslokalen vinden? Waar een onderdak zoeken voor onze communauteit? Want op 1 Mei zal de Normaalschool heropenen en moeten we plaats ruimen. Zichtbaar worden we thans geholpen door de goddelijke Voorzienigheid, die ons doorheen tal van moeilijkheden huisvesting bezorgt in het prachtige kasteel van de achtbare Familie Ackermans. Door een bezetting van 5 oorlogsjaren is het kasteel ver van aangenaam geworden, doch allen te samen togen we aan 't werken; thans hebben we hier een ruim klooster, een pastorij en 4 klassen van de vakschool. De overige klassen zijn ingericht in de bewaarschool, het patronaat, de normaalschool, het gasthuis.

2.5. Opdrachten bij “Historische kritiek”

Opdracht 1: Haal uit beide bronnen (het luisterfragment en de geschreven bron) informatie over de schade aan de gebouwen, de ervaringen van de zusters bij het bombardement van Wijnegem en over de slachtoffers.

Schade aan de gebouwen: De gebouwen waren ingestort. _____

_____

_____

Ervaringen van de zusters: De zusters waren we bestoft, maar hadden het overleefd die zich in een lokaal bevonden. Ze hebben wel gewonden verzorgd en de lijken verplaatst ter identificatie. _____

Slachtoffers: Er waren acht doden en vier buren waren ook gestorven. _____

_____

_____

Opdracht 2: Ga aan de hand van wat je gehoord hebt na of de gevraagd informatie uit het interview en de geschreven bron overeenkomen. Bepaal vervolgens of beide bronnen betrouwbaar zijn of niet. Beargumenteer.

De informatie uit beide bronnen klopt, want beiden spreken over de schade van de bom en het ingestorte gebouw. Verder worden ook de zusters die zich in het lokaal bevonden en het overleeft hebben, vermeld. De zuster in het fragment vergiste zich enkel van jaar. _____

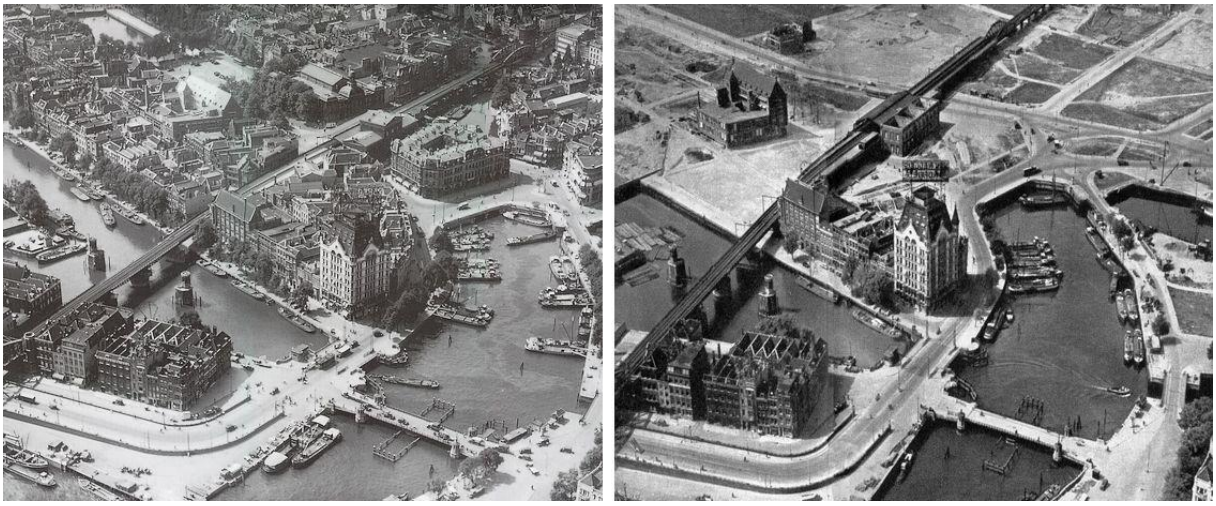
Opdracht 3: Wat deden de zusters nadat het bombardement voorbij was? Geef enkele voorbeelden die besproken worden.

Ze hielpen met het verzorgen van de gewonden, het verplaatsen en weghalen van de en gewonden doden ter identificatie. Een lokaal werd ter beschikking gesteld om de gewonden te verzorgen. _____

Pas vervolgens in je groep de vragen van historische kritiek toe die je terugvindt in bijlage 1.

Opdracht 4:

Hieronder zie de stad Rotterdam voor en na het bombardement.

Bron: historiek.net

Leid aan de hand van de afbeeldingen af wat er gebeurd is met de stad.

Rotterdam is door het bombardement bijna volledig verwoest. _____

_____

_____

2.6. Stellingenspel

Hieronder vind je enkele stellingen terug die gaan over op de vlucht slaan. Bespreek de volgende stellingen met je groep en verklaar waarom je wel of niet akkoord gaat met de stelling. Probeer mekaar te overtuigen om van "kamp" te veranderen.

Stellingen:

- Het vallen van burgerslachtoffers is gepermitteerd tijdens een oorlog als dit niet het hoofddoel is. (Collateral damage)
- Bombardementen zijn ook een vorm van aanslagen.
- Het herdenken van bombardementen moet behouden blijven.
- Bombardementen van burgerdoelwitten is een laffe daad van oorlogsvoeren.
- Het massaal bombarderen van burgers zorgt ervoor dat de vijand zich sneller overgeeft.

3. Voedselbedeling

3.1. Doelstellingen

- De leerlingen kunnen verklaren waarom er rantsoeneringszegels werden gebruikt tijdens WOII.
- De leerlingen kunnen aan de hand van een bronnenstudie uitleggen hoe de zusters creatief omgingen met het voedseltekort.
- De leerlingen kunnen de evolutie in de prijzen op de zwarte markt doorheen de oorlog verklaren en welke invloed dit had op het dagelijkse leven.
- De leerlingen kunnen verklaren waarom oorlog nog altijd voor problemen in verband met voedsel zorgt.

3.2. Bronnen "Voedselbedeling"

Bron 1: Rantsoeneringszegels

Bron: http://oudpapier.blogspot.com/2014/01/rantsoeneringszegels-uit-de-tweede.html Bovenstaande afbeelding geeft de zegels weer die men tijdens oorlog moest gebruiken om zichzelf van voedsel te voorzien.

Bron 2: Kostprijs dagelijkse voeding tijdens WOII

Rantsoenering vanaf 2 juli 1940

Per persoon - per dag

Brood 225 gr per dag = 1 zegel of
Tarwemeel 170 gr per dag = 1 zegel of
Voedingsdeeg 150 gr per dag = 1 zegel of
Dieetlevensmiddel 170 gr per dag = 1 zegel

Groene koffie of 12.5 gr per dag = 1/10 zegel
gebrande koffie 10 gr per dag = 1/10 zegel

Voedingsvetten,boter,
margarine,reuzel,
ossevet,tafelolie 35 gr per dag = 1/5 zegel

Zetmeelhoudende produkten 20 gr per dag = 1/10 zegel

Zout 20 gr per dag = 1/10 zegel

Suikers 90 gr per dag = 1/10 zegel

Aardappelen geschorst (?)

Zeep 5 gr per dag = 1/10 zegel

Vlees incl 20% been 120 gr per dag = 1 zegel

Bron: http://ablhistoryforum.be/viewtopic.php?f=22&t=748 Deze bron illustreert hoeveel zegels bepaalde types van voeding waard waren.

3.3. Opdrachten bij “voedselbedeling”

Opdracht 1:

Stel je voor, je bent moederoverste van een klooster en hebt een congregatie van 30 zusters. Je krijgt een vel 100 zegels en hiermee moet je iedereen twee dagen mee kunnen voeden.

1. Hoeveel zegels heb je nodig om iedereen te kunnen voeden voor 2 dagen als je alles wilt kopen?

Je hebt 348 (5.8 zegels x 2 x 100) zegels nodig om iedereen te kunnen voeden voor twee dagen. _____

2. Kom je dan toe met aantal zegels dat je ter beschikking hebt?

Nee, want je hebt er 248 zegels te weinig._____

3. Hoe zou jij dit oplossen?

Persoonlijk antwoord leerlingen. _____

_____

_____

Opdracht 2: Beluister het fragment over de voedselbank en toon aan dat ook deze zusters het moeilijk hadden tijdens de oorlog? Wat deden zij om ervoor te zorgen dat zij, hun leerlingen en andere betrokkenen geen honger hoefden te lijden?

De zusters organiseerden voedselbanken. Eerst leverden vrijwilligers hier voedsel voor. Later moesten ze naar het Fort van Mortsel om de voorraden te gaan halen. Later moesten ze iemand aanwerven om de pakketten in de auto in te laten. De voedselbank was altijd geopend zodat iedereen voedsel konden komen halen. Bejaarde zusters waren verantwoordelijk voor de verdeling van dit voedsel.

Opdracht 3:

Lees onderstaande secundaire bron en haal daar enkele creatieve oplossingen uit hoe de zusters zichzelf van voedsel voorzagen.

Bron 3: Voedseltekort

De zusters kregen het zelf ook moeilijker om hun patiënten en zichzelf van voedsel te voorzien doordat voedsel, wat op zichzelf al schaars was, gerantsoeneerd was per hoofd. Winterhulp bood hulp aan het Sint-Elizabethgasthuis enige hulp, maar de andere ziekenhuizen en instellingen waren genoodzaakt om zichzelf te voorzien van voedsel. Hierdoor teelden en kweekten ze vaak voedsel in de tuinen rondom hun gebouwen. Sommige zusters durfden zich ook wenden tot de, omwille van de oorlog, gedijende zwarte markt om de zieken niets tekort te laten komen. Hierdoor hadden de zusters zelf vaak niet voldoende te eten.

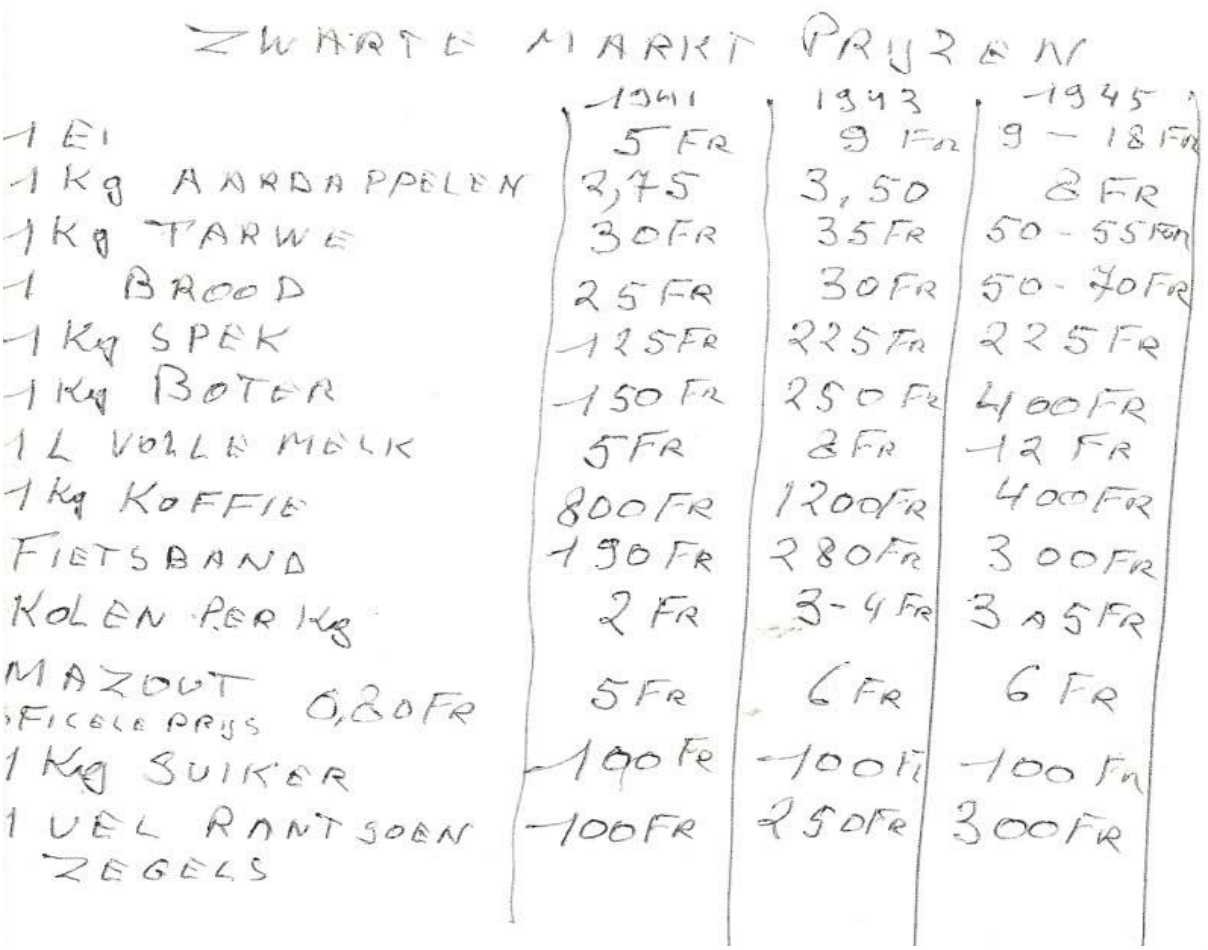
Ondanks het feit dat er geen inmenging van de Duitsers was in het schoolbeleid van Gijzegem, was de oorlog in het reilen en zeilen van de school toch voelbaar en dan vooral in het tekort aan voedsel. De zusters zagen zich genoodzaakt om aan hun leerlingen te vragen om rantsoeneringszegels af te geven naast het betalen van de vaste kosten. Verder werd er ook gevraagd om aardappelen mee te brengen. Wanneer er momenten waren dat deze maatregelen niet voldoende waren om genoeg voedsel te voorzien, werden sommige kinderen terug naar huis gestuurd om meer eten te vragen. Tijdens de blokperioden werden de leerlingen verplicht om thuis te blijven, zodat er dan toch geen extra eten diende voorzien te worden voor de vele hongerige magen. De leerlingen van landbouwers, smokkelaars en handelaren waren in deze situatie bevoordeeld ten opzichte van de kinderen van leraren, arbeiders en ambtenaren, die soms grote moeite hadden met het aan elkaar knopen van de eindjes om geen honger te hoeven lijden. Het voedseltekort zorgde er eveneens voor dat de lessen, vooral koken aangepast dienden te worden aan de oorlogssituatie. In plaats van fruittaarten te maken, werden aardappelen vaak als substituut gebruikt. Naast een tekort aan voedsel was er vaak een groot tekort aan papier, waardoor de zusters vaak alle boekenwinkels in de omgeving van een bezoek voorzagen om naar papierresten te vragen. (Vandamme, 2002) Vandamme heeft onderzoek gedaan naar het dagelijkse leven van de zusters van Gijzegem en beschreef daarbij bovenstaande creatieve oplossingen hoe ze zichzelf wisten te voorzien van voedsel.

Net zoals in de normaalschool van Gijzegem was er bij de Zusters Annuciaten ook een tekort aan voedsel, waardoor de leerlingen vaak hun eigen voedsel dienden te voorzien. De school vroeg hen om hun eigen aardappelen, brood, smout, spek, eieren, bloem en rantsoenzegels mee te brengen om dit tekort op te lossen. Verder dienden ze ook blauw fluweel voor de uniformen, beddengoed, een waskom en drinkgerei mee te brengen voor in de slaapzalen. Om het voedselprobleem op de school op te lossen, werden er een aantal jonge zusters naar de bijhuizen in Schaarbeek en Banneux gestuurd. (Christens, 2009)

Oplossingen van de zusters:

Ze teelden voedsel in hun tuinen, gingen naar de zwarte markt, rantsoeneringszegels of eigen voedsel werden aan de leerlingen gevraagd, de lessen werden aangepast, zusters werden naar de bijhuizen gestuurd.

Bron 4: Voedselbedeling: Evolutie van de prijzen op de zwarte markt

Bron: http://ablhistoryforum.be/viewtopic.php?f=22&t=748 Bovenstaande afbeelding illustreert de evolutie van de prijzen tijdens de oorlog.

Opdracht 4: Je bevind je nog steeds in de rol van moederoverste en je hebt dus al gemerkt dat je onvoldoende zegels hebt om iedereen te onderhouden en je hebt enkele contacten in het verzet en zij helpen je op weg naar de zwarte markt.

a. Wat kan je kopen om iedereen van voldoende eten te voorzien?

Vellen met rantsoeneringszegels_____

_____

b. Welke evolutie valt je op in verband met de prijs aan het begin van de oorlog en op het einde?

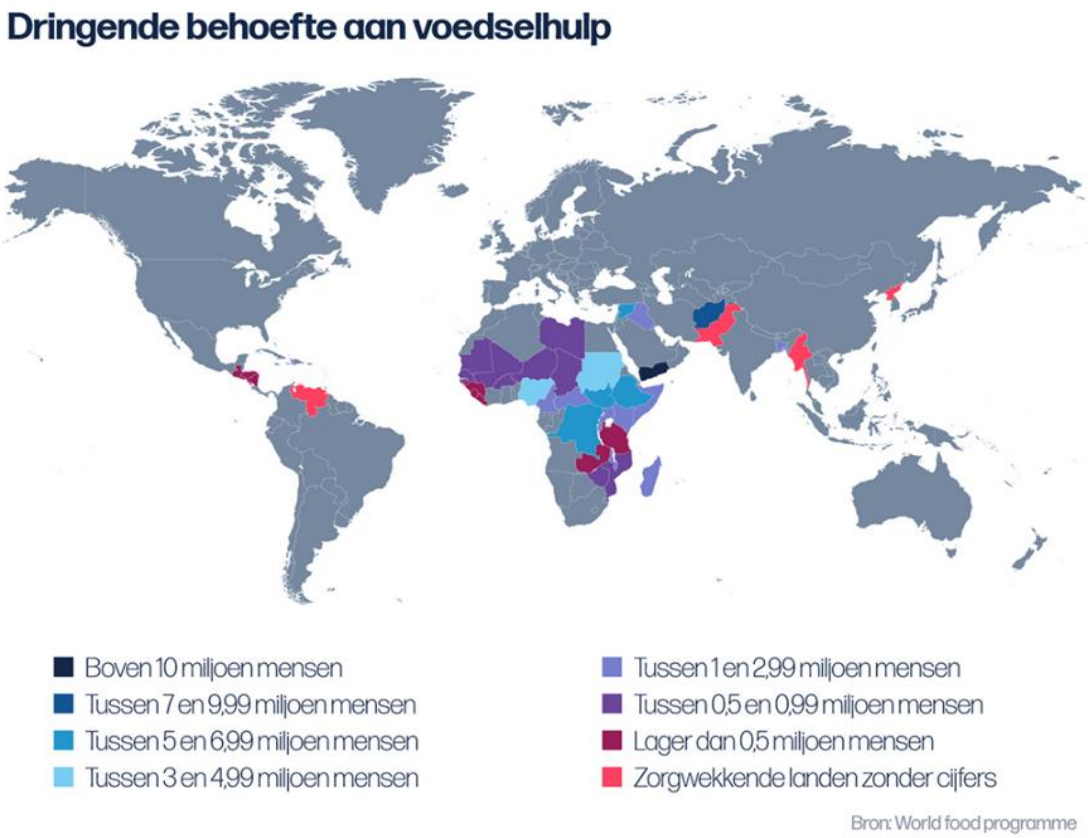
De prijzen stijgen zeer hard, sommigen verdubbelen bijna in twee jaar, zoals de prijs van de vellen zegels. _____

_____

Opdracht 5: Actualisatie

Bron: www.vrt.be/vrtnws/nl/ Bovenstaande afbeelding geeft een hedendaagds voorbeeld van een hongersnood weer.

Bron: www.vrt.be/vrtnws/nl/ Bovenstaande kaart illustreert de landen die dringend hulp nodig hebben om hun bevolking te voeden.

Waar is er vandaag de dag een humanitaire crisis aan de gang?

Jemen, Noord-Korea, Venezuela, Pakistan, Syrië en Irak

Zijn er verschillen en/ of gelijkenissen tussen deze voedselcrisis en WOII? Verklaar.

Gelijkenissen. Vooral landen die door een oorlog getroffen zijn, zoals Jemen hebben te maken met een grote hongersnood. _____

_____

3.4. Stellingenspel

Hieronder vind je enkele stellingen terug die gaan over op de vlucht slaan. Bespreek de volgende stellingen met je groep en verklaar waarom je wel of niet akkoord gaat met de stelling. Probeer mekaar te overtuigen om van “kamp” te veranderen.

Stellingen:

Hongersnoden zijn onvermijdelijk, noodhulp bieden is veel inspanning, maar:

- Grootmachten en bedrijven zetten honger bewust in om regio’s te destabiliseren.
- Honger is een zeer krachtig oorlogswapen. Dat was tijdens WOII zo en is nog steeds het geval.
- Honger bestrijden moet de topprioriteit worden van de EU. Dat is de meest effectieve aanpak van het migratie-vraagstuk.
- Om een demografische explosie te vermijden, kan je je de vraag stellen of het bestrijden van hongersnoden zinvol is.

4. Continuïteit tegenover discontinuïteit, toegespitst op het dagelijkse leven en onderwijs

4.1. Doelstellingen

- De leerlingen kunnen uitleggen waarom de oorlog zowel voorbeelden heeft van continuïteit als van discontinuïteit en hiervan voorbeelden geven.
- De leerlingen kunnen de achterliggende betekenis achter de evolutie van de schoolbevolking verklaren.

4.2. Inleiding:

In de andere hoeken zie je dat de oorlog een impact op het leven van de zusters. In deze hoek zul je echter zien dat het leven van de zusters niet volledig verstoord geraakt of heel snel zijn ritme terug zal vinden. In dit deel zal je onderzoeken op welke vlakken het schoolleven verschilde voor en tijdens de oorlog.

4.3. Bronnen "Continuïteit tegenover discontinuïteit"

Bron 1: Sint-Jozef (Suenens, K., & De Staercke, A., 2005)

Gedurende de jaren '41-'42-'43 werden onze missen gepredikt door de E-Paters Benedictijnen van de abdij; wegens de onveilige wegen en het schaarse eten was het de minderbroeders moeilijk om tot Dendermonde over te komen. Op 12 december 1942 overleed ons oudste zusterke Anne Marie. Ze had haar diamanten jubilé gevierd. Ze heeft veel geleden maar vol moed; ze heeft ons een stichtend voorbeeld gegeven.

Den 28 oktober sprak Zr. M. Antonia van Jezus Christus Koning, …, haar tijdelijke gelofte uit in 't jaar 1942. Mogelijks één jaar later werd onze jongste zus ziek. Zuster M Isabelle lijdend aan suikerziekte, kreeg difterie bij, was na korte dagen veel verslecht, ontving bewust de laatste H. Sacramenten, na een kleine beroerte overleed ze den 10 Augustus 1943. Jezus was in ons klooster zijn zalig kruis komen brengen … de ene zuster na de andere werd ziek: difterie! Moesten in bed blijven en enkel melk drinken. Zuster Immaculata, Zuster M. Ancilla en ook onze lieve eerwaarde Moeder Abdis(De Smet) waren slachtoffer. Op de begrafenis van ons Zr. Isabelle, zegde haar zuster: "Moeder Abdis, ge ziet er ziek uit, trekt ook niet op haar!" en waarschijnlijk zes dagen later den 21 Augustus 1943 overleed Moeder Abdis op hare cel: ze was 60 jaar en vijf maanden!

Daags tevoren had Vader Ramen aan Moeder Abdis de laatste H. Sacramenten toegediend, met de gebeden in 't Vlaams: 't was ontroerend schoon! Die konden waren aanwezig, want Z. M. Colette en Z. M. Claire waren ook ziek gevallen en

moesten op hun cel blijven – Die enkele dagen tevoren we allen die ziek waren op ons Moeders cel te communie en dan elkander steunend terug naar onze cel – Jezus is ook op ons celletjes geweest en Eerwaarde Vader voor de biecht. Ja, er waren verscheidene zusters bereid om mee te gaan met Jezus naar den hemel indien het zijn wil ware geweest.

Den dag van het overlijden van onze Moeder, … kwamen de eerwaarde Zwartzusters van Dendermonde onze zieke zusters oppassen. We lagen allen te zweten in ons bed. We mochten onze habijten uitdoen en verhuizen naar 't groot ziekhuis met de zes jonge zusters. Zuster M. Thérèssa was ook ziek geworden. … Dagelijks bracht men ons de Heilige Communie, onze oude zusterkens moesten Jezus vergezellen en voor ons eten zorgen. … Voor de meeste zusters was het na 14 dagen ziek zijn afgelopen. Van veel bidden, …, of van regelmatig leven was er natuurlijk geen sprake. … Den 11 februari sprak Z. M. Immaculata haar heilige geloften uit voor eeuwig en den 16 augustus van hetzelfde jaar 1944 trad juffrouw Susanne Lombaert in 't klooster.

Bron 2: Zusters Annonciaden van Huldenberg (Leuven, Kadoc)

De leden van het algemeen kapittel vergaderden op 17 april '41 onder het voorzitterschap van Zeereerwaarde Heer Kanunnik Lintermane, … Een hele maand tevoren werd al door al de leden van de congregatie dagelijks vurig tot den H. Geest gebeden om licht en zegen te bekomen over de aanstaande kiezingen. Eerst werd er gestemd voor een Algemeen Overste. De Zeereerwaarde heer voorzitter deelden weldra den gelukkigen uitslag mede en stelde in naam van Zijn Eminentie, eerwaarde Moeder Wilhelmina aan als Algemeen Overste der Zusters Annonciaden van Huldenberg. Die keuze was zo heel natuurlijk, daar iedereen meende dat het niet andere kon.

De eerwaarde Heer Voorzitter wenschte een hartelijk "proficiat" aan de gekozene maar ook naar de stemsters voor den geest van eensgezindheid in de congregatie. Vervolgens ging men ook over tot de verkiezing van de raadsleden. Er moest een raadslid bijgekozen worden, ten gevolge van het afsterven van Moeder Eustelle.

Deze twee bronnen geven weer wat de zusters deden in verband met het kloosterleven tijdens de oorlog.

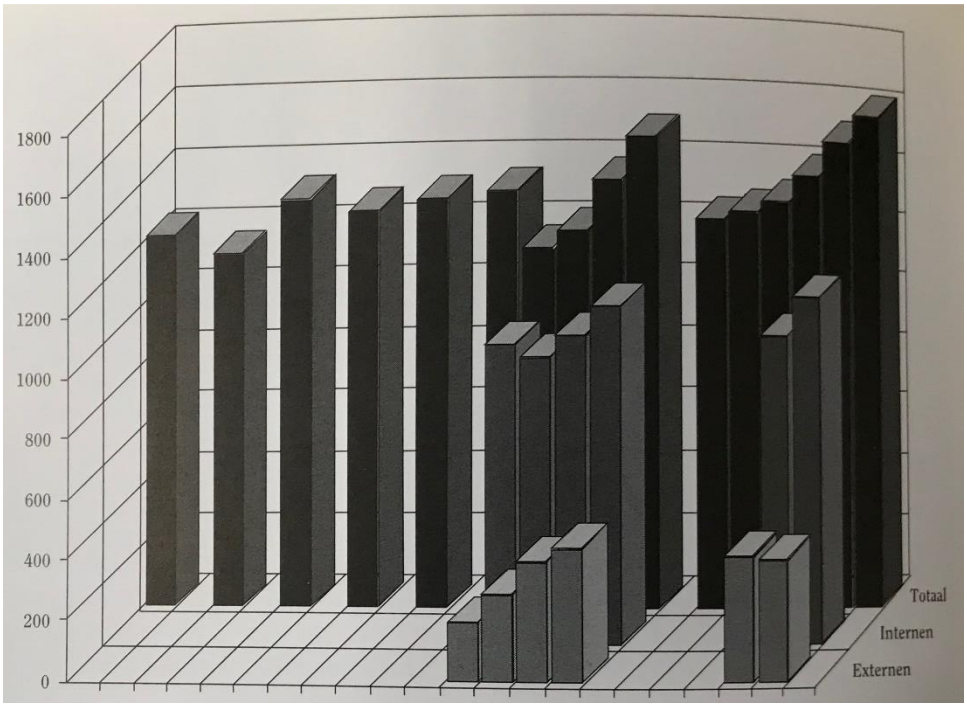
Bron 3: Evolutie van de schoolbevolking 1929-1950 (Christens, 2009)

"Reeds op 3 juni werden met het oog op het succesvol beëindigen van het schooljaar de lessen hervat. "De ouders waarmede we in verbinding konden komen, werden verwittigd dat de cursussen hervat worden den 3den juni en dat volgens hun verlangen de leerlingen mogen inwonend, half-inwonend of extern zijn, zolang de omstandigheden diezelfde blijven." Ook leerlingen die niet konden worden verwittigd, probeerden op eigen middelen in het instituut te geraken. […]

In het instituut werd al het mogelijke gedaan om de verloren tijd in te halen. Er werden examens afgelegd van en enigszins beperkte leerstof. Na een korte vakantie ving het nieuwe schooljaar opnieuw aan begin september 1940. […]

In het voorjaar van 1944 werd het gewone schoolritme opnieuw onderbroken. Bombardementen in Frankrijk en België gingen de landing van de geallieerden vooraf. De leerlingen werden na de paasvakantie niet meer teruggeroepen. Alleen de oudste leerlingen kwamen in het instituut nog eindexamens afleggen. De anderen brachten de rest van het schooljaar thuis door met huistaken. […]

De lessen werden in oktober 1944 hervat, maar ditmaal voor zeer korte duur. Het instituut werd nog diezelfde maand opgeëist door het Engelse leger voor de inrichting van het "101 British General Hospital". […] Zij werden ingeschakeld bij de voorziening van de maaltijden en het onderhoud.

Bron 3: Evolutie van de schoolbevolking 1929-1950. Het leerlingenaantal bleef in die periode nagenoeg stabiel. De aanneming van de eerste externen vanaf 1939 en de toename van hun aantal zijn het meest opvallend

Toch werd in deze omstandigheden nog les gegeven. "Van inwonende leerlingen kon natuurlijk geen sprake zijn. De kinderen kwamen per groep en om de beurt, een paar dagen per week of om de veertien dagen. In het deel dat tot ons gebruik was gebleven, werd overal les gegeven. We hebben toen wonderen verricht om toch maar voor iedereen plaats te vinden en … het ging. […]Deze bron beschrijft het schoolleven op het einde van de oorlog in het Heilig Hartinstituut te Heverlee.

4.4. Opdrachten bij "Continuïteit tegenover discontinuïteit"

Opdracht 1: In welke mate is het leven van de zusters hetzelfde gebleven in vergelijking met de vorige oefeningen?

Bron 1: De missen bleven gevierd worden en zusters stierven, terwijl nieuwen hun geloftes aflegden._____

_____

Bron 2: Een nieuwe moederoverste werd verkozen door haar medezusters. __

_____

Bron 3: De lessen en examens werden zo snel mogelijk terug hervat nadat men terugkeerde van de vlucht. _____

Opdracht 2: Op welke vlakken verschilde het schoolleven tijdens de oorlog met het schoolleven voor de oorlog?

Tijdens de oorlog werden verschillende werden zowel door de bezetter als de geallieerden van tijd tot tijd opgeëist.

Pas vervolgens in je groep de vragen van historische kritiek toe die je terugvindt in bijlage 1.

7. Besluit

Dit afstudeeronderzoek is een ontwerponderzoek geworden, voornamelijk doordat de paasvakantie redelijk laat begonnen is dit jaar. Vanwege het korte derde trimester was er geen ruimte meer om het lessenpakket uit te kunnen voeren in een school. Omwille van deze reden lijkt het ons zinvoller om te reflecteren op het proces. Op het einde kan u wel materiaal terugvinden dat volgens ons een meerwaarde zou kunnen bieden bij het uitwerken van een tentoonstelling of andere manieren bij het uitwerken van een educatief project over dit thema.

Tijdens het begin van dit afstudeeronderzoek waren we beiden vrij sceptisch omwille van onder andere de grootte van het project. Na het doornemen van verschillende bronnen en door de hoeveelheid informatie die we verkregen via mail en/ of post van de verschillende congregaties, werd ons beeld op het onderzoek steeds beter en zagen we er steeds meer structuur en parallellen in. Voor de literatuurstudie hebben we voornamelijk met primaire en secundaire bronnen gewerkt om voldoende informatie over het onderwerp te kunnen vergaren en om een breder beeld te kunnen vormen over de zustercongregaties.

We vonden het zeer interessant en leerrijk om de verschillende bronnen te bekijken die zouden kunnen bijdragen aan ons afstudeeronderzoek. Via de bronnen kregen we een duidelijke en heldere beeldvorming van wat de zustercongregaties hebben meegemaakt tijdens de Tweede Wereldoorlog. Dit kwam vooral door het lezen van de kronieken en door het interview met Miet Van der Schoot. Dit hebben we proberen duidelijk te maken in de literatuurstudie.

Onze bevindingen van de literatuurstudie hebben we in een lessenpakket/ hoekenwerk verwerkt. In dit lessenpakket/ hoekenwerk hebben we de volgende didactische aspecten verwerkt: historische kritiek, empathie/ inleving, meningsvorming (stellingenspel), actualisatie. Deze verschillende didactische aspecten zitten telkens verwerkt in de verschillende thema's die aan bod komen.

Zoals eerder vermeld hebben we gebruik gemaakt van historische kritiek. Dit hebben we gedaan door bronnenoefeningen te integreren in ieder thema. Hiermee willen we de leerlingen laten ondervinden hoe ooggetuigen de verschillende thema's hebben meegemaakt. De leerlingen doen dit aan de hand van een fiche om de relevantie, betrouwbaarheid en representativiteit van de bron te

onderzoeken. We maken daarbij gebruik van verschillende soorten bronnen: audio, teksten, grafieken …

Daarnaast maken we ook in ieder thema gebruik van empathie/ inleving. Om te beginnen wordt er bij iedere hoek gebruik gemaakt van een inleefmoment waardoor we hopen dat de leerlingen zich beter in de situatie kunnen inleven. Dit inleefmoment gebeurt op verschillende manieren, zo moeten ze zich soms even in de schoenen van bijvoorbeeld een moeder-overste plaatsen of moeten ze zeer snel kunnen besluiten wat ze in een bepaalde situatie moeten of kunnen doen.

Vervolgens wordt er ook in ieder thema gewerkt aan meningsvorming door de leerlingen over stellingen of gerichte vragen te laten nadenken. Ze geven op deze hun eigen mening en proberen vervolgens om elkaar te overtuigen van hun antwoorden door argumenten te gebruiken die ze in de desbetreffende hoek bekeken hebben.

Tot slot betrekken we ook de actualiteit in ieder thema, om aan te tonen dat veel elementen terugkeren in de hedendaagse maatschappij. Dit doen we om de leerstof voor de leerlingen niet te abstract te maken, zodat ze makkelijk de link kunnen leggen tussen de leerstof en de eigen leefwereld. Om voldoende variatie te bieden maken we gebruik van verschillende media om de actualiteit te betrekken. Er worden afbeeldingen, filmpjes, geluidsfragmenten en kaarten gebruikt. Hiermee willen we de motivatie van de leerlingen bevorderen en interessant voor hen houden.

In dit ontwerponderzoek hebben we de kans gehad om heel wat interessant materiaal te bekijken. Hiervan hebben we een selectie gemaakt die volgens ons het meest geschikt zijn om een tentoonstelling of een lessenpakket samen te stellen. De bronnen over het bombardement van Wijnegem (zie interview Miet van der Schoot en opdrachten bij deel 2 historische kritiek) bieden volgens ons een zeer goed beeld op de handelingen van de zusters tijdens het gebeuren. Het geeft informatie over wat een bombardement is en wat de gevolgen ervan waren.

Daarnaast bieden het interview met Miet van der Schoot en de bronnen over de Zusters van Liefde van het Paridaensinstituut te Leuven een meerwaarde over het thema van de vlucht. We doen hier op een zeer gedetailleerde manier de ervaringen van de zusters op.

Doormiddel van de variatie in de oefeningen, die ook doormiddel van verschillende didactische principes opgebouwd zijn, hebben we een lessenpakket trachten op te stellen over de activiteiten van zustercongregaties tijdens de Tweede Wereldoorlog.

8. Bibliografie

Adams, X. (2004-2010). Historische atlas. Wommelgem: Van In

Agencies (2016, 23 december). Refugees in Syria. Geraadpleegd van https://www.pakistantoday.com.pk/2016/12/23/310000-dead-4-8m-refugees-syrias-war-in-numbers/?fbclid=IwAR2CFppOrnhkHXlC7zhXZRpji0kXFrReS8WvnHgrjNfsXwgYM0zYktvmJXE

Allaerts, L. (2018-2019). Interbellum en WOII.

Brugge, Z. (2010-2018). Diksmuide. Opgehaald van Zwartzusters-bethel-Brugge: http://www.zwartzusters-bethel-brugge.be/diksmuide.html?fbclid=IwAR0BvAEjAd6Po1uASjrUa9Xqon7fvDXgwYWwXe_65exaqv1gKWA6ElPV-jA

Brugge, Z. (2010-2018). Oostende ziekenhuis. Opgehaald van Zwartzusters-Bethel-Brugge: http://www.zwartzusters-bethel-brugge.be/oostendeziekenhuis.html?fbclid=IwAR1rFitEvaqOAXrzaDfrPZ-C_yC3ojOVSCNd94jfq4DQ_HinpCQedKkIo2g

Brugge, Z. (2010-2018). Veurne. Opgehaald van Zwartzusters-Bethel-brugge: http://www.zwartzusters-bethel-brugge.be/veurne.html?fbclid=IwAR2vDHXvL9adcZwiI86W6avJnONLTbyddqlqAFIH_xkb5eOJkLj6GLOrAik

Brugge, Z. (2010-2018). Veurne ziekenhuis. Opgehaald van Zwartzusters-bethel-brugge: http://www.zwartzusters-bethel-brugge.be/veurneziekenhuis.html?fbclid=IwAR15yy6rIfeku77ev4i7_sWAyfJIZEsM6xmeMGqAkkcA6X0MsF8bUTS_nBU

Brugge, Z. (sd). Oostende. Opgehaald van Zwartzusters-Bethel-Brugge: http://www.zwartzusters-bethel-brugge.be/oostende.html?fbclid=IwAR3qjaxwh8Dd_c13Sfzv_UhgiKwVakquY_dpr2DbkxfViFhe6GLx-vBiO9I

Christens, R. (2009). Uit de lucht gevallen Heverlee-Leefdaal, 'Stretchers' en 'nurses': een school wordt legerhospitaal, p. 58-78

De Klerck, M. (2000, november 29). *De kinderen van 'soeur Hélène'*. Tertio, p. 16.

De Wever, B., Grevers, H., Van Doorslaer, R., & Zurne, J. J. (2015). *België 40-45*. Roeselare: Knack Historia.

De Wever, B., Maerten, F., Van den Wijngaert, M., Luyten, D., Nefors, P., Vandeweyer, L., & Beyen, M. (2004). *De katholieke kerk: aanwezigheidspolitiek*. In B. De Wever, F. Maerten, M. Van den Wijngaert, D. Luyten, P. Nefors, L. Vandeweyer, & M. Beyen, België tijdens de tweede wereldoorlog (pp. 144-152). Brussel: Manteau.

De Wolf, L., & Van Lil, K. (2012-2013). *Project Holocaust*. Heverlee: KHLeuven.

Debaeke, S. (2012). Hitler in Gent. In S. Debaeke, *Hitler in Vlaanderen*. Brugge: De Klaproos.

Exjager. (2011, Juni 4). *De rantsoenering tijdens WOII*, de praktijk. Opgehaald van ablhistoryforum.be: http://ablhistoryforum.be/viewtopic.php?f=22&t=748

Gevers, L. (2014). *Groeiend antagonisme + Kerk en verzet*. In L. Gevers, Kerk in de kering (pp. 28-35 + 38-40). Kalmthout: Pelckmans.

Gevers, L. (2017). *Hoogtepunt en einde van een tijdperk. Het aartsbisdom onder kardinaal Van Roey (1926-1961)*. In J. De Maeyer, E. Put, J. Roegiers, A. Tihon, & G. Vanden Bosch, het aartsbisdom Mechelen-Brussel. 450 jaar geschiedenis (pp. 173-253). Leuven: Kadoc.

Hellemans, H. (2007). *De katholieke wereld*. In H. Hellemans, Schimmen met een ster (pp. 49-77). Brussel: Manteau.

Hessel, C. (2018, oktober 6). *Zusters van de Heilige Vincentius a Paulo van Oostnieuwkerke tijdens de oorlog 1940-1945*. Oostnieuwkerke, West-Vlaanderen, België.

Heverlee, archief Heilig hartinstituut, artikel: *KSA en VKSJ blikken terug op 60 jaar bewogen geschiedenis*., 8.1.3.9.3/1

Heverlee, archief Heilig hartinstituut, *brief Dierbare oud-leerlingen*, 8.1.3.9.3/1, 27 December 1946, p7-9

Heverlee, archief Heilig hartinstituut, *Gisteren en vandaag*, 8.1.3.9.3/1, p7-9

Heverlee, archief Heilig hartinstituut, *kladschrift*, 8.1.12.8.1/1

Heverlee, archief Heilig hartinstituut, *Krantenartikel: Kadoc houdt twee tentoonstellingen*, 8.1.3.9.3/1

Heverlee, archief Heilig hartinstituut, *Proces-verbaal*, 8.1.5.13.2/2

Horsten, D. (sd). *De vlucht naar het zuiden*.

Horsten, T. (2018, September 5). M*et mijn Jodenster deed ik 'belleke rek' bij de Ortskommandatur*. Gazet van Antwerpen.

Horsten, T. (2018, September 6). *Twee jaar lang wist ik niet waar mijn ouders waren*. Gazet van Antwerpen.

Jeanne, Z. (2018). *Interview Zusters van Liefde* [Geregistreerd door R. Vranckx]. Leuven, Vlaams-Brabant, België.

Le Beau, M. (1945). *Episodes de la IIe Guerre mondiale 1940-1945*. Loppem Zedelgem: Priorij van Bethanië.

Leuven, Kadoc, archief Clarissen Dendermonde, A1, *Geschiedenis van het Clarissen – Coletienenklooster van Dendermonde*, 1842-1985, p17-25

Leuven Kadoc, archief Clarissen Dendermonde, A2, *Vervolg van de geschiedenis van het klooster van arme Klaren van Dendermonde vanaf het jaar 1930, 1930-1951*, p. 10-29

Leuven, Kadoc, archief Dochters van Maria – Paridaens Leuven, 22/1, *Relation de notre Exode en mai 1940*., p1-15

Leuven, Kadoc, archief Dochters van Maria – Paridaens Leuven, 22/5, *1940. Exode*, p1-20

Leuven, Kadoc, Archief Zusters OLV ten Bunderen, 639, *Annalen van 10-5-40 tot 28-5-40*, heel het boekje

Leuven, Kadoc, Athena Kontich, 140, *bundel Kontich "Athena"*; 2. Onderwijs

Leuven, Kadoc, Athena Kontich, 140, *bundel Kontich "Athena"; Athena als wezenhuis*

Leuven, Kadoc, Athena Kontich, 157, Paul Wyckmans, *Overleven in nood; Acht joodse meisjes verborgen in het Athena-instituut in Kontich tijdens WOII*, alles

Leuven, Kadoc, Zusters Annonciaden van Huldenberg, 74, *Archief van de congregatie Zusters Annonciaden van Huldenberg*, 1940-1968, p1-95

Leuven, Kadoc, Zusters Clarissen Genk, 124(1), *Eerste deel: Stichting 22 aug 1930 tot +- 1960*, 1930-1960, p7-20

Leuven, Kadoc, Zusters Clarissen Hasselt, 96, *75 jaar te Hassel*t, p9-22

Leuven, Kadoc, Zusters Clarissen Hasselt, 96, Artikel Zusters Clarissen *75 jaar te Hasselt*, 1975, p11

Louchez, E. (1991). *Les congregations religieuses en Brabant wallon durant l'occupation (1940-1944)*. Revue d'histoire religieuse de Brabant wallon, 25-65.

Moorslede - historiek klooster (1924-2004). (2007-2018). Opgehaald van De Zusters van O.L.V.-ten-Bunderen: https://www.tenbunderen.be/nawo2.html

Nicéphore. (2012, Mei 27). *Intressante papieren en muziek van de rommelmarkt*. Opgehaald van oudpapier.blogspot.com: http://oudpapier.blogspot.com/2014/01/rantsoeneringszegels-uit-de-tweede.html

Segers, Y. (1995). *De Tweede Wereldoorlog*. In Y. Segers, 150 jaar Zusters van het Heilig van Maria van Berlaar (p. 135). Leuven: Kadoc.

Serrien, P. (2008). Sint-Lutgardisschool. *'Zusters, ze komen!'*. In P. Serrien, Tranen van Mortsel (pp. 68-83). Mortsel: Standaard uitgeverij.

Stephande, z. (2018). *Zuster Barbera*. Halle, Vlaams-Brabant, België: Zwartzusters-Augustinessen.

Strobbe, K., & Suenens, K. (2010). *De Tweede Wereldoorlog*. In K. Strobbe, & K. Suenens, Zusters Kindsheid Jesu 1835-2010 (pp. 146-148). Leuven: Kadoc.

Suenens, K., & De Staercke, A. (2005). De *Lierse gasthuiszusters tijdens de Tweede Wereldoorlog*. In K. Suenens, & A. De Staercke, Eén van hart en één van ziel. Geschiedenis van de Gasthuiszusters-Augustinessen van Lier (pp. 367-381). Leuven: Kadoc.

Uytterhoeven, R., & Van den Heuvel, H. (1994). *Twee eeuwen Zusters van Liefde*. Leuven: Zusters van Liefde.

Van Damme, O. (sd). *De Schotse bezetting van Gijzegem*.

Van der Mersch, E. (2013). *1940 à 1945*. In E. Van der Mersch, La Maison d'Enfants Reine Marie-Henriette (pp. 60-63). Brussel: La Maison d'Enfants Reine Marie-Henriette.

Van der Schoot, M. (2018). *Intervieuw over activiteiten Zusters Annonciaten* [Geregistreerd door R. Vranckx, & K. Mathues]. Huldenberg, Vlaams-Brabant, België.

Verderstraeten, R., Preneel, M., Dhaene, L., & Vints, L. (1996). *Nieuwe oorlogsberoering*. In R. Verderstraeten, M. Preneel, L. Dhaene, & L. Vints, 175 jaar Zusters der Chirstelijke Scholen Vosselaar (pp. 272-276). Leuven.

Verleyen, M., & De Meyer, M. (2010). *Mei 1940 België op de vlucht*. Antwerpen: Manteau.

Vincke, E. (1992). *Nieuwe oorlog*. Izegem: Zusters van Liefde.

Westrozebeke, Z. O. (2018). *Activiteiten van onze kloostergemeenschap tijdens de Tweede Wereldoolog*. Westrozebeke.